Джорджо Щербаненко

ТЕНЕТА ЗРАДИ

Роман

З італійської переклала Мар'яна Прокопович

ЧАСТИНА ПЕРША

Коли з'явилося телебачення, першим телевізора придбав мій наречений, різник, і все Ка' Таріно прагнуло побувати у нього вдома й побачити ту штуку. Але він запросив не будь-кого, а моїх батька й матір, з ними пішла й я, і так ми заручились: у темряві він клав мені на коліно руку, тоді посував Ті все вище й вище, і при першій же зручній нагоді запитав, чи я ще дівчина. А в мене та рука на коліні, та ще й при матері, викликала відразу, тож я відповіла йому ствердно, аби лиш пошити того різника в дурні, — можна подумати, саме його я й дожидалася!..

1

Важко вбити двох людей одночасно; і все ж вона впевнено зупинила машину в майже до сантиметра визначеному, добре вивченому місці, яке легко було впізнати навіть уночі по цікавому готичному, подібному до Ейфелевої вежі залізному містку, що мовби осідлав канал. Отож, зупинивши авто з точністю, з якою застигає стріла, націлена в центр мішені, дівчина промовила:

— Вийду закурю. Не люблю курити в машині.

Це вона сказала тим двом, що сиділи всередині, — тим, яких мала вбити, — і вийшла, не чекаючи на відповідь, хоч вони, отупілі від ситного обіду й тягаря своїх років, лагідно й хрипко озвалися:

— Еге ж, будь ласка, покуріть. — І, зоставшись самі, налаштувалися задрімати ще солодше, такі підстаркуваті й товстенькі, обоє у білих плащах, у неї на шиї вовняне кашне ядучого світло-брунатного, як і сама шия, кольору, що робило стару ще товщою; її обличчя навіювало думку про велику жабу, хоч колись, десятки років тому, ще до закінчення другої світової війни, ця жінка була дуже гарна, так вона сама казала, а тепер ось її треба вбити, та ще й разом з її приятелем. Дехто офіційно називав цю жінку Аделе Терріні, а в Буччінаско, у Ка' Таріно, де вона народилась і де про неї багато чого знали, її називали Аделе-Повія, а батько дівчини, дурний американець, називав її Аделе-Надія.

Вона сама була теж американка, але не така дурепа: вийшовши з машини, замкнула за собою дверцята (решта дверцят були вже наглухо замкнені) і припалила сигарету, поглядаючи на другий бік каналу та на дорогу, що вела до Павії, — о цій порі дорогою ліниво й не часто проїздили автомобілі, і про це вона теж уже знала, — а тоді, ніби прогулюючись, зайшла за машину, скромний, легкий чотиримісний "фіат", назви моделі якого не знала, зате знала всі його можливості й переваги, що завдяки їм і сподівалася здійснити свою мету.

Отож посередині був канал, що називався Альцайя Навільйо Павезе, — назва досить складна й незрозуміла для неї, американки, бо її вчитель італійської мови у Сан-Франціско, штат Арізона, яке не має нічого спільного з тим другим, великим Сан-Франціско, не завдавав собі клопоту пояснювати, що "альцайя" (від "альцаре" — піднімати) — це та линва, на якій тягли з берега, у певному розумінні піднімали, проти течії річки чи каналу човни та баржі; але її цікавила, звичайно, не етимологія, не філологічне пояснення цієї назви, а таке чудове розташування каналу між двома дорогами, те, що о цій порі року вода в каналі стояла високо, а також те, що більша, заасфальтована дорога була муніципальна; вона добре запам'ятала її офіційну назву: Страда статале № 35; друга ж,

незаасфальтована й досі зворушливо сільська, — це стара дорога Дель Альцайя. А посередині — канал.

У каналах, якщо тільки вони не пересихають, звичайно є вода, а цей канал не був сухий, до того ж він не мав ні огорожі, ні парапету, ані застережних знаків — анічогісінько; у темряві автомобіль міг легко впасти у воду, і ніщо б йому не перешкодило. Отож вона лише штовхнула машину, назви моделі якої не знала, — і все сталося точнісінько так, як вона передбачала й підготувала, аж до положення передніх коліс, що їх вона повернула трохи праворуч, у бік каналу (мотор, певна річ, на нейтральній передачі). Усе завершилося тихо й лагідно за лічені секунди; це було майже однаково, що штовхнути схилом униз візок — і автомобіль з двома людьми всередині, отупілими від курчати з грибами, горгонзоли, печених яблук під солодким кремом, від темної бузинівки (і за все це платила американка, яку вони, без сумніву, вважали ідіоткою, а її батька — неперевершеним телепнем), одне слово, цей автомобіль із Аделе-Повією — або ж Аделе-Надією — та її супутником напрочуд легко і вдало зісковзнув у канал; він шубовснув у глибоку воду саме тоді, коли вона й хотіла, тобто в ту хвилину, коли по той бік каналу, на великій дорозі Страда статале № 35, не проїжджала жодна машина, довкола стояла густа темрява, і було видно лише дуже далекі вогні машин, що наближалися.

Високо знялися бризки, залили їй обличчя, але сигарету не погасили; потім нова хвиля з шумом, наче струмінь із шланга, вдарила їй в груди, — хто б подумав, що падіння машини у воду може збити такий фонтан, — і вона відчула між губами розм'яклу й, без сумніву, погаслу сигарету, яка вже розлазилася, вийняла її з рота, а рештки паперу та мокрого тютюну виплюнула; одяг та волосся в неї теж були просякнуті смердючою водою з каналу Альцайя Навільйо Павезе, і вона залишилася стояти, чекаючи, чи не з'являться на поверхні бульбашки повітря.

Так вона й чекала в темряві. Дорога по цей бік каналу, де вона стояла, була зовсім темна; друга, заасфальтована, що потойбіч, — також темна, проте м'яку тканину ночі пронизували промені світла; це

були фари машин міланців, що поверталися — ні, не з річки, бо день був будній і люди не можуть поїхати в середу до Санта-Маргеріта, адже вони повинні бути на роботі, і навіть якщо не мають службових обов'язків, то намагаються бути не згіршими від тих, хто їх має; однак дехто з міланців у ці лагідні весняні дні вибирався надвечір, після роботи, до заміських траторій, менш сміливі зупинялись у траторіях понад Віа К'єза Росса або доїжджали щонайдалі до Ронкетто делле Ране, а відважніші, минаючи Бінаско і навіть Павію, завертали до розкішних остерій, які насправді остеріями не були, і нібито по-селянському їли й пили там нібито справжні селянські страви та вина, а тепер, саме в цей час, поверталися додому, до Мілана, й повільно вели машини серед цієї прекрасної весняної ночі — повільно, поки спереду чи позаду не було інших машин, а тоді набирали швидкості й раз у раз зблискували фарами, і це були саме ті промені, які вона бачила, чекаючи, коли з води зринуть бульбашки.

Але бульбашок не було, машина відразу наповнилася водою крізь опущені, принаймні спереду, шибки, отож умить запала тиша, і довелось тільки дивитися й чекати, пильнуючи, чи не зупинилася на дорозі, де вона саме стояла, якась "веспа" з парочкою, що за браком грошей шукала притулку десь на березі каналу, чи п'яний велосипедист, що повертався до свого дому на відлюдді, чи, може, якийсь автомобіль із хлопчаками з сусідньої сироварні, що блукали у пошуках дівчат з інших сироварень у навколишніх селищах, провокуючи так тривалу, хоча й не криваву, ворожнечу між сироварнями, розташованими між Ассаго, Роццано, Бінаско й Казаріле; отже, треба зачекати, зачекати принаймні хвилин п'ять, можливо, котресь із тих двох зуміє вибратися крізь опущену шибку із зануреної у воду машини; і так вона стояла й чекала — дивлячись у воду, скута страхом, — що котресь із них, а може, і обоє, воскресне і, репетуючи, випірне раптом з води.

Автомобіль, що саме проїжджав дорогою потойбіч, на мить освітив її, наче на сцені, своїми фарами, і якби ті двоє зараз випірнули з води, промайнуло в неї, осліпленої цим пучком світла, то вона допомогла б їм

вилізти на берег і сказала б, що не знає, як це сталося, бо вони ж напевно не помітили, як вона штовхнула машину… А що, як помітили?

Вона все чекала і аж коли розважила, що минуло вже п'ять хвилин, — а може, двічі чи й тричі по п'ять хвилин, — коли допевнилася, що ніколи, ніколи в світі ті двоє, їхні брудні душі й брудні тіла не розноситимуть свою заразу по дорогах планети, аж тоді вона рушила від каналу до залізного містка, відкрила там невеличкий портфель і, дістявши кілька паперових носовичків, витерла на обличчі вже майже висохлі краплі води з каналу. Її пальто було мокре на грудях, але тут вона не могла нічого вдіяти, у туфлях теж була вода, і вона, підійшовши до сходів місточка, сіла на першу приступку, поскидала свої туфлі без каблуків, повиливала воду, трохи підсушила туфлі на повітрі, а тоді взула їх на вологі панчохи — з цим вона теж не могла нічого зарадити; аж дивно, ніколи й не думала, що доведеться отак скупатись.

Вона піднялася сходами на місток через канал; це була скоріше іграшка, а не міст, та вона ж не дівчинка, а цей місток — не забавка; вона вся дрижала, та не від холоду, ні, — ох, якби ж вона могла… але ж не може повернути все назад. Коли ти вбила двох людей, то нема сенсу хотіти повернути все назад, їх не можна воскресити, і вона, опинившись на вершині цього дивного містка, чогось середнього між венеціанським мостом і мостом Жюля Берна, кілька разів ковтнула слину, щоб подолати приступ нудоти, викликаний образами тих двох, що борсалися під водою, зачинені в машині, а тоді почала спускатися сходами з іншого боку містка; все ж таки вона не професійний убивця; однак теоретично вона була добре підкована й знала дуже багато; хоч способів убивати безліч, вона знала їх майже всі; розпечена в'язальна спиця, якщо її встромити досить глибоко в печінку — для цього досить елементарних знань з анатомії — викликає смерть, яка настає по-нелюдському повільно і яку супроводжують конвульсії і страждання; саме такою смертю помер, наприклад, Тоні Паганіка, американський громадянин, уродженець італійської провінції Абруцці; його прізвище — Паганіка — американці так і не навчились вимовляти і називали того чоловіка просто Тоні Паані; отож він помер саме через в'язальну спицю в печінці.

Від думки про це нудота вляглася, вона заціпеніло зійшла з останніх двох сходинок містка і почала виконувати другу частину свого плану.

Тепер вона стояла на заасфальтованій дорозі, машини раз у раз пролітали повз неї, хоч і з перервами, бо було вже пізно; вони минали її, яскраво освітлюючи, майже на відстані кількох сантиметрів і не зупинялися на її жести, хоч як вона просила підвезти; ох уже ці "королеви ночі", навіть за містом, до чого ж ми докотилися — ось що, здавалося, хотіли сказати вони, мигаючи фарами замість спинитися; але одна машина таки стала, в ній сиділи чудесні, добрі лонгобарди з чудесної, доброї Лонгобардії, чоловік, жінка і хлопчик; їм було просто цікаво підвезти чужу людину, а може, в них виник милосердний порив допомогти ближньому — мовляв, бідолашна дівчина, о такій порі сама посеред дороги, хтозна що з нею сталося, підвези її, П'єро, бачиш, вона вся мокра, поглянь на її пальто, сподіваюся, нічого поганого не трапилось...

Отож ІГєро спинився, вона сіла і, вмостившись, зібрала всі свої навички, здобуті за роки навчання італійської мови, щоб не було видно, щоб анітрохи не було помітно, що вона з Сан-Франціско, штат Арізона.

— Дякую, ви дуже люб'язні. Їдете до Мілана?

А там унизу, під водою, в каналі, на березі якого стояла оце їхня машина, навіки завмерли ті двоє, і це справа її рук.

— Атож, синьйорино, куди ж нам ще їхати? — сказала, обертаючись до неї, дружина синьйора П'єро, ще й засміялася. Вона сиділа позаду, біля хлопчика, і була добродушна, товариська, привітна й співчутлива жінка.

— Тату, а вона американка, — озвався хлопчик, коли автомобіль перед митницею збавив швидкість. — Я вже колись чув, як розмовляла одна американка, вона сказала "луб'язні" замість "люб'язні". Правда ж,

ви американка? — відверто спитав цей дев'ятирічний, а може, восьмирічний чи й ще молодший хлопчик.

Це вже було небезпечно — щоб хтось запам'ятав, як підвозив американку і саме там, де в каналі знайшли автомобіль; може, це загроза для неї, а може, й ні, вона має зникнути, розчинитися, не залишивши жодних слідів. Але цей восьми— чи дев'ятирічний хлопчик усе добре підмітив і належно пояснив: "Вона сказала "луб'язні" замість "люб'язні". І тут вона не зуміла викрутитись, увесь її план міг розсипатися через прискіпливість і тонкий слух цього хлопчини.

— Так, я американка, — відповіла вона. Можна обдурити дорослого, але не дитину.

— Але ви чудово говорите по-італійському, я б ніколи не помітила, — зауважила привітна лонгобардка.

— Я вивчила вашу мову за допомогою платівок, за півроку, — сказала вона згідно з правилом, засвоєним у тій школі, школі злочинів: суть його в тому, що слід зацікавити співрозмовника якоюсь невинною темою, аби він не зосередив своєї уваги на інших, небезпечніших речах.

Синьйор П'єро, — досі він ставився до неї з підозрою, роздратовано зиркаючи на цю чужинку в своїй машині, а в неї ще й пальто мокре, хтозна й від чого, ще забруднить йому сидіння; коли подумаєш, що за набрід тут волочиться, тільки така наївна людина, як його дружина, могла запропонувати їй місце в машині, — раптом пожвавішав:

— Не може бути, всього за півроку?! Ти чула, Естер? Виходить, це правда, що розповідають про ті платівки для вивчення мов.

— Авжеж, правда, — відповіла вона й заходилася грати роль рекламного агента з продажу платівок для тих, хто хоче стати

поліглотом. — Півроку тому я вміла сказати по-італійському лише "О моє сонце"[1].

— Знаєш, Естер, треба буде розпитати про ці платівки для Робертіно. У Мальсугі їх можна придбати зі знижкою, — промовив синьйор П'єро.

Вони вже проминули митницю і тепер їхали вздовж Конка Фаллата, там, де Ламбро Мерідіонале розходиться двома рукавами, які потім з'єднуються по той бік від Навільйо Павезе, і поки той П'єро говорив, вона глянула на годинник: неповних п'ять хвилин до одинадцятої, все йшло за планом. Тим часом господарі машини й далі розмовляли між собою про грамплатівки для вивчення мов, минаючи довгі, майже безлюдні бульвари, бузкові у бузковому світлі від флуоресцентних ламп, і нарешті вона сказала:

— Ось тут, будь ласка. Я вийду тут, на цій площі.

— Як хочете, — кинув синьйор П'єро; він міг би грати у театральних виставах, так добре вдав жаль від того, що вона залишає їх, що він не матиме щастя супроводжувати її ще довго й далеко, всюди, хоч би куди вона забажала.

— Дуже дякую, — мовила вона, відчинила дверцята саме в ту мить, коли авто зупинилось, і швидко вийшла, щоб вони не встигли добре розгледіти її обличчя. — Дякую, дякую! — Вона помахала рукою і одразу ж пірнула у тінь від великого дерева, уникаючи мертвотного світла від лампи, під якою лонгобард зупинив машину.

Це був небезпечний відтинок дороги, але тут вона не могла нічим собі зарадити, самотня на цій безмежній площі на околиці Мілана, на лагідному, хоч і прохолодному вітрі наприкінці квітня; на душі їй стало незатишно, та переляк їй однаково не допоможе, і вона його прогнала. Тут на площі була стоянка таксі, вона це знала, бо заздалегідь добре

вивчила місцевість і тепер попростувала на зелені вогники двох машин, що дрімали під розлогими деревами.

— Готель "Палас".

Таксист задоволено кивнув головою: така поїздка — саме те, що треба; переїхати через усе місто й опинитися біля вокзалу, де він о будь-якій порі знайде пасажирів, та й дівчина, напевно, теж не з гірших, коли їде до "Паласу". У темному салоні вона знову зиркнула на годинника й при світлі від ліхтарів побачила, що вже сім хвилин на дванадцяту; отже, вона випереджає свій графік на сім хвилин.

— Зупиніться, будь ласка, біля цього кафе.

Вони були на вулиці Торіно, зовсім тихій о цій мертвій порі, коли люди ще не вийшли з кінотеатрів, коли не видно було ні перехожих, ні автомобілів; та навіть у цей час на вулиці Торіно не можна було зупинятись, проте водій повівся так, наче був на подвір'ї власної вілли, — виїхав трохи на тротуар і зручно спинився перед кафе.

— Джин, будь ласка, — попросила вона у цьому чудному, схожому на невеликий коридор кафе, яке оформляв, певно, не дизайнер, а мініатюрист, і йому вдалося втиснути сюди все — від автоматичного програвача до телефонної будки, ще й вентилятор. Замовляти джин теж було помилкою: самотня дівчина, яка о цій порі п'є такий екзотичний напій; отож четверо чоловіків, що, крім хазяїна, сиділи в залі, ще уважніше поглянули на неї і, без сумніву, примітили англосаксонський тип її обличчя; та й панчохи і туфлі все ще були мокрі, і вона залишала за собою сліди; та, може, ніхто нічого й не завважив: у місті було повно іноземців, що приїхали на ярмарок, і ввечері більшість із них випивали й поводилися досить ексцентрично. У машині вона закурила сигарету, і це, та ще джин, трохи додало їй сили. Все закінчено, вона домоглася свого. У номері готелю "Палас" вона пробула хвилини три: двох їй вистачило, щоб перевзутися, змінити панчохи й надягти плащ, і ще

однієї — щоб замкнути наготовані валізи. Рахунок було вже виписано, гроші вона теж приготувала; ще одну хвилину змарнувала на те, щоб роздати чайові й дочекатися таксі, яке викликала заздалегідь. Ще за дві хвилини таксі довезло її до вокзалу.

Їй була вже знайома ця споруда, схожа на вавілонську святиню; тут вона орієнтувалася добре.

— До "Сеттебелло"... — кинула носієві, що заходився коло її двох валіз та шкіряної сумки. Поки вона йшла за носієм, якийсь південець, усміхаючись своїми жахливими конячими зубами, запропонував їй своє товариство; його верхню губу прикрашали вуса, що, як він, певно, вважав, невідпорно приваблювали жінок; та вздовж перону, де стояв "Сеттебелло", прогулювалися два карабінери, а що в низькорослого завойовника сердець вони явно не викликали довіри, то він дав їй спокій.

У неї вже був квиток із зарезервованим місцем. Через чотири хвилини після того, як вона ввійшла до вагона, "Сеттебелло" рушив, а о восьмій ранку в аеропорту Ф'юмічіно вона сяде на літак до Нью-Йорка. Вона уважно вивчила розклад, він чітко закарбувався в її пам'яті: о третій годині пополудні за місцевим часом вона приземлиться в аеропорту Фінікса, одна із ста дев'яноста п'яти мільйонів американських громадян, — остаточно, безповоротно відрізана від каналу Альцайя Навільйо Павезе.

2

Біля дверей подзвонили; та хоч як ввічливо він пролунав, той дзвінок, а бувають ситуації, коли хочеться не чути його взагалі, коли краще, щоб ніхто не нагадував про себе, коли всі викликають у тебе огиду. А чоловік, якому він змушений був відчинити двері на цей такий ввічливий дзвінок, виявився ще гидкішим, ніж можна було сподіватися.

— Доктор Дука Ламберті?

Голос його теж звучав гидко, цей чоловік міг би давати уроки дикції бездоганною італійською мовою — бездоганно чітко, бездоганно ввічливо; а все бездоганне Дука ненавидів.

— Так, це я. — Він так і стояв біля дверей, не запрошуючи чоловіка ввійти.

Викликав огиду і його одяг; була весна, це правда, але гість уже розгулював без піджака, у світло-сірому кардигані з темно-сірими замшевими манжетами, а щоб ніхто не подумав, що купити піджак у нього нема грошей, він тримав у руках пару світло-сірих шоферських рукавичок, не тих, звичайних, з відкритим верхом, а таких, що закривають руку повністю — і верх, і пальці; лише з боку долоні рукавички були витерті, і це відразу впадало в око, бо він явно намагався показати, що має відповідну до цих рукавичок автомашину.

— Можна ввійти? — Гість аж сяяв од фальшивої сердечності й розкутості.

Йому таке не сподобалось, і він дав гостеві це зрозуміти, та все ж дозволив увійти, позаяк життєві шляхи таємничі й розмаїті. Він відчинив двері до свого покійного або так і не народженого, а точніше недоношеного кабінету й запросив гостя туди.

— Говоріть. — Навіть не запропонувавши чоловікові сісти, він повернувся до нього спиною і пішов, щоб умоститися на підвіконні; коли маєш вікно, що виходить на площу Леонардо да Вінчі з безліччю дерев, укритих новою, весняною зеленню, то ти багач.

— Можна сісти? — Зовсім не реагуючи на таку поведінку господаря, молодик, — а йому було років тридцять, не більше, — й далі виділяв свої гидкі випари товариськості та сердечності.

Дука не відповів нічого; об одинадцятій ранку площа Леонардо да Вінчі — це мирна, безлюдна околиця, на ній можна побачити хіба лише візочки з невинними немовлятами та трамваї, на диво майже порожні, і в цей час, у цю пору року, такого лагідного, хоч і неспокійного квітневого дня Мілан ще можна любити.

— Можливо, мені краще було б спершу зателефонувати, — сказав незнайомець, глухий і сліпий до будь-якої ворожості. — Але про такі речі по телефону не говорять. — Він і далі всміхався, навіть спробував повестись як спільник.

— Чому ж? — озвався з підвіконня Дука, стежачи поглядом за якоюсь добропорядною господинею, що поверталася додому з покупками в сумці на коліщатах.

— Вибачте, ми з вами не знайомі, а я ще не відрекомендувався. Мене звати Сільвано Сольвере. Але ви, напевно, знаєте одного з моїх друзів, він, власне, мене сюди й прислав.

— Хто ж цей друг? — Йому було зовсім не цікаво; правда, він хотів би знати, яку пляшечку зі смердючим вмістом цей синьйор збирається тут відкоркувати. Судячи з обличчя, він достеменний торговець міазмами; з цією елегантністю, з такими добрими манерами й вишуканою поставою нічим іншим він просто й бути не може, і треба тільки знати, яку гидоту він збирається оце запропонувати.

— Адвокат Сомпані. Ви його пригадуєте, правда ж? — Молодик не підморгнув, ні, він був надто добре вихований, щоб підморгувати, зате делікатно підморгнув, якщо можна так сказати, його голос; гість не полишав наміру створити між собою і господарем атмосферу довіри, майже спільництва. Тупість у шахраїв — це риса вроджена і непоправна.

— Атож, пригадую. — Він ще й як його пригадував! Справжньою покарою були не три роки у в'язниці, а три роки в товаристві Турідду

Компані. Решту в'язнів у камері ще можна було терпіти — звичайні розпусники, злодії, майбутні вбивці; а ось Турідду Компані — ні, він викликав огиду, передусім своєю млявістю й огрядністю, а також тим, що справді був адвокатом, а адвокат, який сидить у в'язниці, з одного боку, викликає сміх, а з другого — страх; йому дали два роки замість двадцяти — і він їх, напевне, заслужив — за те, що примусив сісти за кермо одного зі своїх приятелів, який не вмів водити автомобіль і був п'яний, і той його приятель разом зі своєю дівчиною впав у Ламбро біля Конка Фаллата, а він, Турідду, стояв на березі й кликав на допомогу; ця історія була така темна, що навіть найприскіпливіший головний прокурор не міг нічого вдіяти, хоч усі в судовій залі — судді, присяжні, публіка — відчували: той приятель Турідду Компані не міг так просто втопитись у Ламбро.

— Тож адвокат Компані сказав, що ви можете зробити мені послугу, — промовив бездоганний Сільвано і наче аж зніяковів; та це була гра, такий не зніяковіє, навіть якщо йому доведеться голяка осідлати коня Гарібальді на Ларго Каїролі.

— Яку послугу? — терпляче — інакше він мусив би просто вбити цього торговця смородом — спитав Дука, злазячи з підвіконня й сідаючи на табуретку; йому здавалося, ніби він уже бачить в руках у молодика пляшечки з міазмами і той саме збирається їх відкоркувати. Лікар, виключений з корпорації лікарів, як оце він, невідпорно притягує до себе певну категорію людей. Відколи він вийшов із в'язниці, перед ним відкрилися величезні перспективи. До нього почали звертатися всі дівчата з сусідніх будинків, які завагітніли чи боялися, що завагітніли; вони плакали, погрожували самогубством, і котрась із них навіть зірвала з його дверей табличку "Д-р Дука Ламберті" — залишилися тільки дві невеличкі дірочки від гвинтів, — але дівчатам це мало допомогло. Після вагітних з'явилися токсикомани; вони пропонували йому всілякі вигідні угоди, гадаючи, що той, кого виключили з корпорації лікарів, без вагань виписуватиме їм потрібні рецепти, адже рецептурний довідник у нього є, кар'єра його вже й так зіпсована, тож можна, не боячись, облаштовувати всілякі справи; так умовляли його ті токсикомани з

блідими нігтями й руками, поцяткованими з тильного боку рожевувато-синіми плямками; вони викликали в нього огиду до життя. Після токсикоманів приходили хворі повії. "Я не можу піти до звичайного лікаря, він повідомить про мене поліцію, і я, як хвора, потраплю до в'язниці". А все тому, що він справді був лікар не звичайний, а винятковий, лікар, який заробив собі три роки каторжних робіт за те, що умертвив безнадійно хворого; він же добре знає, як лікувати сифіліс, бо спеціалізувався у Сан-Вітторе, чи не так?

Нарешті гість таки дістав свою пляшечку й відкоркував її.

— Йдеться про досить делікатну послугу. Адвокат Сомпані сказав мені, що ви — людина дуже суворих правил і, напевно, відмовите, та це випадок особливий. Ви ж знаєте — людські слабості, одна дівчина збирається виходити заміж і... — Нудотний сморід виходив, витікав, виливався з пляшечки разом із бездоганним голосом бездоганного продавця міазмів. Одне слово, йдеться про гіменопластику, особливий випадок, така вже людська природа, та дівчина збирається заміж, а її наречений певен, що вона зовсім незаймана. Річ у тім, що їй — і це можна зрозуміти — забракло сміливості признатися нареченому, що вона втратила свою незайманість в одному — вже давно минулому — сліпому пориві кохання; але вона знає, що коли наречений дізнається правду, то може навіть убити її. Гіменопластика чудово цьому зарадить, і обійдеться без драм, наречений буде щасливий, переконавшись у незайманості нареченої, наречена буде щаслива, що вдало вийшла заміж, а він, лікар Дука Ламберті, який зробить цю операцію, любесенько одержить свій мільйон — триста тисяч лір зараз же і сімсот тисяч після операції. Готівкою, звісно.

— Постарайтесь ушитися звідси за десять секунд, тому що на одинадцятій я розвалю вам голову. — Театральним жестом Дука підняв табуретку, на якій доти сидів, і неквапно, але рішуче випростався. Вдавати він умів не гірше від молодика, позаяк зовсім не хотів, щоб той пішов.

— Послухайте, дайте мені сказати ще кілька слів, — провадив гість, анітрохи не злякавшись, бо чим людина хитріша, тим тупіша. — Може, ви бажаєте поновитись у корпорації лікарів? Я маю там знайомства.

3

До поліційного управління він вирушив пішки. Карруа саме підкріплявся: на письмовому столі стояла тарілка з булочкою, звичайною булочкою, без нічого, трохи чорних оливок і склянка білого вина. Поки Карруа їв оливки, ретельно відгризаючи м'якуш від кісточки, Дука розповідав, а потім поклав перед ним тридцять банкнот по десять тисяч, які одержав від торговця міазмами; а в найтемнішому кутку кабінету, бо тут, у поліційному управлінні — це йому пояснив ще батько ("ближче до вікна — сонце, а далі вглиб — темрява"), — отож у тому темному кутку сидів Маскаранті й усе записував, стенографував, і спинити його було неможливо.

— Він сказав, що міг би допомогти тобі поновитись у корпорації лікарів? — перепитав Карруа, старанно обгризаючи оливку.

— Так, навіть пояснив, як він це робитиме. Видно, знає те середовище.

— Гадаєш, він міг би це зробити?

— Думаю, що так, якби захотів. Він також знайомий з одним впливовим політиком, якого ми обидва добре знаємо і який міг би значною мірою вплинути на цю справу. — І Дука назвав того політика.

— Гадаєш, він справді хоче допомогти тобі поновитися в корпорації?

— Я гадаю, що він цього зовсім не хоче. — Це була розмова з паскудною, брудною, огидною людиною, але, позаяк він уже вплутався в

цю справу, даремно сподіватися, що матимеш до діла з людьми з вищого світу.

— Маскаранті, скажи в барі, щоб мені не присилали несвіжих оливок.

— Я їм уже казав.

— Не мають ніякого сорому, продають зіпсовані продукти навіть поліції, — промовив Карруа і, доївши оливки, почав відламувати шматочок по шматочку від булочки та поглядати на купку десятитисячних банкнот перед собою. — Ти справді вирішив піти цією дорогою?

— Мені потрібні гроші, — відповів Дука.

— І ти вирішив заробити їх, виконуючи обов'язки поліцейського? У тебе цікаві ідеї. — Він надпив трохи білого вина. — Маскаранті, дістань мені досьє Сомпані. — Поки Маскаранті виходив, він одпив ще один ковток вина. — Бачиш, з тим молодиком, що прийшов до тебе з пропозицією про передшлюбне латання й заявив, нібито його прислав Турідду Сомпані, виходить досить дивна річ. Кілька днів тому Турідду Сомпані разом зі своєю приятелькою загинув, їх знайшли у "фіаті" на дні Навільйо Павезе. Мені не віриться, що цей твій агент у справах латання не знав про смерть Турідду, і я ніяк не второпаю, чому він, розмовляючи з тобою, посилався на мертвого, адже ти теж міг знати, що Турідду загинув.

— І справді, я це знав. — Дука підвівся і взяв останню жалюгідну оливку, яку Карруа залишив на тарілці. Дука був голодний, у Мілані він жив сам, ніхто не варив йому обідів, а харчуватися в траторіях було дорого. Оливка виявилася не такою вже й поганою. — Я знаю і ще дещо й, не зазираючи до досьє Сомпані, можу сказати, що три з половиною роки тому Турідду садить за кермо одного свого приятеля, поруч його дівчину, цей приятель не вміє водити машину, він п'яний, і обоє

опиняються у Ламбро поблизу Конка Фаллата. Мене цей збіг турбує. Приятель Сомпані зі своєю дівчиною внаслідок нещасливого випадку тоне в машині біля Конка Фаллата, а через кілька років Сомпані зі своєю подругою, знову ж таки через нещасливий випадок, теж тоне у Навільйо Павезе. Тебе це не насторожує? — Він мав на увазі збіг.

Карруа ковтнув ще вина.

— Здається, я розумію. — Він поставив склянку. — Лікар — це поліцейський тіла, а хвороба — це майже завжди злочинець, якого слід крок за кроком вислідити й викрити. Ти був добрим лікарем тому, що ти — поліцейський, як твій батько. — Останній ковток вина. — Так, мене теж насторожив цей збіг, але якщо ми не помиляємося, то це справа забарна й небезпечна.

Дука підвівся.

— Гаразд, якщо не хочеш дозволити мені працювати, то роби як знаєш. Я пішов.

Нарешті справжній Карруа, що досі говорив на диво спокійно, виказав себе, несамовито загорлавши:

— Ні, я навіть не бажаю тебе бачити! Ти страшенний неврастенік, цю роботу ти теж виконуєш страшенно нервово, з ненавистю, ти хочеш пожерти злочинців, у тебе немає бажання їх заарештувати, передати судовим органам, щоб захистити суспільство! У тебе є сестра, а вона має дитину, і ти повинен думати про них. Натомість ти приходиш сюди, і в тебе аж руки сверблять, щоб узятися за ці непідірвані міни, — мовляв, а ось і я, я від'єднаю детонатор або злечу в повітря. — Він люто схопив десятитисячні банкноти й потряс ними в Дуки перед очима. — Ти що, гадаєш, я не зрозумів, чому ти взяв гроші у того смердюха? Щоб увійти в гру! А якщо я знайду тебе десь у канаві з перерізаним горлом, то що я скажу твоїй сестрі? І знай: якщо ти загинеш, держава не виплатить за

тебе й десяти лір, бо ти — всього лиш інформатор, вище кваліфікувати тебе я вже не можу, а інформатори мають право померти так, як їм подобається! Чому ти не хочеш поїздити по Італії, продаючи ліки, й заробити трохи грошей?

Дука слухав його досить неуважно, йому подобалось, як Карруа кричить, але навесні він, Дука, ставав нетерплячим до всього.

— Мабуть, ти маєш рацію, я занадто нервовий, щоб бути поліцейським. Зате ти завжди спокійний. — І він рушив до дверей.

— Ні, Дуко, стривай. — Голос у Карруа раптом пролунав тихо і мало не зворушливо.

Дука повернувся до письмового столу.

— Сідай.

Він сів.

— Вибач, що я на тебе кричав.

Дука нічого не відповів.

— Як ви домовилися з-тим смердючим типом? Не пригадую, як, ти сказав, його звати?

Тим часом Маскаранті вже повернувся з досьє Турідду Сомпані і чув це запитання.

— Його звати Сільвано Сольвере. Я вже заглядав до архіву, там немає нічого. Можна було б пошукати за відбитками пальців, бо це ім'я трохи дивне. Зате я знайшов досьє тієї жінки. Досить цікава пташка:

"Тяжка образа урядової особи… Образа… Образа… Образа…" Потім: "Хронічне пияцтво… Пияцтво… Пияцтво…" Аж до госпіталізації з білою гарячкою. Звісно, є ще "напад разом зі страйкарями на приміщення однієї з партій". Пригадуєте той випадок, як їм завдали жару? — Він перевів дух. — А також проституція і бродяжництво.

— І як же звуть цю благородну дівицю?

— Аделе Терріні.

— А тепер повернімося до того, як ти домовився з тим дивним Сільвано Сольвере. Це ім'я трохи нагадує мені "сода сольвей". — "Я вже кретинію", — подумав Карруа, сердячись, що мусить стільки часу сидіти в цьому кабінеті.

— Він приїде по мене й відвезе до тієї синьйорини. Дуже просто.

— Отже, ти повинен їхати, куди він тобі скаже. Це ж очевидно. А коли ти вже будеш у синьйорини, тобі доведеться її оперувати? До речі, це небезпечна операція? Вона довго триває?

Дука пояснив, у чому полягає операція, вдаючись до медичних термінів, — він, як і Карруа, ненавидів зайву вульгарність.

— Звичайно, Ас лікар, виключений з корпорації, я не маю права навіть накласти пластир, але за згодою поліції цю операцію зробити я можу.

— А якщо в дівчини, скажімо, станеться зараження і вона помре, що нам тоді робити? — спитав Карруа.

— Ти сам знаєш, що на це запитання відповіді немає, — роздратовано кинув Дука. — Або ти ризикнеш увійти в контакт з цими людьми, щоб дізнатися про щось важливе, або накажи віднести досьє

Турідду та його подруги до архіву і вдавай собі й далі, що ніколи не чув ім'я Сільвано Сольвере. А я вертаюся додому.

— Я тобі вже сказав, — зовсім тихо промовив Карруа, — якщо дівчина помре або опиниться в тяжкому стані й про це довідаються — ти все одно пропав, хай навіть діятимеш і за згодою поліції.

— Хіба? Та я вже, здається, давно пропав.

Карруа задивився крізь вікно на сонце. А коли озвався знову, голос його пролунав майже сумно.

— Отже, ти вирішив.

— Мені здається, я вже сказав про це. — Навіть такі розумні люди, як Карруа, інколи бувають тупуватими.

— Гаразд. — Він ненавидів цього Дуку й водночас захоплювався ним, як колись ненавидів і захоплювався його батьком через упертість і непохитність старого Ламберті. Без ліри в кишені, без жодної перспективи, з сестрою і малою дитиною на руках, він, замість дбати про себе, якось влаштовуватись у житті, взявся за геть безнадійну роботу, роботу в поліції, а поліцейський в Італії — це не те, що в Англії чи в Америці; італійський поліцейський дістає сповна від усіх, на нього сиплеться град каміння з рук страйкарів, йому дістаються кулі та ножові удари від злочинців, летить у спину лайка простих громадян та крик начальства. І за все це — жменька лір від держави. — Гаразд, але ти повинен робити все так, як я тобі скажу. Маскаранті піде з тобою.

Кращого й не могло бути.

— І візьмете машину з рацією. Це не викликало в Дуки захвату.

— Машина з рацією надто впадає в очі, — сказав він Карруа. — Цілком можливо, що вони, відколи дали мені гроші, стежать за мною, тому я сьогодні прийшов сюди пішки. Якщо вони помітять у машині рацію, мені буде непереливки.

— Про це подбає Маскаранті, він повинен постаратися, щоб вас не викрили. Але це ще не все, я накажу, щоб за вами поїхав наш спеціальний загін — загін "С". — Раптом він зірвався на крик: — І не кажи мені, що буде забагато людей! Якби ти хоч трохи розумівся на нашій роботі, то вже знав би, що може з тобою трапитись.

Ні, він зовсім не вважав, що людей буде забагато, Карруа говорив святу правду.

— Крім того, Маскаранті видасть тобі револьвера, — суворо, але якось безнадійно додав Карруа. — Певна річ, ти одержиш на нього тимчасовий і надзвичайний дозвіл, оскільки не маєш права носити зброю.

— Прошу тебе, не треба револьвера, мені зовсім не хочеться носити зброю.

— Ці люди дуже часто бувають озброєні. Але він категорично відмовився:

— Не давай мені ніякої зброї, я доволі небезпечний і без неї. — Він хотів ще сказати, що йому було б легко, занадто легко стріляти, але не сказав, бо Карруа це знав.

— Гаразд, нехай буде так, — здався Карруа. — Але май на увазі: Маскаранті пильнуватиме й тебе. І ще одне: ці люди дзвонитимуть тобі додому, тому ми візьмемо на контроль твій телефон і фіксуватимемо всі дзвінки, які ти робиш і на які відповідаєш.

Будь ласка, нехай фіксують.

— І ще одне: я повинен попередити комісара, що веду слідство в цьому секторі. — Карруа підвівся. — Якщо з тобою щось трапиться, знай, що мені це так не минеться. Мене пошлють на Сардінію їсти хліб з оливками.

— Здається, ти їси їх і тут.

— Не вдавай із себе дотепника, — кинув Карруа. — Постарайся тільки зрозуміти, що я не хочу мати неприємностей, а отже, з тобою нічого не повинно статися. Для мене не має значення, викриєш ти щось чи ні, все одно не ми винищимо цей бур'ян, його ще вистачить, — аби тільки ти залишився живий-здоровий і ця історія не потрапила до газет.

Дука знову підвівся, він був уже не такий знервований.

— Ходімо, Маскаранті.

— Ходімо, докторе, — сказав Маскаранті.

Карруа теж підвівся.

— Він не любить, коли його називають доктором, — звернувся він до Маскаранті, на відміну від Дуки, ще знервованіший, ніж був до цієї розмови. Потім згріб у руку десятитисячні банкноти. — Ці гроші ти повинен узяти й тратити, як свої. Ті люди можуть тебе обшукати, і вони повинні знайти в тебе свої банкноти.

Атож, звичайно.

Внизу, у дворі поліційного управління, на землі нерухомо сидів голуб, сам-один на сонці, ніби спав; а може, він був штучний, із каменю:

автомобіль із рацією, що його привів Маскаранті, проїхав менше ніж за метр від голуба, та він і не ворухнувся.

4

Дзвінок пролунав надзвичайно ввічливо. Маскаранті зачинився в кухні й переклав револьвера з кобури до кишені піджака. Дука пішов відчиняти. Не щоразу, коли дзвонив дзвінок, вони робили так; щоправда, тепер, коли його сестра з донькою в Бріанці, мало хто сюди й приходить; ось уже чотири дні, як ніхто не дзвонить у двері, особливо так ввічливо, аж надто ввічливо, і тепер вони знали, що настала довгождана хвилина.

Трохи прочинивши двері, Дука відразу побачив ту валізку — це була саме валізка, а не велика сумка; він побачив також прегарні, довгі, дуже молоді жіночі ноги, і таке саме молоде обличчя й усе тіло, оповите яскраво-червоним рединготом.

— Доктор Ламберті? — Голос виявився не такий молодий і вже зовсім не такий ввічливий, як дзвінок; його обтяжували властиві міланській говірці інтонації; слова були літературні, але вимова — важка, грубувата, характерна для далекої провінції, як, скажімо, Корсіко чи Колоньйо Монцезе, де не дуже витончена, зате добродушна міланська говірка зливається в селах з іншими, віддаленішими й чужішими її природі діалектами.

Він кивнув головою — так, це він, доктор Ламберті, Дука Ламберті, — і запросив дівчину ввійти, бо вже все зрозумів.

— Мене прислав Сільвано, — промовила вона у передпокої. Вона була зовсім не нафарбована, тільки трохи помади на губах та ще брови, наведені, власне, не на бровах, а під ними; замість справжніх була біла прогалина, і це мало блазенський, відразливий вигляд.

Дука провів гостю до кабінету; валізка була вочевидь важкувата й скидалася на якийсь футляр, укріплений залізними стяжками.

— Можете поки що сісти в крісло. — Негідники, прислали дівчину сюди, замість того, щоб приїхати по нього, як домовлялися. Ніколи не скажуть правди.

Перед тим як сісти, дівчина поставила валізку в куток і скинула редингота; під ним вона мала червону жилетку, панчохи на ній були чорні, майже непрозорі. Потім узяла сумочку, сіла, дістала з сумочки сигарету й припалила її. Вона курила "Парізьєн".

— Закурите? — Вона простягла Дуці коробку.

— Дякую. — Він узяв сигарету; "Парізьєн" йому подобались, а крім того, це могло означати, що синьйорина їздила до Швейцарії або до Франції.

— У квартирі є ще хтось? — спитала вона.

— Так, один мій приятель. — З ними, цими людьми, треба бути відвертим; Маскаранті у шафі не сховаєш. — А що?

— Не гнівайтесь, я спитала просто так. — Вона зручно, але не розв'язно вмостилась у кріслі. — Вже жарко, навіть при відчинених вікнах, правда ж?

Зі скромної, аж надто скромної скляної шафки він діставав інструменти, які слід було простерилізувати. Піджака він скинув, рукави сорочки підкотив і зовсім не відчував тієї спеки, яку відчувала дівчина.

— Так, починає припікати.

— А інколи мені буває холодно, навіть у липні.

— Я зараз повернуся. — Він поніс скляну ванночку з інструментами до кухні й, навіть не глянувши на Маскаранті, дістав із шафки каструлю. Потім наповнив її водою, вкинув туди інструменти й запалив газ. Це було його перше повернення до священних обов'язків лікаря; останнє, що він зробив як лікар, було вбивство хворої на рак — це називається евтаназія. Але за таке все одно посилають на каторгу. І ось він знову мав здійснити ще одну благодійну місію: цього разу відновити квітучій дівчині чистоту, яку вона необачно втратила.

— Як справи? — спитав Маскаранті.

Запаливши газ, Дука нарешті глянув на нього й відповів:

— Добре. — Потім стишив голос: — Ви повідомили тих, що внизу? — Він підійшов до вікна, що виходило в двір, але одразу відсахнувся; навесні у дворах великих міст повно ядучих випарів від каменю, сміття та кухонних покидьків, і ці випари досить огидні, особливо вночі.

Маскаранті відповів, що повідомив; він мав у кишені рацію і страшенно тішився з того — це було його життя, його робота, він міг розмовляти з віце-бригадиром Моріні, який стояв зі своїм відділенням на вулиці Пасколі, і для цього Маскаранті досить було тільки дістати з кишені "гавкуна", як вони називали рацію.

— Коли закипить, покличте мене, але не входьте, — кинув він Маскаранті й поспішив до кабінету, до своєї кандидатки в цнотливиці.

Вона й далі курила, але вже нову сигарету.

— Я мало не зомліваю в цій спекоті.

— Ляжте, будь ласка, поки що на канапу.

— Зараз. Курити можна?

Дука ствердно кивнув головою і, поки вона скидала пояс та трусики, дивився на неї, не відвертаючись.

— Дайте це сюди. — Він поклав пояс і трусики на столик. Потім узяв із шафки гумові рукавички, пляшечку цитрозилу й хлюпнув трохи спирту на руки в рукавичках.

— Це довго триватиме? — спитала вона. — Сільвано сказав мені, що недовго.

— Лікар тут я, — відповів він і присунув ближче лампу, щоб краще бачити.

— Ви одразу гніваєтесь, а мені подобаються чоловіки, які одразу гніваються.

Симпатична, навіть з оцією своєю грубою говіркою міланських передмість. Дука почав її оглядати; видно було погано — не те, що у великій операційній палаті; він не мав під рукою найнеобхіднішого, навіть халата, а халат справляє враження, однак він не міг його знайти, і куди ж це його поділа Лоренца, сестра? Але справу все одно треба робити далі: коли вже він пішов цією дорогою, то зупинятися не має права.

— У вас були якісь захворювання або місцеві інфекції?

Кидаючи на підлогу недопалок "Парізьєн" і дивлячись у стелю, вона спокійно назвала хворобу, якою хворіла.

— Від вас, лікарів, нічого не приховаєш.

Він присунув ще ближче лампу, що стояла на столику, та світла однаково було мало.

— У вас були аборти?

— Так, три.

— Штучні? — А то ж які, подумав про себе.

— Ет, — зітхнула вона сумно й трохи аж гірко. — Без чужої допомоги скидають лише жінки, які хочуть дітей, а для тих, що не хочуть, потрібен динаміт.

Він підвів голову і скинув рукавички.

— Операція триватиме всього кілька хвилин, але після того ви повинні ще полежати на канапі принаймні години три.

— Я посплю собі, — сказала вона. — Можна ще закурити?

— Так.

— Мені подобається курити лежачи. Дістаньте мені, будь ласка, сигарети з сумочки.

Чом би й не дістати. Він узяв атласову, схожу на скриньку сумочку, відкрив її і знайшов там жовту пачку "Парізьєн" та запальничку.

— Візьміть і собі.

— Дякую. — Він припалив сигарету їй, потім собі. Йому теж довелось навчитися грати, і якщо з ним нічого не станеться, то він зможе навіть виступати у театрі "Пікколо". Штрелер підучив би його трохи, а хист

комедіанта у нього вже є, отож він грав свою роль далі. — Коли ви виходите заміж? — спитав досить лагідно; якби перед операцією дівчина спробувала спокусити його, то це їй вдалося б — роль є роль.

— І не питайте: завтра вранці. — Лежачи з підігнутими ногами — канапа була для неї надто коротка — дівчина курила й пускала дим у стелю. Чорне волосся, не дуже довге, але густе, розсипалося на білій канапі; обличчя в неї було вугласте, трохи кощаве і навіть злегка вульгарне, але з кожним своїм жестом, із кожним словом вона випромінювала гарячі хвилі чуттєвості.

— Виходите заміж завтра вранці? — перепитав він скоріше машинально, ніж недовірливо.

— Так, на жаль. — І ще одна хмарка диму в стелю. — У вас немає чогось випити? Чогось міцненького, щоб забутися.

— Може, й є. — Він пішов до кухні. Десь там мала бути пляшка чи дві віскі, ще з давніх часів. І справді, він знайшов одну пляшку повну, а другу надпиту, взяв ту, що надпита, склянку і глянув на Маскаранті, який дивився на каструлю з інструментами.

— Вода щойно закипіла, — сказав Маскаранті.

— Хай покипить десять хвилин, а тоді покличете мене.

Він повернувся до кабінету. Дівчина все ще курила, і хоч вікна були відчинені, дим, що його видихала ця тютюноманка, не встигав виходити крізь жалюзі.

— Віскі підійде?

— Наливайте. — Вона трохи підвелася, спершись на лікоть, і ковтнула віскі. — Якби ви знали, як це неприємно! Чоловік просто не може собі цього уявити. — Вона віддала йому склянку.

— Що саме?

— Виходити заміж за того, хто тобі не подобається. І справді, чоловік цього не може собі уявити.

— А крім того, є й гірше.

— Що?

— Покидати того, хто тобі подобається. — Вона жестом попросила сигарету.

Дука подав їй і клацнув запальничкою. Вона повела далі:

— Цей тиждень ми, я й Сільвано, кохалися, знаючи, що це востаннє, і нам було сумно.

Прекрасно, романтична нота у біографії смердюха, якщо це можна назвати романтикою. Дука налив їй ще випити. Жінки, як правило, — це слабка ланка в будь-якому ланцюгові. І справді, вона сказала:

— Не давайте мені стільки пити, а то я почну базікати й залишуся тут довше, ніж три години.

— "Залиште, якщо не хочете", — блискуче продекламував він, вдаючи, ніби забирає склянку.

— Ні, будь ласка, випийте теж. Якби вам треба було завтра вранці виходити заміж за різника, то хто знає, скільки б випили ви. — Вона

забрала в нього склянку, знову добряче хильнула — два великі ковтки з невеликою перервою — і замислено затримала в руці склянку.

Це може придатися — знати, що вона виходить заміж за різника; Маскаранті міг би з'ясувати за півгодини, хто з різників завтра одружується, таких не багато — може, лише один, саме той, що треба.

— Знаєте, я вимкну світло й відчиню на хвилину ще й жалюзі, щоб трохи вийшов дим, — сказав він.

— Вибачте, я тут усе засмерділа своїми сигаретами.

— Нічого, — стиха відповів у темряві він, відчиняючи жалюзі в чорну міланську ніч. — У цій квартирі немає кондиціонера.

— Коли вже вікно відчинене, то дайте мені ще одну сигарету і припаліть. — Вона наголосила на слові "припаліть" — воно пролунало, наче рядок, доданий до пісні.

— Ви не надто багато курите? — спитав він, бо вона ще тримала між пальцями попередню сигарету, і він бачив, як червоніла її жаринка. Зі смердюхом слід пильнувати… Той клієнт, не придумавши собі кращого імені, ніж Сільвано Сольвере, прислав до нього цю досвідчену дівку, щоб усе вивідати; і тепер вона розповідає йому всілякі казки, а на думці в неї одне: побачити, яка буде його реакція на те чи на те. Йому не можна помилятися, він більше не має права помилитися жодного разу.

— Дякую, — сказала вона, коли він подав їй припалену сигарету. — Я починаю трохи хвилюватися, тут, у темряві, поруч з таким міцним чоловіком, як ви…

Йому стало трохи гидко від слова "міцним", і водночас його розбирав сміх — як же необережно вони покладаються на чужу наївність.

— А я ні, — мовив він.

— Ну й добре. Але не гнівайтесь, а то я розпалюся ще дужче. Я ж вам казала, мені подобаються чоловіки, які одразу гніваються, наче півні.

Він завагався, почувши, як вона це сказала; він уже не був такий певний, що це пастка, перевірка, що вони хочуть знати, якого він гарту.

— Кипить уже десять хвилин, — почувся з кухні голос Маскаранті.

Дука зачинив жалюзі й увімкнув світло. Дівчина була зовсім гола.

— Цього не потрібно, — суворо промовив він. — Одягніться.

— Погнівайся, погнівайся, мені це подобається.

— Припиніть, а то я викину вас геть!

— Так, так, викинь мене геть, кинь мене на підлогу.

Йому вже траплялися такі рідкісні знахідки, унікальні екземпляри суспільства — і не раз. А тепер оця непогамовна еротоманка. Він підійшов до канапи, взяв дівчину за волосся, підвів їй голову і вдарив ребром долоні, але не дуже, по лобі — між очима, над самим носом. Ляпаси не допомогли б, вони б її ще більше розпалили, а від цього удару вона зойкнула, безпорадно впала на подушку, потім зітхнула, але не знепритомніла; запаморочення заблокувало її статевий потяг і не дало їй відразу запротестувати.

— Надягніть оце. Я зараз повернуся. — Він підібрав ліфчика та жилетку, які вона кинула на підлогу, просто на недопалки сигарет, дав їй і пішов до кухні.

Коли він повернувся з ванночкою, повною простерилізованих інструментів, вона вже була одягнена й сиділа на канапі.

— Що ви мені зробили? У мене паморочиться в голові, як часом буває у Римі, коли я з'їм забагато молодої баранини й вип'ю забагато вина, — тоді мені теж погано так, як оце тепер.

— Це швидко мине, посидьте трохи. — Він поставив ванночку на столик, відсунувши пояс і трусики вбік. Тоді відкрив свій шкіряний несесер, що стояв на кріслі за столиком, — елегантний лікарський несесер, подарунок, звісно ж, від батька, з усіма потрібними інструментами, там навіть було місце для найнеобхідніших ліків, — і дістав з нього кілька тюбиків та коробочку; все це він купив, коли було вирішено, що він таки зробить цю передшлюбну операцію.

— Ще одну сигарету і трохи віскі, — жалібно попросила дівчина. — Вже все минулось, я почуваю себе добре, але ви повинні навчити мене отак бити. — У неї прокинулася суто спортивна цікавість.

5

Коробка "Парізьєн" закінчилась, але дівчина мала в сумочці ще дві. Дука простяг їй нерозпочату коробку й запальничку, подав склянку з віскі, а тоді, замість готуватися до операції, взяв стільця й сів перед нею.

— Я б хотів знати, чи вам справді потрібна ця операція. Він бачив, що вона розгубилась — як тоді, коли він її вдарив.

— Робіть, та й годі. — Проте вона швидко отямилась, її вугласте обличчя втратило риси чуттєвості й прибрало ворожого виразу.

Тим краще, ворожість йому більше до душі.

— Прекрасно. Лягайте.

— Буде боляче?

Він натяг рукавички і ще раз хлюпнув на руки цитрозилу.

— Ні.

— Вибачте, що я вам так відповіла.

Він мовчки набрав з ампули у шприц знеболюючого, продезинфікував шкіру, розтер її.

— Якби ви знали, що в мене увесь вечір на думці… — промовила вона.

Нічого не відповідаючи, він ввів голку в молоде тіло; це було дуже, дуже чутливе місце. Йона ледь здригнулася.

— Це найбільший біль, який ви відчуєте, — сказав він. Хоч як це дивно для лікаря, але він надто співчував хворим, надто старався їх вилікувати, надто хотів, щоб вони видужали, надто прагнув їм допомогти, навіть у такій, як оце тепер, похмурій і небезпечній буфонаді; йому болів чужий біль, а такому не слід працювати лікарем, краще вже гуляти в парку та читати газети.

— Цілий вечір, ще до того, як прийти сюди, я думала, як добре було б утекти з Сільвано. І він теж думає про це сам. Я не хочу виходити заміж за того типа, не хочу, щоб ви мене зашивали, то безглузда комедія, але він у це вірить, і якщо виявиться, що я не дівчина, вхопить один із тих ножів, яких повно в його крамниці, й заріже мене. Він мені часто каже про це, а я не хочу виходити заміж за такого дурня, я хочу бути з Сільвано, але це неможливо. — Вона вульгарно вилаялася. — Ніколи в світі не маєш змоги робити те, що хочеться. — Вона знову

вилаялась і далі говорила вже майже говіркою. — Отож завтра вранці я надягну білу сукню. Як це вам подобається? Я — в білій сукні! Це буде сенсація тижня! — Лежачи на канапі, вона здригалася від сміху.

Дука відкрив тюбик із засобом для місцевої анестезії.

— Не ворушіться.

— Я б хотіла випити.

Гаразд, нехай п'є, спиртне разом із знеболюючим примусить її швидше заснути. Він дав дівчині склянку, зачекав, поки вона вип'є, дав їй ще одну сигарету і знову нахилився, щоб закінчити місцеве знеболювання.

— А потім, знаєте, що ще? Ота глухомань. Добре, нехай я покину того, хто мені милий. Нехай я вийду заміж за ту почвару. Але ж мені доведеться жити в тій глушині, а я ще дитиною втекла звідти, з того села, бо не витримала там. Крім того, якби це справді було село, а то ж просто чотири сироварні вкупі, ніхто навіть не зважується назвати його хутором, люди просто кажуть: "Ка' Таріно від Романо Банко до Буччінаско". Поки напишеш адресу, скінчиться чорнило в ручці. Ви ніколи не бували в тих краях?

Дука саме діставав пінцетом інструменти з ванночки.

— Якщо буде боляче, скажіть. — Перевіряючи чутливість, він торкнувся її, але вона не відреагувала, анестезія була повна. — Це де? — спитав. Тепер можна починати. І він почав.

— Як? Ви не були в Ка' Таріно, нічого не знаєте про Буччінаско, ніколи не чули про Романо Банко? — Вона лежала нерухомо, спокійно, лише голос її став трохи вульгарнішим, діалектні інтонації посилились, однак у словах вчувалася гіркота, щира гіркота. — Це в Корсіко, тобто

їхати треба на Корсіко, з Порта Тічінезе. Проїжджаєш через усю Ріпа ді Порта Тічінезе... А знаєте, що я зроблю сьогодні ввечері? Нап'юся донесхочу!.. Потім минаєш вулицю Людовіка Мавра — там, де течуть брудні води Навільо Гранде, далі вулицею Гарібальді, і вниз, униз, аж до Романо Банко. Саме там мій наречений має м'ясну крамницю, а в Ка' Таріно у нього є ще одна, тепер я повинна розповісти все, у Мілані він має дві крамниці, він завозить туди м'ясо, не платячи мита, і його ще ні разу не впіймали, на цьому він заробив мільйони, сотні мільонів, гадаю, він міг би купити Міланську галерею, якби схотів.

— Боляче? — спитав Дука. При цьому освітленні було дуже погано видно, та іншого він не мав.

— Ні, я нічого не відчуваю, мені б тільки хотілося ще трішки випити. Можна трохи підвестися?

— Ні, підводитися не можна, і поки що не пийте. Ще кілька хвилин, і буде по всьому.

Розпачливо-вульгарним жестом вона провела рукою по голові, відкинутій на тверду подушечку, по чорному ореолі волосся.

— Що мені ці кілька хвилин чи кілька годин отут, коли від завтра доведеться все життя жити там! Перша дама Ка' Таріно! Як Жаклін, але та була перша дама Білого дому, у Сполучених Штатах. Можна принаймні курити?

— Ні, прошу лежати й не ворушитись.

— Гаразд, я не куритиму. Але сьогодні ввечері мене ще проводжатиме Сільвано, аж до Корсіко, і якби не цей маскарад, ми б ще покохалися. — Незважаючи на знеболення, яке її розслабляло, еротичні імпульси були все ще сильні. — Якби ви знали, що таке Ка' Таріно взимку! Цілими днями туман, вогкість проймає до кісток, а навесні ще

гірше — грязюка. Малою я гралася з дітьми і пам'ятаю лише безконечне багно, а як підросла, то, щоб дістатися до Романо Банко, взувала чоботи, в яких чоловіки ходили по каналах. Кожна наступна пора року була ще гірша, ніж попередня; коли надворі гарно, падає дощ і з дому не вийдеш, а якби й можна було вийти, то куди податися? Коли з'явилося телебачення, першим телевізора придбав мій наречений, різник, і все Ка' Таріно прагнуло побувати у нього вдома й побачити ту штуку. Але він запросив не будь-кого, а моїх батька й матір, з ними пішла й я, і так ми заручились: у темряві він клав мені на коліно руку, посував її все вище й вище, і при першій же зручній нагоді запитав, чи я ще дівчина. А в мене та рука на коліні, та ще й при матері, викликала відразу, тож я відповіла йому ствердно, аби лиш пошити того різника в дурні, — можна подумати, саме його я й дожидалася!.. Потім він сказав мені, що коли я й справді дівчина, то він хотів би зі мною одружитись, а поки що пошле мене до Мілана працювати касиркою в одній з його крамниць, — це якщо я, мовляв, хочу з ним заручитись. Я не могла довго вагатися, він був король Ка' Таріно, Романо Банко, Буччінаско, Корсіко, а я — селянська дочка, спала на солом'яному матраці і мої руки були геть покусані блощицями. Хіба я могла сказати "ні"?

Дівчина знову вилаялась. Дука вже закінчив операцію, та вона розповідала цікаві речі, і він вдавав, ніби працює далі.

— Не ворушіться...

— І так я влипла. Він одразу ж відвіз мене до Мілана, поставив на касу, сказав усім, що я — його наречена, ввечері приїжджав по мене на машині й відвозив додому. Він дуже дбав про те, щоб не давати підстав для пліток, хоч у машині вимагав від мене занадто багато, і я щоразу змушена була кінець кінцем піддаватися. Винятком була тільки моя незайманість — це для нього ніби вишня на торті, яку він тримає собі наостанок. Але люди не повинні були нічого знати, не повинні були говорити зайвого, тому перед десятою він привозив мене до Ка' Таріно й передавав батькові й матері. Він завжди мені вірив, і через це мене трохи мучить сумління — не тільки тому, що я наставила йому роги, але

й через гроші. Бо я відразу почала комбінувати з грішми; коли я бачила всі ті гроші, що надходили до крамниці, то вже не могла стриматися; до того як я з ним заручилася, сто лір були для мене великою сумою, а тоді я швиденько зметикувала, як це найкраще робити, і щодня привласнювала тисячі лір; ніхто не може собі навіть уявити, скільки грошей надходить до м'ясної крамниці; знаєте, вона тут недалечко, на вулиці Плініо. А сьогодні ввечері я просто вийшла з крамниці й притюпала сюди пішки. Сьогодні він по мене не приїде, перед весіллям він не має часу для нареченої — гуляє на парубоцькій вечірці. Я його заспокоїла — мовляв, приїду з Сільвано, вони ж друзі, це він познайомив мене з Сільвано; я вже й доти кілька разів скакала в гречку — зі злості, що мушу сидіти цілий день за касою у м'ясній крамниці; але туди приходять купляти багато чоловіків, є й дуже вродливі продавці, а я не можу стриматись, коли мене настирливо домагаються, мені одразу йде обертом голова, та він ревнує мене до продавців і, коли вони гарні, звільняє їх, але завжди після того, як я вже наставлю йому роги. — Вона засміялася.

— Лежіть спокійно, а то болітиме.

Вона була зовсім п'яна.

— А одного вечора він приїхав по мене до крамниці з Сільвано; сказав, що це його приятель, і ми повечеряли в місті; ми були у Біче, на віа Мандзоні, і там, у тому ресторані, він надто скидався на різника — на відміну від Сільвано, який мав вигляд справжнього джентльмена, і я одразу відчула, як голова мені йде обертом, як у мене виникає до нього потяг.

Гаразд, та це не мало великого значення; схоже, у неї так само виник би потяг і до будь-кого іншого.

— Ми їли й пили усе, що було в Біче, а насамкінець прийшла Біче — так, сама Біче — й принесла нам лікери, потім трохи посиділа з нами;

вона була така мила, назвала мого нареченого командором, а він уже був напідпитку й сказав, що він — різник, і, розкритикувавши м'ясні страви, які там подавали, заявив, що може запропонувати їй краще м'ясо, ніж те, котре вона завозить із Тоскани; а Біче була дуже делікатна, підтримувала розмову, а тоді підвелася й сказала, що він, хоч і дуже симпатичний, — все одно просто балаганний блазень. Дука наклав ватний тампон і випростався.

— Ось і все, тепер я дам вам таблетку.

— Я хотіла б випити, — мляво промовила вона. — І закурити.

— Гаразд, але не ворушіться, ляжте отак, випростайте й зсуньте ноги. — Він дістав таблетку й налив у склянку чималу порцію віскі. — Зараз я підведу вам голову, а ви постарайтесь не рухати тазом. — Він узяв її рукою за потилицю й підвів голову; вона привітно, вже без похоті всміхнулася. — Висуньте язика. — Він поклав їй на язик таблетку й приставив до губів склянку з віскі. — Але не кваптеся, вам не можна закашлятись. — Якщо вона закашляється, все латання піде нанівець, операція тільки-но закінчилася.

Вона пила помалу, але багато.

— Це часом не снотворне?

— Ні, це анальгетик, він тільки гамує біль. Через якийсь час у вас може поболювати, але після цих ліків ви не повинні нічого відчувати.

— Хочеться курити.

— Так. — Він це вже зрозумів, тому взяв у рот сигарету, щоб припалити її й дати дівчині. — Але ковтніть слину, щоб не закашлятись, бо вам не можна кашляти. Та якщо вже не стримаєтесь, кашляйте з відкритим ротом.

Вона жадібно схопила губами сигарету, яку він вийняв у себе з рота, й одразу пожадливо двічі-тричі затяглася.

— Потім я хотіла піти додому, але він мене не пустив…

Дука сподівався, що дівчина розповідатиме далі, та вона знову кілька разів. затяглася; тоді він закурив сигарету й собі, ще одну "Парізьєн"; усі недопалки лежали на підлозі, і це його страшенно дратувало, але роздратування минуло, щойно вона почала говорити знову.

— Після тої огидної сцени у Біче я більше не хотіла зоставатись у товаристві такого п'яниці; а ще я порівнювала його з Сільвано, це вже було занадто, поруч із Сільвано мені здавалося, ніби я в товаристві принца, але той напився і, як усі п'яниці, забажав іще пригод, наш автомобіль стояв на вулиці Монте-Наполеоне, а йому закортіло поїхати до "Мотта" на п'яцца делла Скала; от уже огидний тип, такий сором, він хотів пожартувати з офіціанта, дістав жменю десятитисячних банкнот, може, там був і мільйон, і сказав йому: "А решта буде на чай, ти не проти, га?" Нарешті Сільвано пощастило вивести його надвір, дуже чемно й делікатно, я його таким і запам'ятала того першого вечора, коли ми познайомились; він, напевно, не з простого роду, хоча й досі не признається, а на вулиці Монте-Наполеоне наша машина була припаркована якраз перед тою ювелірною крамницею, а тоді він — от уже бридкий тип! — почав робити тр-тр-тр-тр-тр, ніби з автомата, і так голосно, що якась пані на другому боці вулиці запищала: "І-і-і-і-і-і", — подалася швидше й зупинилась аж тоді, як він почав реготати. Тоді Сільвано запхнув його до машини і нам пощастило виїхати, але в Корсіко йому знову скортіло вийти, щоб випити; Сільвано сказав мені — нехай п'є, навіть підохочував його, інакше, мовляв, він не заспокоїться, і так ми його напоїли і сонного відвезли до Ка' Таріно; Сільвано поніс його нагору, а я чекала в машині, потім він повернувся, ми трохи від'їхали й почали кохатись, мені було ще краще, ніж коли я кохалася вперше, бо перший раз я була не з ним, а той раз пам'ятатиму завжди.

Дука поклав руку їй на чоло.

— А зараз я погашу світло й відчиню вікно. Тут досить жарко.

— Авжеж, мені так теж буде краще, тут дуже гарно, з відчиненого вікна видно зелені дерева, а за ними світять ліхтарі... Ви дасте мені ще трішки віскі?

— Зараз піду принесу. — Він вийшов у темний коридор, орієнтуючись на тьмяне світло, що линуло з кухні.

Вона випила півпляшки й уже мала б заснути, але пити їй, напевно, було не вперше. В кухні Маскаранті, цей жахливий графоман, не маючи чого стенографувати чи писати, розв'язував кросворди. Дука відчинив шафку й узяв пляшку віскі.

— Спитайте в Моріні, чи під будинком немає когось такого, хто міг би стежити.

Маскаранті дістав з кишені "гавкуна", витяг антену і якомога притишив звук.

— Алло, алло, алло! — промовив він, маючи намір пожартувати з Моріні. — Алло, переходжу на прийом.

— Переходь знаєш на що? — відповів Моріні.

— Зрозумів. Ти там нікого не бачиш під будинком? Доктор Ламберті каже, що тут хтось може стежити. Прийом.

— Немає нікого.

— Дякую, бувай. — Тоді обернувся до Дуки: — Каже, що немає нікого.

Дука взяв штопор, відкоркував пляшку, тоді повернувся до темного кабінету й знайшов склянку.

— Як гарно! Гляньте: світло за листям дерев, — промовила дівчина.

Атож, вона про це вже казала, отже, в неї потяг не тільки до чоловіків, а й до поезії. Він налив у склянку чимало віскі. Погано буде, якщо вона перестане говорити; та він не повинен її підштовхувати, а то в неї ще прокинеться підозра.

— Пийте, але помалу, і зачекайте, поки я підведу вам голову. — Він підтримав її однією рукою за шию, а другою підніс до рота склянку. Тепер, коли він звик до темряви, стало видно, як п'яно й волого блищать її очі у тьмяному світлі від вікна і як жадібно вона п'є, — анестетики викликають спрагу.

— Ще сигарету. Якби ви знали, як я люблю курити лежачи!

Він припалив їй ще одну сигарету. Шкода, що вона більше не розповідає про свої справи, про Сільвано, про різника. У напівтемряві зблиснула жаринка.

— Слухайте, виходить після всього цього латання завтра вночі я буду незайманою дівчиною?

— Так, — сказав він.

— От сміхота.

— Але ви не смійтеся, будь ласка.

— Та ні, я не сміюся, просто ви, чоловіки — кретини.

Хай там про що, аби тільки вона говорила знову. Авжеж, кретини, а ким же ще їм бути?

— Ми, жінки — розпусниці, але ви — кретини.

Он як, це йому подобалося, такий радикальний, категоричний погляд на життя; з одного боку — розпусниці, з другого — кретини, саме такий і є цей світ, не інакший. Але говори, прошу тебе, розповідай далі, розказуй про свого різника, про свого принца Сільвано…

— Вибачте, — мовила вона; лежачи навзнак — так їй подобалося, — вона пахкала димом у пітьму. — Хто ж вони ще, як не кретини? Я можу бути незайманою, переспавши з двома сотнями чоловіків, а як згадати ще, чого хотів від мене в машині мій наречений, — як завдаток, ви собі цього просто не уявляєте, — то що ж це тоді таке, ота незайманість?

"Розповідай про свого нареченого, а не про незайманість, — благав подумки Дука, сидячи на стільці біля вікна. — Розповідай, розповідай".

— Мені просто смішно з вас, — невиразно долинав її голос. — Як тільки я бачу пару штанів, на мене находить хіть, але заразом мене розбирає сміх.

Дука помітив, як жаринка з сигарети впала на підлогу; він дивився на ту червону цятку й чекав, що дівчина заговорить знову; але запала тиша, і чулося тільки її важке дихання. Він підвівся і, ступивши до канапи, побачив, що дівчина спить. Він сердито затоптав непогаслий недопалок. Залишивши її саму, вийшов до кухні; будильник з рожевим циферблатом, прикрашений фігуркою півня, який щосекунди здригався, показував, що вже минула десята.

О пів на першу він, допомігши Маскаранті розгадати майже всі слова в кросворді, почув шарудіння в кабінеті й пішов подивитись. Дівчина сиділа на канапі.

— Котра година? — спитала вона.

— За двадцять хвилин перша.

— Як добре я спала! Мені здається, я проспала всю ніч.

Це непогано. Він пішов закрити жалюзі, тоді ввімкнув світло; її червона комбінація запалала вогнем.

— Можна встати?

Дука підійшов до неї.

— Вставайте, але помалу, і спробуйте ходити. — Загалом він не був фахівець з таких операцій і міг припуститися якоїсь помилки.

Вона встала, неквапом пройшлася в тісному кабінеті туди-сюди; чорні панчохи без пояса повільно спадали вздовж її худих — лише на перший погляд — ніг; вона похитувалась, та це була тільки грайливість; потім дівчина всміхнулась йому й труснула головою, щоб лискуче, пряме чорне волосся опало, як і належить, на плечі.

— Так добре?

— Відчуваєте біль?

— Трохи пече, але не дуже.

— Відчуваєте якусь незручність?

— Майже ніякої.

Браво, лікарю, ви прекрасний гіменолог; стільки років навчання, стільки років ваш батько їв майже саму ліверну ковбасу, але ж ви, пане Дуко Ламберті, походите з Емілії Романы, ліверна ковбаса має вам смакувати; стільки прочитаних книжок, таємниці Ескулапа, та нарешті ви добилися успіху, кінець кінцем ви домоглися свого, тепер перед вами відкривається майбутнє великого реставратора. Він затулив собі обличчя руками; йому хотілося спати.

— Підніміть ногу, повільно, якомога вище.

— Наче на уроці фізкультури, — кинула вона, виконуючи його команду жваво й спритно, мов кішка, що лазить по дахах.

— Боляче?

— Ні.

— Підніміть другу.

Чорна панчоха сповзла аж до кісточки, поки вона безсоромно піднімала ногу, безсоромно задирала коротку комбінацію й безсоромно дивилась на нього.

— Відчуваєте біль?

— Трішечки.

Він узяв її сумочку й дістав з коробки "Парізьєн" сигарету.

— О котрій годині ви одружуєтеся?

— Об одинадцятій. Зберуться, мабуть, усі — все Романо Банко, все Буччінаско й усе Ка' Таріно; приїдуть і з Корсіко. — Тим часом вона надягала трусики й пояс. — Церковця в Романо Банко дуже гарна, приїжджайте подивитись; знаєте, він викликав дорожню поліцію на мотоциклах, бо весь рух від Навільйо до Романо Банко буде заблоковано; ви не уявляєте собі, що означає в тих краях шлюб такої людини, як мій наречений. — Здавалося, вона говорить про якесь нецивілізоване плем'я. — Прибуде й мер, а цієї ночі приїде ще й вантажівка з квітами із Сан-Ремо. Уявляєте, із Сан-Ремо?! Він звелів мені зателефонувати до Сан-Ремо й сказати, щоб вони приїхали точно в призначений час — о четвертій ранку, бо священик з людьми має встигнути прибрати церкву. Взагалі я хотіла б не думати про Сільвано.

Вона теж дістала з сумочки сигарету, припалила її, взяла червоний редингот, що недбало лежав на кріслі, й надягла його, а тоді, тримаючи в руках сигарету та губну помаду й дивлячись у велике дзеркальце з сумочки, підфарбувала губи.

— Можна подзвонити? — спитала вона, і її губи вигнулися дугою.

— Телефон у передпокої. — Він відчинив їй двері, ввімкнув світло й показав на апарат.

Вона спокійно набрала номер, — у нього на очах, не криючись, бо тільки дурні роблять з усього секрети, вигадують усілякі шифри, коди, спеціальні сигнали. Її очі блищали, неначе вона справді проспала цілу ніч; вона стояла біля телефону й напрочуд мило всміхалася до нього.

— Кондитерська Річчі? — Вона підморгнула Дуці. — Синьйора Сільвано Сольвере, будь ласка. — Мізинцем правої руки вона торкнулася кутика правого ока. — Знаєте, це кондитерська, де мені печуть весільний коровай; потім його привезуть до Романо Банко, він має бути вищий за мене; коштує двісті тисяч лір, а Сільвано сидить там за чаркою і дожидає мене, — ми там завжди зустрічаємось.

Вона перестала базікати й посерйознішала.

— Так, усе закінчено, зараз викликаю таксі. — І одразу поклала трубку.

Сільвано, як видно, не любив телефонні розмови.

— Можна, я викличу по телефону таксі? — спитала вона, не відходячи від апарата. — Щось не пригадую номера, у вас є довідник?

— Вісімдесят шість, шістдесят один, п'ятдесят один, — промовив Дука, спостерігаючи, як вона набирає номер.

— "Імола чотири", через дві хвилини, — сказала вона й поклала трубку. Кожен її жест був навдивовижу безсоромний і вульгарний. — Мені пора, дякую за все. — Вона скидалася на ввічливу гостю, яка прощається після чашки чаю.

— Ваша валізка, — мовив він.

Це була невеличка валіза — а може, якийсь футляр, — яку він помітив відразу, щойно дівчина з'явилась у дверях.

Стоячи біля вхідних дверей, дівчина мала вигляд надзвичайно бадьорий — очевидно, вона належала до людей, які легко прокидаються після півночі. Передпокій був такий малий, що Дука, дивлячись на неї, бачив, ніби уві сні, золотисті іскорки в її фіалкових очах; вона була надзвичайно фотогенічна й гарна у цьому червоному рединготі та чорних панчохах і скидалася на героїню бульварного роману, дія якого відбувається у світі пороку; "фотомоделька повертається після півночі до будинку побачень, звідки її викликали"; а ця бідолашка збиралася заміж, підлатавши трохи свою цноту, таки збиралася заміж, хоч справляла враження саме підлатаної. А що вона ніяк не реагувала, то він повторив:

— Ваша валізка. — Ще й показав на кабінет, де вона залишила валізку чи то футляр.

— Я покидаю її тут, — сказала вона.

Маскаранті, певно, записував, застенографовував усі їхні репліки. Це нічого не давало, зате заспокоювало його.

— Невже? — мовив він.

— Приїде Сільвано й забере її, — промовила вона. — Завтра, після церемонії. Він буде у нас свідком.

Ага, отже, за валізкою приїде Сільвано. Виходить, це його валізка. Але чому, чому вона залишає її тут? Тому, що в ній брудна білизна і можна не боятися, що вона пропаде, чи тому, що там — занадто компрометуючі речі? Ці люди й пальцем не поворухнуть просто так, без причини; коли живеш так, як живуть вони, подумав він, то маєш більше причин дивитися собі під ноги, ніж угору. Однак вони занадто вже довіряють цій дівчині. Чи, може, хочуть завести на слизьке його?

— Дякую, докторе, навряд чи ми ще побачимось. — Дівчина простягла йому руку. — Ага, Сільвано ще сказав мені, що коли приїде, то залагодить і вашу справу.

Він відчинив їй двері й зійшов із нею вниз, щоб відімкнути двері в під'їзд. Його справа — це ще сімсот тисяч лір. Ще дві чи три такі клієнтки на місяць — і він заживе на славу, заживе на славу його сестра й маленька Сара. Усі заживуть на славу.

— Бувайте, докторе, і не треба вітань — вони навіюють на мене тугу. — Вона вийшла: в своєму червоному рединготі з під'їзду.

Тримаючи "гавкуна" біля вуха, віце-бригадир Моріні спостерігав за дівчиною в червоному рединготі, що саме виходила з під'їзду, а Маскаранті знову й знову повторював:

— Вона вже виходить, на ній червоне пальтечко, вона сідатиме у таксі, "імола чотири", дай знати, чи бачиш її.

Таксі ще не було, воно тільки під'їздило — звичайна малолітражка з твердим сидінням; дівчина граційно сіла в неї, демонструючи свої гарні, довгі молоді ноги, і віце-бригадир Моріні, сидячи на передньому сидінні аристократичної чорної "альфи", — цілком звичайної на вигляд, анітрохи не схожої на поліційну машину, — сказав агентові за кермом:

— Ось ця.

Позаду сиділо ще двоє агентів, теж у цивільному, але в них був одверто боязкий, слабосилий вигляд, тож нікому й на думку не спало, що це — поліцейські.

— Ми в неї на хвості, синьйоре Маскаранті, завжди до ваших послуг, — насмішкувато промовив Моріні в "гавкуна".

Отож малолітражка з дівчиною у червоному рединготі виїхала з площі Леонардо да Вінчі й відразу завернула на вулицю Пасколі; о цій порі їхати на хвості в автомобіля так, щоб ніхто не помітив, майже неможливо; машин на вулицях зовсім не було, хіба що прогримить, неначе реактивний літак, випадкова "веспа" або хвацько промчить якась вантажівка. Найкраще було їхати не криючись, не боячись, що з малолітражки їх помітять; і байдуже, чи виникнуть у дівчини якісь підозри, що за нею слідкують, чи ні; головне — вони в неї на хвості.

Проїхавши вулицею Пасколі, зануреною у пітьму ночі й тьмяну зелень великих старих дерев, оброслих густим весняним листям, малолітражка звернула на вулицю Плініо, обабіч якої вишикувалися

зачинені крамниці, потім майнула бульваром Буенос-Айрес і вихопилася на вулицю Вітрувіо; далі, пригальмовуючи, повернула на площу Дука д'Аоста, але ні, на вокзал не поїхала, адже дівчина не збиралася сідати на поїзд, інакше стежити за нею стало б дуже важко; ні-ні, малолітражка звернула на вулицю Вітторе Пізані; тут усі крамниці були зачинені, панувала ніч, і лише кілька вогників збоку п'яцца делла Републіка подавали ознаки життя.

— Він увімкнув поворот, зупиняється біля кондитерської, тримайся збоку, — сказав Моріні водієві.

І ось вона, одягнена в червоне "пальтечко" — так висловився Маскаранті. який не міг і не повинен був знати, що воно називається редингот, — вийшла з таксі і зникла в кондитерській Річчі.

— Мерщій, Джованні, тут є прохід на вулицю Фердінандо ді Савойя. Схоже, вона збирається тікати, — промовив Моріні.

Один із двох боязких і слабосилих на вигляд агентів миттю спритно вискочив з "альфи" і вступив до кондитерської майже вслід за дівчиною — з неуважним, трохи заглибленим у себе й трохи очманілим виглядом наркомана, який недавно очуняв і тепер блукає в пошуках нічних пригод.

Ледве вона опинилася всередині, назустріч їй вийшов чоловік у світло-сіоому костюмі й рожевувато-білій сорочці; краватка в нього була рожевувато-сірого, як кажуть, лососевого кольору; сам високий, на вигляд майже аристократ; він лагідно, атож, навіть ніжно взяв дівчину за руку і вийшов із нею з кондитерської під навіс. Офіціанти саме збирали з поставлених уряд столів скатертини та серветки, які погойдувалися на поривчастому вітрі, а під світлофором нерухомо стояла, незважаючи на зелений сигнал, "сімка" з двома повіями всередині, — літня за кермом, а поруч, біля віконця, сиділа молодша й усміхалася, хоч і досить стримано, тим поодиноким чоловікам, які

виходили з кондитерської; якби повії знали, що позад них стоїть поліційний автомобіль, то рушили б навіть на червоне світло; та віце-бригадир Моріні був із відділу "С", а не з поліції моралі, хоч колись і працював там; саме він організовував облави, чим викликав до себе відразу у всіх дівчат легкої поведінки від Рогоредо до Ро, від Крещенцаго до Муджіано, від галерей п'яцца дель Дуомо до площі Обердан. А тут, на п'яцца делла Републіка, виднілося небо, чорне небо, в якому бушували вітри й клубочилися грізні хмари; його перетинали стріли блискавок, а згодом чулося буркотіння далекого грому; віце-бригадир Моріні не раз казав своїй дворічній донечці, що той грім роблять великі-великі коники на небі, вони чимдуж біжать до своєї мами й тому зчиняють такий страшенний гуркіт.

— Пильнуй, вони сідають до отієї "джульєтти", — кинув Моріні водієві. "Джульетта" була оливково-зелена і дуже пасувала до червоного рединготa дівчини та сірого, наче хвіст у голуба, костюма її супутника.

— Якщо вони наддадуть газу, то не знаю, чи ти впораєшся.

Ніхто не впорався б із "джульєттою", навіть коли вона здавалася такою старою й пошарпаною, як ця.

Але "джульєтта" газу не наддала, більше того, вона посувалася, мов кінь, що йде інохіддю, — нервово, але стримано; вони перетнули всю п'яцца делла Републіка, піднялися на бастіони Порта Венеція, потім через бульвар Майно, бульвар Б'янка Марія, площу Чінкве Джорнате. Моріні вже почав нервуватись. Хоч водій вів машину досить спритно, було майже неможливо, щоб пасажири "джульєтти" не помітили, що вслід за ними їде якась "альфа"; хіба що, міркував Моріні, обоє здалися на ласку провидіння — вони трималися за руки, її голова лежала на його плечі. Але тим двом не властиві такі містичні настрої; і Моріні подумав: вони знають, що за ними слідкують, але поки що вдають, нібито нічого не помітили, й не збільшують швидкості. Мабуть, незабаром вони раптово газонуть і спробують зникнути з очей.

Тому він сказав водієві:

— Не відставай надто далеко, а то вони на першому ж повороті втечуть. Не має значення, як вони й помітять, що ми за ними стежимо.

Нічне катання тривало. Після площі Чінкве Джорнате "джульєтта" чомусь виїхала з бастіонів і помчала проспектом Монтенеро, а потім проспектом Саботіно; в цю нічну пору все довкола скидалося на театральні декорації; всюди було безлюдно, світлофори на перехрестях блимали жовтим світлом, тремтіла світна вивіска останнього відчиненого бару "Крота П'ємунтеюза" зі згаслими літерами "р", "у" та "а". Згодом "джульєтта" майнула проспектом Бліньї та проспектом Коль ді Лана; отже, вони виписали коло давньою частиною Мілана, де ще збереглися законсервовані архітекторами рештки будівель, а декотрі з них було реконструйовано для туристів; зокрема бастіони, на виступах яких колись, кажуть, несли варту хоробрі воїни. Та віце-бригадирові Моріні все це зовсім не подобалось, і, як тільки "джульєтта", що їхала попереду, звернула на Ріпа Тічінезе, перетнула площу 24 Травня, а тоді покотила старою дорогою праворуч від каналу, він зв'язався з відділом "С" поліційного управління.

— Гаразд, це правда, що пізно, але ж ти не повинен спати. Це Моріні, якщо ти ще не прокинувся і якщо це тебе цікавить. Не засни знов, а запиши, що я на Ріпа Тічінезе, їду за "джульєттою", номер МІ вісімдесят три, шістдесят сім, п'ятдесят два. Попередь машини, які тут поблизу, я повідомлятиму про своє місцеперебування щохвилини. — Він вимкнув рацію, не перестаючи вдивлятися в червоні вогні "джульєтти", що мчала попереду чи, правильніше сказати, потихеньку котилася вузькою дорогою праворуч від Альцайя Навільйо Гранде.

Моріні був уже в літах, він приїхав до Мілана, коли канали ще не були засипані, а на вулиці Сенато ще траплялися художники, які малювали темні, густі води каналу Навільйо; він був тоді ще хлопчиком, таким маленьким і худим, що його прозивали горбанем, та він терпляче зносив ці насмішки; у Мілані можна заробити на прожиття, тільки треба

навчитися все терпляче зносити; він працював посильним в остерії на вулиці Спіга й цілісінький день носив пляшки з вином; спробував він і інших ремесел, аж поки вступив до поліції; це був його світ, тут він зробив кар'єру, бо любив лад і ясність: або людина — злочинець, або ні, — і так він вивчив увесь Мілан, усі вулиці, всі райони й знав, які люди в них живуть; він добре знав майже всі будинки, всі сквери, знав вулицю ліворуч і ту, що праворуч від Навільйо Гранде.

— Ну ось, нарешті почалося, — сказав водій, осліплений блискавкою і оглушений громом.

Здавалося, гроза розбурхалася просто перед ними. Раптово полив дощ, водій увімкнув двірники і, не вмикаючи дальнього світла, й далі їхав услід за "джульєттою".

— Це Моріні, — знову мовив у рацію Моріні. — Я на вулиці Альцайя Навільйо Гранде, звідси можна їхати на Корсіко і на Віджевано. Я стежу за "джульєттою" вісімдесят три, шістдесят сім, п'ятдесят два і хотів би знати, де тепер наш найближчий автомобіль.

— Він на вулиці Фамагоста; вони повідомили, що їдуть у ваш бік.

— Скажи, нехай роблять свою справу. Як буде потрібно, я їх покличу! — загорлав Маріні, намагаючись перекричати гуркіт грому.

А "джульєтта" все котилась і котилась; тепер у неї було ввімкнене дальнє світло, під шпарким дощем вона ще дужче збавила швидкість і тепер не робила й тридцяти кілометрів на годину; це було вельми доречно, бо їхати швидше цією вузькою дорогою, поруч із каналом без огорожі, та ще й у таку погоду, було б безумством.

— Це ніби ураган "Джованна", — осміхнувся один з агентів у машині. Моріні теж тихо й невесело засміявся. Куди їдуть ті двоє в таку погоду?

Вони були вже майже в Ронкетто суль Навільйо; за вікнами машини бушував справжній ураган зі зливою, громом та блискавками. По той бік каналу, на другій вулиці, промайнув якийсь примарний, самотній і порожній трамвай, наче оповитий блискавками, і в цю мить водій промовив:

— Назустріч їде ще один автомобіль.

— Зупинись, — наказав Моріні.

Здавалося, він добре знає, яка завширшки дорога, котрою вони їхали. Посередині був канал, а по боках — дві дороги, і жодну з них не можна було назвати доброю; однак дорога ліворуч, що нею їхав трамвай, була принаймні широка, а вздовж берега каналу там тяглося поруччя, яке, хоч і не затримало б машину, все ж таки було краще, ніж нічого. А на дорозі, де вони саме зупинилися, суто теоретично могли б розминутися дві машини; на березі тут огорожі не було, і час від часу якийсь п'яничка звалювався в канал; це були незручності у венеціанському стилі.

Отож "альфа" стала, немовби в неї вдарила блискавка; нічого іншого вона й не могла б зробити, бо "джульєтта" теж сповільнила хід і майже зупинилася.

— Будьте уважні, — промовив Моріні.

Його обличчя раптом освітили фари машини, що їхала назустріч; це були його останні слова перед тим, як під цією непроглядною зливою скажено затріщала автоматна черга і зелено-оливкова "джульєтта", замість зупинитися, здавалось, рвонулася вперед, безжально освітлена фарами другої машини, й захиталася, наче п'яна.

— У неї випустили весь заряд, — сказав Моріні, що виразно бачив кожен постріл: кулі влучали під дощем у "джульєтту" й відскакували, наче струмені води. — Вимкни фари і вискакуймо, — наказав він.

Та його ніхто не почув, бо "джульєтта", ніби збожеволівши під дощем куль, заревіла й порвалася вбік, щоб уникнути світла фар. Але для втечі вона мала на вибір лише два шляхи: праворуч — у стіну будинку — або ліворуч — у канал; і машина спочатку вдарилася в стіну, а тоді, аж підскакуючи, відлетіла до каналу й шубовснула в нього. Фари машини попереду, з якої щойно так шалено стріляли, тепер очманіло втупилися в "альфу"; але "альфа" була порожня, її пасажири ховалися під дощем за машиною й бачили, як та друга машина раптом посунула на них, ніби хотіла змести їх з лиця землі. Моріні вистрілив, проте це нічого не дало; машина під'їхала до "альфи" майже впритул, розминулася з нею, потім із гуркотом, що здавався сильнішим від грому, набрала швидкості й зникла з очей, а вони не могли нічого вдіяти, тільки безпорадно вистрілили з револьверів ще кілька разів у темінь грозової зливи.

З промоклого до кісток Моріні стікала вода; не зважаючи на дощ, він підбіг до того місця, де щойно впала в канал "джульєтта".

— Під'їдь ближче й увімкни фари, — наказав водієві.

Та марно; протягом довгих хвилин фари освітлювали тільки темну воду в Навільйо Гранде, що наче кипіла під зливою; дівчина в червоному рединготі зі своїми довгими молодими ногами і її надзвичайно елегантний супутник у сірому костюмі перебралися до іншого світу з іншими, невідомими й таємничими вимірами.

8

Як тільки повіяло грозою, Дука Ламберті позачиняв усі вікна в помешканні, тоді вернувся до кабінету і разом з Маскаранті знову став

розглядати валізку, залишену дівчиною. Власне, це не була справжня валіза, а щось на зразок скриньки чи невеликого футляра; вона була не шкіряна, а металеве кріплення мало досить міцний вигляд — аж надто міцний як для такої маленької скриньки.

— Я б хотів її відкрити, — сказав він Маскаранті.

— Це буде нелегко, — відповів той.

Дука підвівся й почав порпатись у скляній ванночці з інструментами, якими користувався під час операції; вибравши якісь два залізні гачки, приміряв їх до замка валізки.

— Я думав, що буде важче, — мовив він, знову підвівся й знайшов у ванночці ще один інструмент. — Цей має підійти. — Він устромив його в замок і повільно підважив.

— Але ж це — хірургічні інструменти! — у розпачі промовив Маскаранті.

Проте він, Дука, в розпачі не був; коли він підважував таким делікатним інструментом замок, йому здавалося, ніби це — пробивач; він уже вирішив, що світ цих інструментів, світ кольорових і безбарвних пляшечок із цитрозилом, світ цього фармакологічного Вавілону, в якому треба було вміти відшукати потрібні ліки, цей світ не був його світом — уже не був; він його не ненавидів, ні, він його покидав — прощавай! — і ці інструменти тепер могли добре прислужитися йому, коли виникала потреба відімкнути замок чи відкрити бляшанку з сардинами.

Йому таки пощастило: під жахливий гуркіт грому й жалібне лопотіння дощу у віконниці він підняв кришку, і вони побачили шар дерев'яних стружок, уже досить потемнілих.

— Як ви це зробили? — спитав захоплений Маскаранті.

Дука нічого не відповів. Він мовчки викинув стружки на підлогу. Під ними був проолієний папір кольору йоду. Він відгорнув той папір, зібганий, як у великих коробках із шоколадними цукерками; під ним був ще один шар стружок. Тоді він зупинився й закурив сигарету. Він і далі робить помилки; йому не можна їх робити, а він усе робить і робить. Чому він не тримається осторонь від усіх цих історій, чому не присвятить своє життя медицині? Чому не поїде до Інверіго й не забере свою сестру Лівію й племінницю?

— Як ви гадаєте, що там усередині? — звернувся він до Маскаранті.

— Судячи з цих стружок, щось дуже крихке.

А чом би й ні? Наприклад, кришталеві келихи для рожевого шампанського. Але Дука нічого не відповів, а зібрав стружки і, як і першого разу, викинув їх на підлогу. Під ними, як він і сподівався, лежала темна ганчірка; вона нагадувала ганчірку, що нею миють підлогу, але на дотик була липка. Як виявилося, вона вся просякла жиром.

— Не може бути, — сказав Маскаранті, який уже все зрозумів.

— Це справді так, — відповів Дука й підняв ганчірку жестом стриптизерки, що нарешті скидає з себе останню одежину.

Маскаранті підвівся із стільця й присів навпочіпки перед валізкою, що стояла на підлозі.

— Ніби розібраний автомат.

— Це й є автомат.

Маскаранті дивився й не вірив власним очам.

— Це не "браунінг", "браунінг" більший.

— Ні, це не "браунінг", "браунінг" важить майже дев'ять кілограмів, а цей не важить і семи.

Дука взяв одну деталь — це був ствол. Наступною деталлю виявився корпус з отвором для патронів; ці дві деталі заходили одна в одну, наче елементи дитячої гри. Далі йшов затвор з невеликим прикладом — він також заскочив на місце напрочуд плавно, завдяки щедрому шарові мастила. І нарешті, під ще одним шаром стружок — обойми. Дука вставив одну з них в отвір для подачі. У кожній обоймі — тридцять патронів, на десять більше, ніж у "браунінга" і на два більше, ніж у "брена". На дні валізки лежали десятки обойм, патрони були калібру 7,8 — більші, ніж в інших автоматів. Він зазирнув у дуло, уважно оглянув його й нарахував вісім нарізів — отже, куля має летіти зі швидкістю щонайменше 800 метрів на секунду.

— Це — іграшка виробництва "Шкоди", — промовив він. — Вони тепер усіх переконують, що випускають тільки автомобілі, та, очевидно, там ще залишився зброярський цех. Ось погляньте, тут є напис дрібними літерами: "ЧССР". Він означає... зараз я пригадаю... "Чехословацька Соціалістична Республіка". Це найкращий у світі автомат, його можна сховати під пальтом, під піджаком, він потужний, мов невеличка гармата. Береш його до рук — наче велосипедний насос. Ось погляньте. Правою рукою відводиш назад фальшивий приклад, і автомат вистрілює сотню патронів за хвилину, а може, й більше. Уявляєте, "брен", який важить десять з половиною кілограмів, робить не більше, ніж вісімдесят пострілів за хвилину. Відпускаєш приклад — і автомат заблоковано. Охолоджується він повітрям.

— Тільки не вистріліть, докторе!

Він вистрілив би із задоволенням, з великим задоволенням, а мішеней ніколи не бракувало. Однак Дука обережно розібрав автомат,

склав його на місце — майже так само, як він і лежав, хоча й не намагаючись приховати, що брав його до рук; замітати сліди він не мав наміру. Потім глянув на свої брудні руки й пішов у ванну.

— Маскаранті, якщо знайдете каву й кавника, зробіть трохи кави.

Маскаранті любив каву і вмів її напрочуд добре варити. Дука помив руки — зробити це було нелегко, довелося скористатися порошком для чищення кахлю у ванні. І все ж на пальцях ще позалишалися сліди; тоді він під конвульсивний гуркіт грому пішов до кухні й сів у тому кутку, де, поки дівчина спала, розв'язував з Маскаранті кросворди і де тепер сидів Маскаранті й молов каву дуже старим, майже допотопним млинком.

— Який бакалійник продав вам цю каву? — спитав Маскаранті, крутячи млинок. — Він заслуговує того, щоб його посадили.

— Це бакалійник вашого начальника, синьйора Карруа. — Одною з неприємних рис його становища колишнього медика, тепер безробітного, було те, що постачальники Карруа, від бакалійника до різника й ковбасника, були і його постачальниками. Коли Лоренца жила в Мілані, їй досить було лише зателефонувати й замовити все, що потрібно. Як це можна назвати? Позика, дружній жест, добродійство? Він з Лоренцою просто користувався цим, не добираючи назви.

— Синьйор Карруа розуміється тільки на тому, що стосується поліції, більше ні на чому, — категорично заявив Маскаранті.

Вже певний час грім долинав приглушено, звіддаля, ураган відкочувався, наставала майже повна тиша, в якій по-домашньому добродушно гуркотів млинок, викликаючи спомини про кухні давніх часів, про каміни. Дука відкинувся в кріслі, розглядаючи кавник на газовій плиті й блідий, майже нерухомий вогник, що замінив яскраве, жарке, червонувате й тремке полум'я в каміні.

— Припустімо, дівчина принаймні почасти казала правду… — промовив Дука, все ще дивлячись на свій уявний камін; і тиша ставала чимдалі м'якшою.

Маскаранті з млинком у руці підвівся.

— Я з глузду з'їхав! Поставив на газ кавник без кави. — Він похитав головою, вимкнув газ і почав чекати, поки кавник трохи охолоне.

— Припустімо, дівчина почасти казала правду, — повторив Дука.

— Ну, — кинув Маскаранті:

— Вона сказала, якщо тільки це правда, нібито одна з двох міланських крамниць її нареченого десь тут неподалік, на вулиці Плініо. Якщо сьогодні ввечері вона справді прийшла звідти сюди, до мого дому, пішки.

Маскаранті спорожнив кавника, відкрив його, насипав у фільтр кави, знову закрив, запалив газ і поставив кавника на вогонь.

— Це теж можливо, — мовив він.

— Припустімо, це так. Дівчина прийшла сюди з валізкою. Отже, вона тримала валізку в крамниці, а закінчивши роботу, прийшла з нею сюди.

— Може бути, — сказав Маскаранті. — Але може бути й так, що дівчина вийшла з крамниці без валізки, а потім забрала її по дорозі там, де вона зберігалася.

Ні, подумав Дука, тут слід застосувати принцип бритви "Оккама"; гіпотезу треба будувати ощадливо, правильна гіпотеза завжди найекономніша.

— Навряд чи це так. Передусім місце, де вона забирала валізку, мало б бути по дорозі від крамниці до мене. Крім того, це мало б бути надійне місце, таку валізку не залишають на зберігання у барі чи в квартирі випадкових знайомих. Було б дивно, якби таке місце виявилося саме по дорозі від м'ясної крамниці сюди.

Пильнуючи за кавником, Маскаранті ствердно кивнув головою, однак сказав:

— Але якщо вона тримає валізку в крамниці, тоді її наречений, різник, може знати, про що йдеться, бо навряд чи вона могла б тримати там таку валізку потай від нареченого.

— Саме про це я й подумав, — сказав Дука. — Повної певності тут бути не може, але можливо, що це так. Як треба, то жінка здатна сховати фотографію свого коханця у портфелі власного чоловіка, але звичайно вона цього не робить. Отже, припустімо, що вона тримає валізку в крамниці і що її наречений про це знає. — Він відчинив вікно, бо гроза вже закінчилась, і тепер просто падав дощ; вдихнув повітря, вологе від дощу й просякле духом цементу та сміття, що йшов із двору, і знову сів. — Тоді ми мусимо припустити й таке: різник знає, що лежить у цій валізці. — Він поглянув на газове полум'я й заплющив очі, згадуючи про іскорки, що колись, дуже давно, здіймались у димохід каміна — на них, казали, здається, "черниці"; і він уявив собі, що такі іскорки злітають тепер над газовим полум'ям. — Припустімо також, що валізку дівчині дав він — я маю на увазі, що це різник дав нареченій автомат, щоб вона принесла його сюди. Ніхто навіть не запідозрить, що у валізці, яку несе дівчина, сховано автомат; вона залишає валізку тут, у помешканні чесного, хоч і з судимістю, лікаря, а в зручну хвилину хтось прийде й забере її.

Маскаранті безперестанку схвально кивав головою і припинив кивати аж тоді, як бухнув на стіл кавника. Потім, діставши чашки й цукорничку, знову закивав головою.

— Маскаранті, ви чули, що говорила тут дівчина, правда ж? — сказав Дука.

— Авжеж, я слухав, але не дивився, — двозначно всміхнувся поліцейський.

— Дівчина сказала, що її наречений заробив багато грошей — просто-таки сотні мільйонів — на м'ясі, яке завозив до крамниць у Мілані, не платячи мита… Я не вірю, що можна заробити сотні мільйонів, уникаючи платити мито. Ви в це вірите?

— Не дуже. — Маскаранті налив кави.

— А як ви гадаєте, можна стільки заробити, завозячи до Італії такі новинки, як ця, що у валізці?

Маскаранті знову ствердно кивнув головою і поставив перед ним чашку з кавою, а тоді цукорничку.

— Як ви гадаєте, ця зброя призначена для того, щоб воювати? — Він кинув у чашку цукор і, чекаючи на відповідь, розмішав його.

Маскаранті теж поклав цукор і, розмішуючи каву, сів поруч. На столі стояв будильник, і щосекунди, коли він цокав, півник неспішно, замислено повертав хвостиком.

— Ні, — мовив поліцейський. Він сьорбнув трохи кави і покрутив головою — це означало, що кава погана. — Тобто воювати можна навіть качалкою для тіста, але з такими автоматами у справжню атаку не ходять, хіба що тільки партизани.

— Або, скажімо, коли грабують, — промовив Дука. Він покуштував каву. — Годиться, вночі надто міцної кави пити не можна. — Тоді підвівся й пішов відчинити решту вікон у помешканні; у Лоренциній

спальні стояла пляшечка Сариного шампуню, все ще відкрита, він бачив її щовечора і щовечора забував закрити, а вже десять днів, як Лоренци нема в Мілані. Просто сором. Він пошукав закрутку й закрив пляшечку, тоді знайшов сигарети — вони були в кишені його піджака, що висів у передпокої, звичайні "Націоналі", навіть не експортні, — і повернувся до кухні. Маскаранті ретельно мив чашки.

— А може, це просто зразок, — сказав Дука, сідаючи у Маскаранті за спиною. — Для того, хто хотів би купити такі штуки оптом. Він відкриває валізку й показує зразок, пояснюючи, що це — остання модель і продається вона за доступною ціною.

Маскаранті витер руки кухонною ганчіркою, що висіла біля умивальника.

— Посередник у торгівлі зброєю, — промовив він.

— Можливо. — Дука похитав головою. — Можливо, та це не головне в нашій справі.

Задзвонив телефон. Дука підвівся й пішов до передпокою; це був віце-бригадир Моріні; він розповідав недовго, бо загалом був мовчун; жахлива смерть тих двох, які, осліплені фарами, обстріляні з автомата, просто очманіли й кинулися в канал, за словами Моріні, була "наче грім з ясного неба" і викликала в усіх ще більший жах. Після цієї розмови Дука, поклавши трубку, ще довго стояв біля телефону, обличчям до стіни й здригався від огиди.

9

Після грози міланське небо — адже в Мілана своє небо — набуло голубого кольору, ще яскравішого, ніж небо у Плато Роза; з балконів останніх поверхів палаців по той бік напрочуд виразно виднілися гори із засніженими вершинами. Робітник автозаправної станції на п'яцца

делла Республіка, де зупинився Маскаранті, — послужливий, одягнений у комбінезон небесного кольору, — газет не читав і нічого не знав; щоночі, не кажучи вже про день, у Мілані гинуть різні люди, з найрізноманітніших причин — від бронхопульмоніту до стрілянини на Ріпа Тічінезе; той робітник не міг оплакувати всіх, та й, зрештою, не всі заслуговують, щоб їх оплакувати; ніхто ніколи не пробував пограбувати у нього гроші, одержані за бензин, тому весь його світ мав нормальні виміри, чоловік був життєрадісний, навіть щасливий. Дука спостерігав за лічильником на колонці; переможно світило сонце, сліпуче яскріла весняна зелень на геометрично правильних моріжках. Цієї хвилини дівчина у червоному рединготі лежала в морзі, без редингота, а в іншій камері спочивав її безталанний супутник; та ці образи здавалися безглуздими на тлі звичайного, життєрадісного світу робітника бензоколонки.

— Забіжу на хвильку до кондитерської Річчі, — мовив Дука до Маскаранті й, перетнувши на зелене світло вулицю Фердінандо ді Савойя, ступив під навіс хмарочосу, де була кондитерська.

На згадку про дівчину в холодильній камері обриси прилавків у цьому високоповажаному храмі Високого Кондитерського Мистецтва, Урочистої Пори Чаювання, Святкових Вечорів Дегустації Морозива здавалися ще виразнішими; сюди при першій змозі ходило пів-Мілана, — а може, й увесь? — задля запакованих ласощів, що їх у неділю чоловіки приносили додому дружинам та дітям, задля пляшок французького, грецького, німецького, іспанського вина, що стояли, виставлені у вітринах, трохи нахилені набік, наче зріджені коштовності, які важко оцінити тому, чиє піднебіння звикло до ординарних столових вин.

— Поліція. — Він показав посвідчення, що належало Маскаранті.

Життєрадісний, ввічливий синьйор непевно поглянув на нього крізь окуляри, тоді люб'язно провів його в кінець зали, кланяючись і показуючи рукою дорогу.

— Це ви тут власник? — спитав його Дука аж надто прискіпливо, бо й сам, зрештою, частенько заходив сюди і знав цього чоловіка.

— Так, я.

— Мені потрібна деяка інформація. Я б хотів знати, чи замовляли тут весільний коровай.

— У нас часто замовляють весільні короваї. — Чоловік дивився на нього крізь окуляри без остраху, без цікавості, лише з почуттям власної гідності; так один шляхетний чоловік дивиться на другого.

— Йдеться про весільний коровай, який треба доставити у невелике містечко біля Мілана.

— Я мушу заглянути у книгу замовлень, — спокійно промовив цей добродій, але вираз його обличчя виказував усе більше роздратування. — Ви не знаєте, хто його замовляв?

— Ні, цей коровай треба доставити у Романо Банко, комуна Буччінаско, біля Корсіко. — Зрештою, замовлення міг зробити хто завгодно.

Географічні назви збили власника кондитерської з пантелику, і тепер він холодно дивився крізь скельця окулярів на гостя, не кажучи нічого. Тоді Дука пояснив йому детальніше:

— Мені сказали, що цей коровай коштує двісті тисяч лір.

Господар недовірливо поглянув на нього.

— Такі короваї печуть хіба що для королеви Єлизавети.

Дука всміхнувся. Цей підприємець з бездоганними манерами викликав у нього симпатію.

— Може, це й перебільшення. Нехай буде сто тисяч.

— Я вже вам казав, треба заглянути до книги замовлень.

Вони заглянули і знайшли, що той коровай коштував усього лише тридцять п'ять тисяч, бо дівчина, яка тепер лежала у холодильній камері в морзі, за життя мала звичку по-дитячому фантазувати й перебільшувати; так тридцять п'ять тисяч лір перетворилися в неї на двісті тисяч, а весільний коровай, який не важив і десяти кілограмів, три дні тому відвезли фургончиком Річчі саме до Романо Банко, комуна Буччінаско, вулиця Джільї, траторія Джільї; як свідчила квитанція, за коровай було сплачено заздалегідь чеком Банку Америки та Італії, номер 1 180 398, а замовив його уродженець Мілана, — принаймні якщо судити з ім'я, — Ульріко Брамбілла; це він, певно, був би нареченим, якби відбулося весілля; це він мав м'ясні крамниці у Мілані, Романо Банко та Ка' Таріно.

Дука повернувся до машини й сів біля Маскаранті, що сидів за кермом.

— Коровай замовляли й одержали. — Йому хотілося знати, що буде тепер з тим короваєм, який, хоч і скромний, всього лише за тридцять п'ять, а не за двісті тисяч, все ж таки важив майже десять кілограмів, — по сто грамів кожному із запрошених, адже їх було сто чоловік.

Та шлюб не відбувся.

— Їдьмо до Романо Банко, — кинув він Маскаранті. — Через Інверіго.

Це був лише натяк, але Маскаранті зрозумів його чудово; щоб потрапити до Романо Банко, не треба їхати через Інверіго, яке лежить у

протилежному напрямку, однак уже цілих десять днів Дука не бачив своєї сестри, десять днів не бачив маленької Сари, десять днів не бачив Лівії, її обличчя, геть помережаного лініями у вигляді літер M та W.

Вони їхали під гору, немовби назустріч сонцю, щоб прослизнути в нього; нарешті показалася вілла Аусеро.

— Це тут? — спитав Маскаранті.

Так, це тут; за воротами стояла Лоренца, тримаючи дівчинку за руку. Вони мали прекрасний настрій, чудовий вигляд, щічки у дівчинки були напрочуд пухкі, "кінський хвіст" у Лоренци на тлі світло-зелених пагорбів Бріанци був надзвичайно гарний.

— Лівія зосталась у кімнаті, — мовила Лоренца.

Це найкраще, що вона могла зробити; сімдесят сім рубців, що вигадливо помережили її обличчя, були всюди — в кутиках очей, губів, біля ніздрів; їй залишалося тільки сидіти в кімнаті, навіть після всіх тих пластичних операцій. Взявши Сару на руки, він перетнув садок аристократичної вілли й увійшов до зали..

— Куди ти несеш мене, дядьку? Авжеж, він справді був дядько.

— Ми йдемо провідати синьйорину Лівію. — Дука рушив сходами, що вели на горішній поверх; він знав, що Лівія бачила з вікна, як він під'їхав, і вже чекала на нього.

— Я хочу гратися з синьйориною Лівією, — сказала Сара, — але вона не. хоче.

— Синьйорина Лівія трохи втомлена, — відповів він.

У коридорі другі двері праворуч відчинились, і Лівія промовила:

— Якими вітрами?

— Ми лише на хвилину, — сказав він і, тримаючи дитину на руках, придивився до Лівії ближче; за десять днів сімдесят сім рубців не зникли, не зникнуть вони й за десять місяців, ані за десять років.

— Негаразд, правда? — мовила вона.

Це означало: негаразд з моїм обличчям. Лагідно й водночас жорстоко він відповів:

— Так.

Синьйорина Лівія Уссаро більше любила правду, навіть коли ця правда була гостра, мов бритва, ніж заспокійливу брехню; вона й справді усміхнулася, так наче Дука сказав їй, що вона дуже гарна.

— Залиште мені дівчинку і йдіть до сестри, — сказала вона й усміхнулась.

Все ж таки пластична операція виявилася вдалою, Лівія навіть могла всміхатись; здавалося, вона просто перехворіла, тяжко перехворіла віспою.

— Так, — мовив Дука. Він опустив дитину на землю й додав: — Іди, пограйся з синьйориною. — Потім ступив крок до Лівії. — Я мушу взятися за одне діло, сподіваюся, що швидко впораюся з цим, а тоді ми зможемо поїхати до моря. Лікар сказав, що море піде вам на користь.

Навіть володар усіх океанів світу, бог морів і творець вод ніколи не зміг би усунути оцих сімдесят сім рубців, Дука це знав.

— Мені добре й тут, не турбуйтеся. — Вона взяла за руку дівчинку, завела її до своєї кімнати й відразу ж причинила двері.

Він не міг нічого зробити, не міг розчавити, знищити того, хто помережив цим диявольським узором обличчя синьйорини Лівії Уссаро, бо закон не дозволяє самосуду, не допускає особистої помсти. Вишуканими сходами він зійшов униз і обійняв за плечі Лоренцу.

— Чому ти не залишишся надовше? Чим ти заклопотаний?

Він подивився на неї ніжно, щоб вона не здогадалася, яка ненависть закипає у нього в грудях і обпалює йому душу.

— Та нічим особливим, — почав вигадувати він. — Але мене, можливо, поновлять у корпорації лікарів, тож маю зустрітися з деякими людьми. Розумієш, я повинен пояснити, як усе було насправді.

Лоренца бажала лише, щоб він і далі практикував як лікар, але він хотів цього набагато менше.

Осяйний промінь сонця, що ковзнув невеликою долиною озера Сегріно, пронизав його наскрізь, коли він знову сів у машину і, вистромивши з віконця руку, ніжно погладив обличчя Лоренци.

— Швидше, будь ласка, ми спізнюємось, — мовив він до Маскаранті.

10

Опівдні не так легко їздити в Мілані машиною, нелегко о будь-якій порі, і кожен, хто може, намагається цього не робити. Маскаранті почав рахувати світлофори на бульварі Фульвіо Тесті й, поки дісталися до Порта Тічінезе, нарахував їх усього лише тридцять два. Неначе на повільній дитячій каруселі, вони об'їхали півколом невелику площу 24 Травня у потоці машин, що посувались у чотири, а то й у шість рядів,

милувалися Дарсеною, Міланським портом; кажуть, що цей порт стоїть у Європі на п'ятому місці за тоннажністю вантажів, які через нього проходять. Дука подумав: "Можливо, насправді тут перевозять пісок та каміння"; тоді сказав до Маскаранті:

— Їдьмо правим берегом.

Він мав на увазі правий берег Альцайя Навільйо Гранде, яким їхали ті двоє — дівчина та Сільвано, тепер уже покійники. Це було лише три дні тому, в грозу, а нині світило сонце, повітря було ясне, наче в горах. Вони швидко знайшли місце, де це сталося; на асфальті залишилися сліди від гусениць автокрана, що витягав автомобіль з каналу. Маскаранті, вийшовши з машини, відразу побачив на стіні будинку сліди від куль. Дука дивився у воду каналу. Чому дівчина й Сільвано вибрали цю дорогу? Якби вони поїхали лівим берегом, де дорога ширша, їм пощастило б утекти від смертельної стрілянини. І звідки ті, хто в них стріляв, знали, що вони їхатимуть правим берегом? Ті люди мали знати приблизно й час, а також багато чого іншого.

Дука й Маскаранті повернулися до машини й рушили в бік Романо Банко, але невдовзі збавили швидкість, бо Дука розраховував прибути туди не раніше, ніж о пів на другу, — різник Ульріко Брамоілла, певно, вже пообідає, Дука не хотів турбувати його за столом. У Корсіко вони переїхали через міст; на протилежному березі дорожній знак у кінці вулиці Данте вказував, що Романо Банко ліворуч. Широка заасфальтована дорога стелилася то лугами, то поміж великих та малих будинків і навіть споруд на кшталт хмарочосів; потім ще один знак сповістив, що вони в'їжджають у Романо Банко і що давати звукові сигнали тут заборонено.

— До церкви. Під'їдьмо до церкви.

Маскаранті повів машину широкими вулицями розкиданого села в бік невеликої дзвіниці.

"Напевно, це правда, — подумав Дука, — він таки замовив цілу вантажівку гвоздик із Сан-Ремо". Поряд з невеличкою церквою зі скромною дзвіничкою, побляклою й зворушливою своєю вбогістю, ще відчувався запах гвоздик; з ветхих будинків навколо церкви, здавалося, ще долинав їх ледь чутний солодкавий аромат. Розпитавши в перехожих дорогу, вони знайшли будинок синьйора Ульріко Брамбілли — невеличкий одноповерховий котедж із клаптиком городу попереду; власне, це був і не город, а просто смужка землі з рядками зелені.

— Нам потрібен синьйор Брамбілла.

Жінка, худа, одягнена в чорне, ще не стара, із слідами жіночності на жовтуватому обличчі та в оточених синіми колами й дрібними зморшками очах, стривожено промовила:

— Його немає, він поїхав.

Ага, отже, він уже поїхав.

— А куди він поїхав? Я друг Сільвано.

Деякі знайомства йому зовсім не подобались, але хіба вони двоє не були в певному розумінні друзями? У них були спільні грошові справи, потім оте лікування дівчини — хоч це, звісно, евфемізм, — навіть отой автомат, і це вже можна назвати дружбою.

Ім'я Сільвано справило на жінку саме те враження, на яке він і сподівався; її обличчя набуло зеленкуватого відтінку, вона поглянула на нього, потім на Маскаранті й відступила трохи вбік, щоб дати їм увійти в дім. Всередині вони побачили, що це звичайна сільська хата — проста собі хата, незважаючи на всі мільйони Ульріко Брамбілли. Господар залишив її такою, якою вона, певно, була, коли він її купував, — він, який купував усе, який купив половину Ка' Таріно, безліч квартир та ділянок землі.

— Я не знаю, куди він поїхав, — сказала жінка. Здавалось, вона чогось боїться; ім'я Сільвано сповнювало її страхом.

Вони стояли у вітальні чи їдальні, де вочевидь ніхто не їв, — їли, звісно, в кухні, — з прямокутним столом посередині; з кожного боку столу — стілець, посередині — вишита серветка справжньої ручної роботи; був тут також мисник, на стіні — годинник із маятником, підлога викладена блискучими рожевими кахлями, невеличка тверда канапка — щось ніби широке крісло на трьох чоловік, у яке вони сіли, не питаючи дозволу; а жінка у своїй сільській чорній сукні, схожій на місцевий народний костюм, стояла й дивилася на них.

— Мені конче потрібно поговорити з Ульріко, — сказав їй Дука в урочистій, приємній тиші кімнати; різник, певно, людина поміркована, неабиякий спритник, коли не найняв архітектора, щоб той побудував йому віллу, і не замовив нових меблів. Йому було смішно називати його Ульріко, адже він ніколи того чоловіка не бачив. — Це серйозна справа.

Жінка знову позеленіла; їй, без сумніву, не минуло ще й п'ятдесяти, замолоду вона, мабуть, була, як сказав би міланець, нічогенькою дівкою. Але щось — може, гнів? — змусило її позеленіти, і вона сказала:

— Нічого не може бути серйознішого від того, що сталося. Він готувався до весілля, а його наречена втопилась у рові; це був удар, який міг звести його зі світу, і тоді він поїхав. Я теж йому радила, щоб він на якийсь час виїхав.

— А ви хто? — спитав у неї Дука нахабно й неприязно.

— Я продавщиця, — відповіла вона. — Продавщиця з крамниці тут і в Ка' Таріно. — Тоді, уточнюючи, додала: — Касирка. — Так звучало солідніше.

Це вже заслуговувало на увагу. Отже, Ульріко мав у міланських крамницях одну молоду продавщицю з нахилами еротоманки, а в приміських крамницях — другу, поважнішу.

— Я веду в нього господарство, — гордо промовила жінка, задоволена, що дала цим двом зрозуміти те, що й хотіла.

Господарство вона веде чудово, подумав Дука. Рожеві кахлі підлоги бездоганно блищали, від усього віяло домашнім теплом, ніде ні порошинки, ніяких запахів, усе на місці; якщо вона так само дбала й про Ульріко, то він був щасливою людиною.

— Мені дуже треба поговорити з Ульріко, — знову спокійно, без погрози, промовив він. — Це дуже важливо.

Жінка відсунула один із чотирьох стільців, що стояли навколо столу, й сіла; зненацька промінь сонця пробився крізь штори — прості білі штори на напіввідчиненому вікні, — відскочив від лискучої поверхні столу й упав їй на обличчя, висвітивши мішки під очима, зморшки, зів'ялу шкіру на обличчі. Та вона гордо знехтувала тим променем, не відхилилася, з гідністю виставила напоказ увесь свій занепад.

— Я не знаю, куди він поїхав.

Нічогенька собі розмова. Дука й далі говорив про те, що хоче побалакати з Ульріко, а вона й далі твердила, що не знає, куди він поїхав. Тоді він трохи збільшив ставку.

— Сільвано мені дещо залишив, ви знаєте, що саме.

І вона піймалася на цю маленьку хитрість; її обличчя застигло під сонячним променем.

— Я про це нічого не знаю.

"Я про це нічого не знаю" означає багато. А саме те, що вона знає щось таке, про що не хоче казати, і хоче примусити їх повірити, що нічого не знає. Які ж вони всі хитрі! Але так він довідався, що вона щось знає.

— Я не можу тримати цю річ удома, — додав він, але досить ввічливо. Йому вже починала набридати ця розмова: незважаючи ні на що — вік, досвід, селянську хитрість — ця жінка, як і багато інших, зберегла справжню, непідробну невинність; однак вона вже впіймалась у його пастку.

— Він має мені зателефонувати, сьогодні ж, і я йому скажу про це.

Це було дуже важливо. Отже, Ульріко Брамбілла має зателефонувати.

Байдуже, знає ця жінка чи ні, де він, а різник зателефонує. Найімовірніше, вона про це не знає, він напевно не сказав, куди їде, навіть їй, а може, просто ніде надовго не зупиняється. Чи означає це, що він тікає? Чому ж він тікає? Можна тікати з багатьох причин, зокрема й від горя; наречена гине в рові, як висловилася жінка в чорному, і тоді наречений закриває чотири свої крамниці, — але Карруа вважає, що в нього є ще й інші, записані, звісно ж, на інших людей, — і їде оплакувати її десь у відлюдне місце. Та Ульріко Брамбілла навряд чи тікав би з такого сентиментального приводу. Отже, він тікає зі страху. Страху перед кимось.

— Тоді скажіть йому. — Він і далі сидів випроставшись на темно-зеленкуватій канапці поруч із Маскаранті. — Ми зостанемося тут. Коли він подзвонить, ви скажете йому, що нам треба з ним поговорити і що ми маємо передати йому цю річ.

Жінка підвелася й промовила:

— Тут не вокзал, щоб чекати.

Вона говорила доброю італійською мовою, говірка майже не відчувалася. І взагалі, в ній було щось дивовижне; ні, вона не була інтелігентна, звичайно, ні, — вона була чимось більшим, вона була розумна, справді розумна; її втомлені очі свідчили про хворобу печінки, але в погляді світився розум. А що вона була жінка, то розум робив її всесильною.

— Ідіть геть! — зненацька гнівно сказала зона. — Якщо хочете про щось повідомити синьйора Брамбіллу, напишіть.

Чом би й ні? Напишемо листівку; загалом Дуці не сподобалися не лише її слова, а й тон. Він теж підвівся, обійшов навколо столу й ступив до жінки.

— Гаразд, ми підемо. — І глянув на неї так, ніби хотів сказати: "Мені все одно, хай кожен помирає так, як йому подобається". — Ходімо, — мовив до Маскаранті.

Але біля дверей вона, певно, передумавши, зупинила їх.

— Як хочете, то підождіть. — її жовте обличчя трохи порожевіло. — Я так сказала, бо, може, чекати доведеться довго. Я ж не знаю, коли він зателефонує.

Дука навіть не глянув на неї, тільки кинув:

— Тим гірше для нього.

Він попросив у Маскаранті клаптик паперу й ручку, розбірливо написав ім'я, прізвище, адресу та номер телефону й дав записку жінці.

— Якщо це його зацікавить, хай подзвонить, напише або зайде до мене.

Вони вийшли, відчуваючи на собі крізь прочинені двері її погляд; жінка роздивлялась і на їхню машину, може, навіть намагалася запам'ятати номер. Нехай дивиться. Це було саме те, чого вони хотіли.

— Їдьмо додому.

Вони знову перетнули місто; але все має свій кінець, навіть автострада від Романо Банко до площі Леонардо да Вінчі. Вдома все ще стояла валіза, така само темно-зелена, з тим самим залізним кріпленням, яке надавало їй вигляду скриньки чи футляра. Увійшовши до помешкання, Дука одразу відкрив валізу, ні в що вже не вірячи. Він відчув запах страшного злочину і враз запрагнув зустрічі віч-на-віч. І — око за око, сімдесят сім рубців за сімдесят сім рубців.

— Це ніби троянда, — сказав він Маскаранті, що присів навпочіпки перед відчиненою валізкою на підлозі. — Якась бджілка кінець кінцем таки прилетить і сяде на неї. — Він витер об стружки руки. — А поки чекаємо, почнімо спочатку. Діставайте свої досьє.

ЧАСТИНА ДРУГА

Машина для розпилювання кісток працює надзвичайно просто і майже за тим самим принципом, що й кінопроектор; вона являє собою сталеву стрічку з зубцями, намотану на дві котушки; частина стрічки на висоті тридцяти-сорока сантиметрів залишається відкритою, до неї притискають кістку, й, оскільки стрічка біжить з великою швидкістю, кістка легко розпилюється. Цією машиною надрізають і кістки для великих відбивних по-флорентійському, які потім розрубують сокирою; користуються нею і тоді, коли різникові треба розпиляти кістку на дві чи більше частин.

1

Папок-досьє було чотири; самі собою вони були сухі, безбарвні, навіть відразливі, особливо коли їх уже перегорнуто, документ за документом три, чотири, а то й п'ять разів, та ще й такого весняного дня, коли Мілан прекрасний як ніколи, а ніжні й ефемерні леза сонячних променів протинають усі кімнати в помешканні, висвітлюючи пилюку, бруд на віконних шибках та потьмянілі латунні клямки. І все ж Дука, схилившись із Маскаранті над кухонним столом, почав ще раз гортати набухлі, грубі папки блідо-коричневого кольору.

Загалом машини падали в канали уже тричі. Вперше — майже чотири роки тому. Молода пара, двадцятичотирирічна Мікела Вазореллі й двадцятидев'ятирічний Джанп'єтро Гізлезі тонуть у Ламбро біля Конка Фаллата, за сироварнею Сант-Амброджю. Дуже темна історія, чи не так, синьйоре Карруа? Еге ж, синьйоре Маскаранті? Правда ж, синьйоро чи, може, синьйорино Справедливість? Заарештовують власника машини, адвоката Турідду Сомпані, що був разом з тими двома, а тоді вийшов з машини, залишивши її молодому Гізлезі, який: а) не мав посвідчення водія; б) був п'яний як чіп; в) репетував, що хоче переїхати на автомобілі через річку. Дівчина, що була з ним, марно пробувала його зупинити, чимало свідків чули, як вона кричала. Адвокатові Турідду Сомпані не пощастило, йому попався занадто прискіпливий слідчий, який віддав його під суд, звинувативши у ненавмисному вбивстві двох людей, ще й недвозначно натякнувши, що йдеться явно про вбивство умисне. На жаль, більше, ніж два з половиною роки, дати йому не могли.

Відтоді збігло майже чотири роки — і ось у канал знову впали двоє. Турідду Сомпані, — ще й року не минуло, як він вийшов із в'язниці, — і його давня приятелька Аделе Терріні днів п'ятнадцять тому втонули в Альцайя Навільйо Павезе. Ці настирливі повтори вже почали діяти Дуці на нерви, а після того, як у воду впали втретє, його роздратування зросло ще більше. Вельми вишуканий синьйор, який назвався Сільвано Сольвере, і його подруга Джованна Мареллі, у чорних панчохах та червоному рединготі потрапляють на вулиці Альцайя Навільйо Гранде

під кулеметні черги, опиняються у каналі й, поранені, задихаються в автомобілі. Свідком цього стала група віце-бригадира Моріні, отож подробиці сумніву не викликають. 1 ось усі вони тут, в одній із грубих папок. Дука перечитав папери ще раз, аркуш за аркушем, і його роздратування дійшло краю. Найбільше турбувало те, що в усіх трьох випадках була якимсь чином замішана одна людина — Турідду Сомпані. Перша пара загинула в Ламбро під час прогулянки з тим адвокатом, в Альцайя Навільйо Павезе втопився сам Сомпані зі своєю подругою, і, нарешті, третьою парою були друзі Сомпані; молодик у сірому кардигані, відрекомендовуючись йому, Дуці Ламберті, послався саме на Турідду Сомпані.

Дратувало й те, що головні дійові особи в цих подіях були фігури досить нікчемні. Дівчина з першої пари, Мікела Вазореллі, як недвозначно свідчили документи з її досьє, займалася проституцією; її друг, Джанп'єтро Гізлезі, офіційно був безробітний, а напівофіційно його знали як сутенера — напівофіційно тому, що того чоловіка двічі заарештовували JJa сутенерство, та завдяки Турідду Сомпані йому щастило викрутитись.

Досьє на другу пару було найгрубіше, а документи з життєписами тих двох складали, по суті, своєрідну блюзнірську біблію моральної нікчемності. Першою, як жінку, слід згадати Аделе Терріні. Його дратувало те, що цю молодяву пані п'ятдесяти з чимось років, яка народилась у Ка' Таріно, — а він не вірив у збіги, якщо взагалі у щось вірив, — і ту дівчину, якій він робив гіменопластику і яка кілька днів тому загинула, найімовірніше вбили. Який дивовижний збіг у людських долях — дві жінки, народжені у Ка' Таріно, одна понад півстоліття, друга років тридцять тому, і обидві гинуть, впавши в машині у канал, і це протягом трохи більше, ніж одного тижня!

Та ще відразливіша й темніша постать у цій другій парі — Турідду Сомпані, її приятель. Підозру викликає вже саме його прізвище, навіть ім'я, бо Турідду — це пестливе ім'я сіцілійського походження, і в того чоловіка не було жодної підстави називатися саме так, позаяк він ніколи

не мав нічого спільного з Сіцілією. Прізвище теж, власне, належало не йому. Турідду Сомпані з'явився в Італії у вересні 1943 року, і всі його папери були видані фашистською республіканською владою або німцями. У папці були фотокопії багатьох документів, зокрема сертифікату про надання італійського громадянства Жанові Сенпуану (в дужках було написано "Турідду Сомпані"), народженому у Ванні (Бретань) 12 липня 1905 року. Чому француз, бретонець, мав би називатися Турідду, чому він прийняв італійське підданство у такий незвичайний час, як вересень 1943 року? Цього ніхто не знав. Але були в папці й інші документи, які трохи розвіювали густий морок навколо постаті цього Лоренса з Ломбардії чи її околиць — скажімо, фотокопія посвідчення члена республіканської фашистської партії, а також його знімок, зроблений у горах: Турідду з бородою, з партизанською хустинкою на шиї. Крім того, там була посвідка, видана командою СС у Мілані, — універсальна особиста перепустка, з якою ніхто не смів його затримати тим більше обшукати; видав її, як свідчив штамп, оберст такий і такий. Мілан, готель "Реджіна", червень 1944 року. Про всяк випадок був там і лист від кури, в якому висловлювали вдячність побожному другові Турідду Сомпані за його участь в акції на користь нещасних політичних в'язнів.

Читаючи цей лист, Маскаранті всміхнувся й пробурмотів:

— Йому не вистачає тільки посвідки з синагоги й листа від Ейзенхауера, тоді він був би застрахований з усіх боків.

Але найзворушливішим документом була квитанція, видана університетом у Павії; з неї випливало, що Жан Сенпуан (Турідду Сомпані) завершив у цьому університеті курс права й повністю вніс плату за навчання. Наступний документ був досить зловісний: дозвіл носити зброю; фотокопії робили надзвичайно скрупульозні працівники відділу Моріні, і тут були всі сторінки цієї книжечки, що являла собою своєрідну історичну галерею печаток та віз. У кінці 1943 року її видало поліційне управління Мілана, потім завірили фашисти — на окремому, прикріпленому до книжечки аркушику було велике зображення

свастики, а на ньому жирними готичними літерами стояла ще й віза команди СС, підписана, як завжди, якимсь оберстом. І це не все, був ще один аркуш, без жодних печаток: у листопаді 1944 року головне управління поліції дозволяло цьому добродієві "носити зброю"; таким чином, теоретично він мав право розгулювати навіть з гарматою. Був у нього й дозвіл від партизанів. Далі йшла дата: 11 червня 1945 року. Командування союзників на ІГяцца ді Мілано дозволяло Турідду Сомпані "носити на собі зброю, а саме: револьвери, пістолети й таке інше з метою особистої безпеки" — терміни перекладачів того часу, яких набирали якщо не серед посудників із Вайомінгу, котрі твердили, що знають італійську, то серед колишніх продавців лимонаду на вулиці Капаццоло в Неаполі, котрі запевняли, що знають англійську.

Всі ці сухі, відразливі документи вже давали уявлення про того чоловіка; та були й інші свідчення, точніші; поліція мислить не лише емпірично, а й глибоко аналітично, крім того, у неї дуже добра пам'ять. Вона побожно зберігала характерні, недвозначні свідчення про цього бретонця, натуралізованого в Італії з причин, що їх важко зрозуміти через хаос воєнного лихоліття, з якого він зненацька виринув. 1948 року, незадовго до виборів, у його помешканні було знайдено велику кількість зброї, зокрема протитанкових гранат, гвинтівок застарілих зразків, але заразом і десятків чотири "люгерів". Він намагався виправдатися — мовляв, зброю йому передали партизани, і він якраз збирався здати її владі; виправдання було досить нахабне, але слабка влада мусила його прийняти. В досьє були записи й про те, що він "експортував" дівчат до Північної Африки, що захищав якесь літнє подружжя з К'яссо (Італія) від звинувачення у контрабанді ліків, котрі містили наркотики, і домігся їхнього виправдання, але потім його самого звинуватили в такій самій контрабанді, і він урятувався тільки через те, що забракло доказів. У досьє було все. В його адвокатській конторі, якщо така назва тут доречна, обов'язки посильного виконував хлопчина п'ятнадцяти років, і мати того хлопчини звернулася до районного комісаріату, заявивши, що адвокат залучає її сина до розпусти, і в цьому йому, адвокатові, допомагає Аделе Терріні, його коханка. Це звинувачення було з обуренням відкинуто, а районний комісар

присоромлено вислухав запевнення ангелоподібного прелата з Емілії, який особисто давав гарантії високої моральності адвоката Турідду Сомпані. Крім педерастії, наркотиків, експорту проституції, були також свідчення насильства щодо жінок; навіть Аделе Терріні, його подруга, опинилась у лікарні з дивною травмою: кістка правої ноги, у просторіччі звана голінкою, а по-науковому великою гомілковою кісткою, була майже розколена, щоб не сказати розтрощена, а чим — цього синьйора Аделе Терріні сказати не схотіла; але поліція — адже вона не має ілюзій і відзначається підозріливістю — схилялася до думки, що травму жінці завдав ударом ноги її приятель Турідду Сомпані. Якось в одному кафе він, п'яно горлаючи, спробував роздягти на людях скромну повію, що не досить шанобливо з ним привіталася, але не зміг здійснити свій намір, його зупинили офіціанти й відвідувачі. Коли Сомпані привели до комісаріату, він звинуватив сумирну, ні в чому не винну повію в крадіжці, перетворившись таким чином з обвинуваченого в обвинувача; за його словами, та жінка вкрала в нього запальничку, яку він на хвилину залишив на столику в кафе. Іншим разом у поїзді його застукали в туалеті з чотирнадцятирічною дівчинкою, яка їхала до Мілана вчитися. Він викрутився й на цей раз; батько дівчинки, щоб уникнути скандалу в газетах, замовчав цю справу і вдав, що повірив адвокатові Сомпані, — той заявив, нібито зайшов у туалет випадково, бо двері були відчинені, а побачивши дівчинку, яка набула причинити їх, саме збирався вийти, і тієї миті, мовляв, з'явився солдат і почав по-дурному горлати: "Свиня, свиня!"

Невеликий, але по-своєму красномовний папірець пояснював, що адвокат Турідду Сомпані сплачував податки лише від прибутків у сумі один мільйон лір, тож узагалі не було ясно, з чого він живе, — сумніву не викликало тільки те, що не з праці; обшук у його кабінеті показав, що востаннє йому доручали вести справу 1962 року. І саме ця людина остаточно полишила сцену цього світу, втопившись разом зі своєю подругою Аделе Терріні в Альцайя Навільйо Павезе.

Крім того, була ще одна втоплена пара; цих Дука знав особисто — йому ж бо випала честь приймати у себе Сільвано Сольвере, а згодом і

його полюбовницю Джованну Мареллі. Але в досьє були досить цікаві речі. Сільвано Сольвере не мав судимостей, однак інформатори поліції повідомляли, що він був замішаний у всіляких пограбуваннях як навідник; під час розслідування пограбування на вулиці Монте-Наполеоне його навіть затримали, та невдовзі випустили через брак доказів. Він був представником однієї з найбільших фірм, щоб виробляла пральний порошок, і в досьє, крім донесень інформаторів поліції, — а серед них, як зазначалось в одному документі, траплялися й повії, — інших записів не було.

Щодо його приятельки, то про неї дані були хоч і скупі, однак досить красномовні. Вона народилась у Ка' Таріно, і коли їй було дванадцять років, карабінери звернулися до її батька з проханням краще наглядати за донькою, бо на неї, мовляв, звертають неабияку увагу місцеві літні чоловіки і вона цим користується. Після цього батько так жорстоко відлупцював дванадцятирічну Джованну, що вона втекла з дому й нібито підпільно працювала служницею в Мілані, однак це викликає сумнів; у кожному разі, вона знову з'явилась у Ка' Таріно, аж коли їй було вже двадцять років, на материн похорон. Одного вечора у Мілані її затримали й відіслали на лікарський огляд; як з'ясувалося, вона була заражена гонореєю; а згодом карабінери з Буччінаско виявили, що її взяв на роботу до своїх міланських крамниць синьйор Ульріко Брамбілла. Але що знає влада, закон, судові органи про її зловісні зв'язки із зловісним Сільвано Сольвере?

Усе це було таке мерзенне, що просто викликало огиду.

— Звичайне зведення порахунків, — сказав Карруа, майже жбурляючи йому ці досьє. — Візьми й добре вивчи. Сам побачиш, що випливе якась моторошна й безглузда помста. Турідду дістає наказ "стратити" цю пару, Вазореллі й Гізлезі, — хто знає, чим вони завинили, — і штовхає їх у Ламбро. Але ті двоє, либонь, мали друзів; поки Турідду у в'язниці, зробити йому нічого не можуть, та невдовзі після того, як він виходить, його разом із подругою теж штовхають у канал. Ах так, кажуть тепер адвокатові друзі, ви убили нашого Турідду? А ми вб'ємо

вашого Сільвано та його подругу. А що далі? Далі хтось скаже: ах, так, ви вбили нашого Сільвано і його подругу? Тоді ми вб'ємо оцього й оцю. А знаєш, що робитиму я? Мені це до вподоби. Хай гризуться в такому ж дусі й далі. Чому я повинен сушити собі голову, як їх знайти, заарештувати, коли зрештою вони завдяки своїм могутнім покровителям дістануть щонайбільше шість місяців умовно, без занесення до справи? А якщо я дам їм спокій, вони переб'ють одне одного. Нехай роблять що завгодно, всі канали, рови, Л амбро, Конка Фаллата — все до їхніх послуг. Одне слово, хай живе помста! — Але він не розсміявся, бо не любив банальностей, а лише посміхнувся зі Свого тривіального дотепу.

— Гадаєш, це банди, що конкурують між собою? — запитав Дука.

— Я про банди не говорив, — роздратовано кинув Карруа. — Ти надто метикуватий, аби не зрозуміти, що йдеться про тих, хто шукає поживи збоку, а не про банди-конкуренти. Члени великих банд добре заробляють, ведеться їм непогано, але ось комусь спадає на думку заробити щось самому поза синдикатом. Це фатальна спокуса, бо ватажок не може допустити жодного ухилу й не визнає нюансів у покаранні, його карний кодекс складається лише з однієї статті — ліквідації; це найкоротший кодекс у світі, і єдина стаття в ньому не підлягає опротестуванню. А чому я маю турбуватися за них? Якщо хочеш, організовуй такий собі антизлочинний загін. Якщо тобі пощастить щось зробити, я візьму тебе на роботу сюди, в поліцію, адже ти саме цього й бажаєш, еге ж? Але що це тобі дасть, навіть коли ти й справді виловиш банду? Ти волієш, щоб у якому каналі тебе втопили? У кожному разі, ти сам вибрав свій шлях, ти мрійник, як і твій батько, і я не можу тебе змінити. Приведи мені сюди принаймні кількох благородних синьйорів і синьйор із того вишуканого товариства, і я тобі добре віддячу.

Дука зажадав доброї, солідної, конкретної віддяки й пообіцяв будь-що привести до Карруа всіх "благородних" синьйорів та синьйор, яких зможе. Йому не доведеться навіть докладати до цього надто багато зусиль, досить тільки сидіти вдома й чекати; правда, часто очікування

втомлює більше, ніж метушня та крик; але дарма, він ладен на все, навіть чекати. Сповнений огиди до всіх цих папок, Дука підвівся з-за кухонного столу, вийшов у передпокій і зрадів, побачивши зелену валізку; він поставив її на видному місці тут, у передпокої, щоб будь-хто, лише відчинивши вхідні двері, навіть не входячи, міг її побачити. Валізочко моя, ти прибуваєш іздалеку й далеко хочеш потрапити, але зараз ти тут і за тобою прийдуть, а мені так хочеться знати, хто ж за тобою прийде.

2

Восьмого травня, на Свято матері, прийшла якась синьйорина з дуже серйозним виглядом — без сумніву, порядна, без сумніву, міланка, хоч і розмовляла доброю італійською, — вбрана з великим смаком в англійський костюм темно-зеленого кольору; каштанове волосся, що чудово пасувало до костюма, така сама темно-каштанова, як і волосся, сумочка. З властивою міланцям чарівною відвертістю гостя одразу ж заявила, що вона вагітна й аналіз сечі це, на жаль, підтвердив; вона, мовляв, незаміжня і цієї дитини не хоче. Потім, щоб викликати в нього інтерес, розповіла, що має парфюмерну крамницю, тут, у районі вулиці Пліній, і одна дівчина, синьйорина Мареллі — ви її знали? — сказала їй, що він — прекрасний лікар і ладен допомогти жінці у скрутному становищі.

Гаразд. Дука подумав, що їй годилося б мати більше такту й не приходити до нього саме в День матері. Та все це дрібниці.

— Ви маєте на увазі синьйорину Мареллі, продавщицю з м'ясної крамниці?

— Так, — радісно підтвердила вона. Їй було років тридцять п'ять, не дуже приваблива, а проте знайшовся ж чоловік, який, мабуть, із ввічливості допоміг їй стати вагітною.

— Ви знаєте, що синьйорина Мареллі загинула? — спитав Дука, але просто так, з цікавості, навіть не дивлячись на гостю; він милувався приємним, зеленкуватим світлом, яке падало з вікна, наче відбитий від високогірної сосни промінь; аж не вірилося, що вони сиділи в самому центрі Мілана.

— Ах так, знаю. Бідолашна… І м'ясна крамниця теж зачинена, тому я й згадала про неї, — промовила жінка. Прочитавши про це в газеті, я одразу ж подумала: "Якби ж мені пощастило знайти цього лікаря…"

— А хіба синьйорина Мареллі назвала вам моє прізвище?

— Ні, вона мені лише сказала: "Мій лікар із площі Леонардо да Вінчі". А тут живете тільки ви; мені пощастило, що я вас; гак швидко знайшла.

Яке щастя! Дука й далі мовчав, час від часу позираючи на неї; та лише мимохідь погляд його ковзав по дверях до передпокою, за якими стояв і слухав Маскаранті. Нарешті вона не витримала.

— У мене старенька мама, хвора на серце; що буде, як вона довідається? А що скажуть люди? Грошей у мене вистачає, не думайте, що я хочу безплатно; синьйорина Мареллі… бідолашна, якби вона була жива, то підтвердила б… Крамничка в мене невелика, та заробляю я непогано, тільки не кажіть про це податковій службі; коли йдеться про креми, помади, лаки для нігтів, то ми, жінки, тратимо гроші, не довго думаючи; ви не повірите, деякі служниці залишають у мене всю свою платню. Скажіть свою ціну, не гнівайтесь, докторе, даруйте мені.

Її стримана тривога здавалась дуже щирою, та Дука вже давно вирішив не зважати на щирість та інші такі чесноти. Отож холодно перебив її:

— Ви давно знайомі з синьйориною Мареллі? — Вона загинула, ця синьйорина Мареллі, в червоному рединготі й незаймана.

— Знаєте, — мовила жінка, зніяковівши від його наполегливості, — м'ясна крамниця стоїть отам, моя крамничка — отут, а ось там — Фронтіні.

— Бар Фронтіні?

— Так, бар і кондитерська. Ох, як я люблю їхні булочки, вони там кращі, ніж будь-де, тож ми й зустрічалися щоранку за чашкою кави, по обіді знову за чашкою кави, кілька разів і за "аперолем", та передусім вона приходила до мене по лак для нігтів. Це було в неї наче хобі, вона купувала лаки всіх кольорів, але ходила здебільшого з нелакованими нігтями; якось вона сказала, що лакує нігті лише заради різника, йому подобаються лаковані нігті; але тільки тоді, коли вона була з ним, тільки тоді вона могла лакувати нігті у найдивовижніші кольори, навіть кожен ніготь в інший колір, а загалом ні, загалом їй не дозволялось фарбувати нігті. І так ми з нею трохи потоваришували, навіть дуже.

Під його пильним поглядом вона збентежилась і вже й сама не знала, як саме потоваришувала з дівчиною з м'ясної крамниці — трохи чи дуже.

— А синьйорина Мареллі казала вам, чому збирається йти до мене? — Він усе ще пильно дивився на неї, не відводячи погляду ні на мить.

— Ви ж це знаєте, лікарю.

— Я хочу, щоб ви розповіли мені, що вам казала синьйорина Мареллі.

Жінка занепокоєно пояснила:

— Вона сказала, що збирається заміж за власника м'ясної крамниці, про це я вже давно знала, і додала ще, що він їй не подобається, що вона кохає іншого — того, котрий загинув разом з нею, — а різник, мовляв, це просто непогана нагода. Але він хотів, щоб у неї було все

гаразд, інакше він із нею не одружиться, а в неї не було все гаразд, тож вона знайшла доброго лікаря, який усе залагодив.

Отже, він добрий лікар, який усе залагоджує. Дука перестав так пильно дивитися на бідолашну жінку й сам до себе всміхнувся. Ці хитрі злочинці можуть робити все, що хочуть, та завжди знаходиться якась дурноголова жінка, базіка, яка розповідає про все до решти.

— І що я повинен для вас зробити?

— Ох, послухайте, лікарю, якщо ви не хочете цього зробити, то так і скажіть. Я вам уже стільки всього розповіла; ці розмови й так діють жінкам на нерви.

— Маскаранті! — покликав Дука, уже не звертаючи на неї уваги.

Той напрочуд м'яко ввійшов до кабінету з передпокою, де стояв, прислухаючись до їхньої розмови.

— Маскаранті, будь ласка, покажіть синьйорині своє посвідчення.

У їхні наміри не входило розкривати їй, що вони з поліції, у цьому логіки не було, та все ж Маскаранті виконав його прохання.

— Слухайте мене уважно, — мовив Дука. — Ми з поліції. Але не бійтеся. Але жінка таки злякалась, навіть здавалося, що вона ось-ось зомліє.

— То ви не лікар? — Вона задихала часто-часто, так ніби повітря було свинцеве. — А портьє сказав мені, що ви — лікар.

— Заспокойтесь! — гримнув він. щоб вона не зомліла. — Я й лікар, тобто був лікарем. Але тепер ви повинні допомогти поліції.

Перед цими двома чоловіками, які несподівано виявилися поліцейськими, вона відчула себе маленькою дівчинкою.

— Я мушу повернутися до крамниці, вже пізно, я залишила там свою маму, а вона в мене стара й не знає, що й до чого. — Гостя підвелася, незграбно тримаючи сумочку обома руками; обличчя її позеленіло, та причиною цього було лише відбите світло гомінкої весни, що зазирала крізь вікно.

— Сядьте, — звелів Дука.

Мабуть, голос його був надто суворий і гучний, бо жінка здригнулася, аж підскочила.

— Так, так, так, — промовила вона. — Так. — Потім сіла й одразу заплакала.

Єдиний дійовий спосіб заспокоїти того, хто плаче, — це наказувати йому.

— Покажіть свої документи, — звелів їй Дука.

— Так, так, — знову промовила вона, плачучи, й заходилася порпатись у сумочці. — Тут у мене лише ліцензія, а паспорт удома.

Дука погортав ліцензію — жінка мала двадцять дев'ять років, але на вигляд їй було на кілька років більше, як і багатьом іншим міланкам, які працюють, працюють, а потім обличчя в них стає ось таким. Тоді передав ліцензію Маскаранті і, пам'ятаючи, що з вагітними жінками треба бути делікатним, почав:

— Не треба нас боятися, ми хочемо лише дещо дізнатися про ту дівчину. Ви знаєте багато більше, ніж сказали, і повинні все розповісти поліції. Розкажіть, наприклад, детальніше про той лак для нігтів, мені це

цікаво. Ви казали, що вона фарбувала собі кожен ніготь в інший колір, але не завжди, чи не так?

— Саме так, уявіть собі. — Жінка перестала плакати. — Вона робила це лише задля свого хлопця.

— Нареченого, власника м'ясної крамниці?

— Еге ж, — сказала вона, помалу розбалакуючись. — Вона розповідала мені багато чого — що він домагався від неї всього, крім її цноти; знаєте, як я зрозуміла, вона була не дуже порядна дівчина, це видно з деяких деталей; приміром, йому подобалося, коли вона пестила його нігтями, пофарбованими в різні кольори. Ці деталі справляли на мене дивне враження; було й інше, що важко висловити, та, знаєте, ми не можемо вибирати собі клієнтів; зрештою, вона не здавалася мені поганою дівчиною.

А хто каже, що вона була погана дівчина? Знаряддя не буває добре чи погане, все залежить від того, як його використовують; навіть пуп'янком троянди можна задушити людину, якщо запхати його досить глибоко в горло. Отже, різник, крім усього іншого, був ще й фетишистом, це різновид хроматичного онікофетишизму, непогано, невинні забаганки інстинкту. Але двадцяти-дев'ятирічна синьйорина, яка через свій запал до праці мала вигляд тридцятип'ятирічної, має знати щось більше.

— А ви були знайомі з отим другим, що загинув разом із дівчиною? Вона подивилася на Маскаранті, що сидів біля вікна із записником у руці й жахливою кульковою ручкою з рожевого пластику між пальцями, нагадуючи пенсіонера, який старанно занотовує свої спогади. Їй і на думку не спадало, що він стенографує всю її розповідь; роботу поліції вона уявляла собі погано.

— З синьйором Сільвано? Еге ж, я бачила його один раз.

— Там, у барі Фронтіні? — висловив здогад Дука.

— Та ні. — Вона відкинула цей здогад, дивуючись, який нетямущий її співрозмовник. — Хіба ж вони могли показатися разом біля м'ясної крамниці, там, де є продавці, які донесуть про них хазяїнові? Ні, це було пов'язано з валізкою.

Весна враз перестала зазирати у вікно, принаймні для нього й Маскаранті, хоч гостя кинула досить просту фразу, навіть не підозрюючи, яке враження вона справить на цих двох чоловіків.

— Одного вечора, перед тим, як іти додому, Джованна зайшла до мене р крамницю з якоюсь валізкою і спитала, чи не можна її там залишити, а наступного ранку, мовляв, прийде Сільвано й забере її.

— Отже, наступного ранку синьйор Сільвано прийшов до вас і забрав ту валізку?

— Так, він справжній красень; тоді я й збагнула, чому їй не подобався наречений з м'ясної крамниці.

Те, що жінки розуміють під означенням "красень", ніколи не має нічого спільного з моральністю. Усі жінки, за винятком Лівії Уссаро; вона була йому потрібна, інколи до болю гостро; але Лівія не хотіла більше розмовляти ні з ким, ні про що, навіть на нейтральні теми, навіть із ним; у глибині душі вона була жінка, а сімдесят сім рубців на обличчі жінку все-таки пригнічують.

— А він що, сказав вам: "Я — Сільвано"? — спитав Дука, намагаючись не думати про Лівію Уссаро.

— Так, здається, сказав. Ага, спочатку він поцікавився, чи синьйорина Джованна не залишила для нього валізки; я відповіла, що

залишила, і тоді він сказав, що він — Сільвано. Але навіть якби він цього не сказав, я вже й так знала, що це, напевно, він і є.

Отже, він дуже подобався жінкам, цей Сільвано Сольвере зі своєю вишуканістю; та негаразд говорити про покійних погано.

— Маскаранті, — мовив Дука, — дайте мені з папки фотографію синьйора Сільвано.

Маскаранті приніс знімок, це був, звичайно, не парадний портрет, і можливо, не годилося показувати його вагітній жінці, але в моргу працюють не фотомитці, а звичайні фотографи, які фіксують розпростерті на мармурових плитах голі й закляклі трупи; до того ж спершу доводиться думати про розкриття правди, а вже потім про делікатність і такт.

— Це він, синьйор Сільвано?

Мабуть, не гоже було й показувати жінці голого чоловіка, але жодного іншого його знімка вони не мали.

Жінка уважно подивилася на фотографію; образ красеня, що зберігався в її пам'яті, безперечно, був кращий, ніж той, який вона побачила на знімку завбільшки 18Х24 см, тьмяному, лискучому, з нерівними краями; але одразу стало ясно, що вона все одно його впізнала, хоча спершу, правда, й трохи повагалась.

— Так, це він.

— Маскаранті, валізку, — сказав Дука, і за мить поліцейський повернувся до кабінету з зеленою валізкою, чи то пак скринькою, з міцним, блискучим залізним кріпленням. — Чи не була схожа часом валізка, яку синьйорина Мареллі залишала у вашій крамниці, а потім забрав синьйор Сільвано, на оцю валізку?

— Ой, мамо рідна, але ж це — та сама, немає сумніву! — Жінка говорила літературною мовою, однак останні слова в неї пролунали ніби міланською говіркою. Вона була страшенно здивована. — Це зразки товарів, які продає синьйор Сільвано, правда?

Отже, дівчина в червоному рединготі переконала її, що в цій валізці — зразки пральних порошків, які продає синьйор Сільвано. Цілком логічно, не могла ж Мареллі сказати їй правду. Він теж не зробив цього, а грубо збрехав:

— Авжеж, тут зразки пральних порошків. — І віддав валізку Маскаранті.

— А коли вам залишали цю валізку? — спитав він через хвилину.

— Досить давно, місяців зо два тому, — відповіла вона рішуче; міланки завжди впевнені, коли йдеться про дати чи цифри. — Моя мата була ще в Нерві, бо тут стояв такий холод!

Два місяці. Він поглянув на манжети своєї сорочки й виявив, що вони протерлися; та старі сорочки треба носити до останку. Отже, якщо відкласти вбік проблеми з гардеробом, два місяці тому синьйор Сільвано йшов по валізку до крамнички з парфумами, кремами й таким іншим; але два місяці тому італійський адвокат, бретонець за походженням, Турідду Сомпані був іще живий.

— А після того ви його більше не бачили?

— Ні, — мовила вона. — Але Джованна, якраз того вечора, коли загинула, залишала в мене цю валізку — не надовго, на години дві, — а потім прийшла й забрала її.

— А тепер послухайте. — Це правда, було Свято матері, і вона теж колись стане матір'ю, але ж він мав будь-що посуватися вперед. — Мені

здається, ця дівчина багато чого розповідала вам про свої стосунки з синьйором Сільвано.

Вона ствердно кивнула головою. Складалося враження, що її вже захопила ця історія, драма чи авантюра; поліція, допити їй подобалися, це трохи відвертало її увагу від торгівлі, матері, від світу старої дівки, колись зведеної з пуття, збитої з пантелику і навіть не покинутої, а забутої; спокусник, мабуть, час від часу питав себе: "А хто вона була — ота, тоді, того вечора? Може, то була навіть не ця, а ота?" Отож вона вже не плакала, не боялася, вона належала до типу свідомих громадян, завжди охочих допомогти.

— Якщо вона багато в чому вам звірялася, та ще й у досить делікатних справах, — повчально промовив Дука, — тоді тим більше мала розповісти, де зустрічалася з синьйором Сільвано. — Потім пояснив свою думку ясніше: — Дівчина жила в Ка' Таріно, біля Корсіко, і щовечора мусила повертатися додому; майже завжди її супроводжував наречений, власник м'ясної крамниці. Вдень вона мала бути в крамниці, за касою; тоді, може, дівчина вам сказала, коли вона бачилася з синьйором Сільвано?

Та гостя вже все зрозуміла.

— Траплялися дні, коли хазяїн крамниці був у від'їзді, — пояснила вона зі знанням справи. — Його не бувало навіть по п'ять-шість днів, отоді вони й зустрічалися. — Вона перевела дух, захоплена своєю роллю помічниці у з'ясуванні правди. — Джованна залишала продавців у крамниці самих і йшла з ним.

— А вона не казала вам куди?

— Вони не мали постійного місця. Крім того, вона розповідала мені не все, але двічі чи тричі згадувала одне місце, яке їй дуже подобалося, — "Бінаскіну".

— "Бі..." Як? — перепитав Дука, погано розчувши.

— "Бінаскіна". Знаєте, за Бінаско дорога звертає на Павію, а це трохи ближче, майже біля Чертоза ді Павія, картезіанського монастиря. Вона розповідала про те місце так гарно, що одної суботи, минулого літа, я навіть поїхала туди з матір'ю; ох, це справді чудова місцина, неподалік від монастиря.

— То це готель? — перебив він її.

— Ні, знаєте, то тільки ресторан. — Вона скромно опустила голову, а тоді, раз у раз вставляючи оце своє "знаєте", повела далі: — Та знаєте, як у них водиться, вони, мабуть, мають нагорі кімнати для своїх постійних клієнтів.

Прекрасні зелені куточки серед природи, а нагорі — кімнати, до того ж далеко від Мілана, можна привезти товаришеву дружину чи неповнолітню дівчину, гарно поснідати, бо сюди краще їхати за дня, так це не викликає підозри, а тоді можна піднятися нагору, просто так, а потім просто зійти вниз, і ніхто нічого не зможе сказати. Треба буде колись зазирнути в той куточок, є люди, що ніколи не бувають у якомусь місці просто так, випадково.

— Вона казала вам ще про якісь місця? Гостя напружила пам'ять, тоді відповіла:

— Ні, мені здається, що ні; пам'ять у мене не дуже добра; одного разу Джованна, побувавши там наступного дня, стільки розповідала мені про "Бінаскіну", говорила, що там дуже смачно годують, та коли я їздила туди з матір'ю, то, сказати по правді, було не так уже й смачно.

Дука зачекав, поки вона виговориться; цей візит виявився куди кориснішим, ніж могло здатися; спасибі, спасибі, синьйорино з

парфюмерної крамнички, її прізвище записав Маскаранті, прізвища його, Дуку, не обходили.

— Дякую, — щиро мовив він і дав їй кілька порад, а передусім попрохав відразу попередити поліцію, якщо хтось випадково зайде спитати щось про синьйора Сільвано чи синьйорину Джованну Мареллі; тільки щоб не забула, а то поліція може розгніватись. Потім він дав їй пораду, сказати б, моральну — правда, не зовсім моральну, бо це була радше погроза: пояснив їй, що коли вже вона вагітна, то повинна народити дитину з двох дуже простих причин: по-перше, за підпільний аборт її можуть посадити до в'язниці, ще й відберуть ліцензію на торгівлю; а по-друге, у багатьох випадках, і він як лікар може це підтвердити, штучний викидень спричиняється до всіляких поганих наслідків, і серед них — септицемія, а септицемія, якщо вона не знає, — це загальна інфекція, і спинити її не в змозі навіть сучасна медицина. А вже біля дверей, перед тим, як їх відчинити, він, зважаючи на те, що був День матері, тихим, переконливим голосом пояснив їй, що в неї може народитися хлопчик, отже — та хай навіть це буде й дівчинка — за якихось двадцять років вона матиме в крамниці поміч; бо навіщо так піклуватися про крамницю, коли не буде кому її залишити?

Випровадивши гостю, він побіг на кухню. Папки все ще лежали на найбільшій полиці в серванті.

— Маскаранті, будь ласка, точний план того місця, де впав у воду автомобіль Турідду Сомпані.

Вони разом почали гортати досьє, і — поряд із знімками автомобіля, що його дістають із води, — ось вони, малюнки; отже, машина Турідду Сомпані затонула майже на півдорозі від Бінаско до Чертоза ді Павія.

— їдьмо, треба подивитися самим, — сказав він Маскаранті.

3

Поки що, в цю хвилину, побачити можна було небагато. Наближалася лише дванадцята година, і, незважаючи на сонце, на прозоре небо, на ніжну, розкішну зелень, на гостре відчуття весни, таке рідкісне у Ломбардії, ця місцина, коли дивитись на неї здаля, мала непримітний вигляд. Спочатку з дороги не було видно нічого; згодом вони, проминувши стіну дерев, під'їхали до стоянки, але ресторану й тоді не побачили. Довелося перейти пішки крізь ще одну стіну з дерев, і ось вона — на вигляд безвинна будівля, потворний архітектурний гібрид нижньоломбардської сироварні й шведської протестантської церкви.

Була вже дванадцята, рівно дванадцята година. Вони ввійшли до ресторану. О цій порі ніхто не вийшов їм назустріч — ще надто рано, усі були на кухні й готували птицю. Вони минули двоє важезних дверей; розкішний вигляд цих дверей з вигадливими бронзовими клямками завдовжки з півметра свідчив про те, що прибутки тут добрі.

— Мабуть, нам не варто вдавати клієнтів, однаково не повірять, — промовив Дука, який уже почував себе поліцейським.

Зала була приємна, досить дотепно обставлена. Вона імітувала стайню — верхові сідла, колеса від возів, купи соломи на долівці, а в жолобах попід стінами — сіно. Але все було дуже елегантне — ні сідла, ні лопати, ні колеса від возів не порушували чистоти накритих столів, завантажених закусками та фруктами візків, оббитих оксамитом гірчичного кольору крісел; це була стилізована стайня, позбавлена будь-яких незручностей; зі стелі звисали прості селянські лампи, в кутку стояв віз, напханий віхтями сорго, і все було дуже охайне, старанно вичищене пилососом; і кілька здоровенних мідних сковорід своїм блиском ще більше підкреслювали бездоганну чистоту (гігієна! — особливо там, де їдять).

— Місце справді огидне, — зауважив Дука.

Ніхто не виходив їм назустріч, нікого не було видно. З трьох відчинених великих вікон, окрім світла, вливався пташиний спів, а з сусіднього приміщення, де вочевидь була кухня, чувся стукіт — там, певно, готували відбивні або сікли щось ножем. Невдовзі звідти вийшов старий чоловік у чорних штанях та білій сорочці з закасаними рукавами — низенький, худий, з рожевим обличчям, геть лисий, без жодної волосинки. Він, либонь, мав великий досвід і нечисте сумління, бо ступив до них не як до двох можливих клієнтів, а з непевним виглядом пацієнта, який не знає, що йому скаже лікар: пухлина чи сінна лихоманка?

— Маскаранті, посвідчення! — звелів Дука.

Поки Маскаранті показував старому посвідчення, позад нього з'явились одягнені в біле довгов'язі, проте досить кремезні офіціанти й навіть дві куховарки у білих, схожих на наповнені льодом гумові грілки, беретах; все це дуже нагадувало минуле століття; Дуці спав на думку Тулуз-Лотрек… Стривай-но. Тулуз-Лотрек теж був бретонець, як і Турідду Сомпані? Та ні, пригадав Дука, той був не бретонець, а здається, гасконець.

— Так, — мовив старий, стоячи серед офіціантів у довгих білих фартухах

1 поглядаючи на посвідчення Маскаранті; він, мабуть, мав неабиякий досвід з поліцією, бо не всміхнувся й не заметушився; його "так" було досить холодне й коротке.

Але Дука змусив його змінити тон:

— Нам треба поговорити з вами. Ходімо нагору, в одну з кімнат, які у вас винаймають на кілька годин.

Така відвертість була на руку старому, дарма що не викликала в нього особливого захвату; навіть череп його порожевів.

— У мене все законно, все законно, — повторив він двічі. — А кімнати нагорі належать моїй доньці та зятеві; крім того, є ще дві, для кухаря та офіціанток. Ми зачиняємо о першій ночі, і дівчата не хочуть так пізно повертатися самі додому.

Аякже! Місце саме для дівчат.

— Гаразд, — сказав Дука, — ходімо нагору, поговоримо. — Він узяв старого за руку й легенько підштовхнув його; фізичний контакт іноді дає ефект, якого не дають слова. Дука навіть подумав, чи не копнути цього чоловіка. — А ви, Маскаранті, залиштеся тут і постежте за цими людьми й за телефоном.

Старий неохоче повів його нагору й відчинив непоказні дерев'яні двері — такі непримітні, що відчиняти їх нікому й на думку не спало б. За дверима на стінах висіли — хто б міг подумати! — гравюри, нй яких було зображено полювання на лиса.

— Покажіть кімнати, — промовив Дука делікатно, без властивої поліції грубості й, тримаючи старого за лікоть, знов підштовхнув його.

Старий почав показувати кімнати й пояснювати, що одна з них — його та дружинина, дуже гарна, дуже чистенька, нічого особливого, хіба що ванна, така розкішна ванна до ресторану в селянському стилі — адже там, унизу, стайня! — трохи не пасувала.

— А оця — моєї доньки та зятя, — сказав старий у наступній кімнаті.

Вона була така сама, як і попередня, тільки без ванни; меблі тут стояли світліші; судячи з усього довго тут не жили.

Кімнат для офіціанток виявилося три; в них не було "подружнього" ложа, в кожній стояло двоє вузеньких ліжок і то так близько одне від одного, що було незрозуміло, чому їх узагалі не поставили поруч; замість ванни — лише скромний умивальник, а під ним невеликий пристрій, соромливо прикритий рожевим, голубим чи жовтуватим рушничком. Жалюзі, звичайно ж, були опущені, і навіть опівдні тут панувала млосна атмосфера гріха. У третій із цих кімнат — "для офіціанток", як висловився старий, — Дука підняв жалюзі, і кімнату залило сонце.

— Ну ось, давайте поговоримо тут, — сказав він старому й причинив двері.

— Все законно, — знову промовив господар. — Тут уже були карабінери і з'ясували, що все законно. Я маю конкурентів, які набалакують на мене казна-що, навіть у Мілані, — щоб зруйнувати мене. Але тут усе в порядку, я не роблю того, що кажуть про мене ті мерзотники; ресторан дає дуже добрі прибутки, мені немає потреби здавати кімнати на кілька годин. — Він не намагався будь-що виправдатись: правда на його боці, і до нього, власника ресторану, поліція просто чіпляється. Старий був малий на зріст, лисий, але тримався з якоюсь аж відразливою гідністю; було ясно, що за ним хтось стоїть, і тому страху він не відчував.

А треба було, щоб відчув.

Дука сів на одне з двох ліжок і, навіть сидячи, був одного зросту із старим.

— Мені потрібні лише деякі відомості, — сказав він дуже спокійно, дуже демократично, як прихильник конституції, а не як поліцейський, що викручує руки підозрюваному. — У вас багато клієнтів, і ви не можете всіх запам'ятати, я розумію. Але чи не пригадуєте ви часом

такого собі синьйора Сільвано? Сільвано Сольвере. Ви його не пам'ятаєте, правда ж? Маючи стільки клієнтів...

Старий задоволено похитав головою — ні, він не пам'ятав. Відповів він навіть трохи роздратовано:

— Яким чином? Я не знаю прізвищ своїх клієнтів, у ресторані прізвищ не називають.

— Я гадав, може, випадково, — підказав йому Дука. — Може, йому сюди дзвонили — "синьйора Сільвано Сольвере просять до телефону", — і так ви дізналися б, що цього клієнта звати Сільвано Сольвере. — Він раз у раз повторював це прізвище, м'яко, поважаючи конституцію, що гарантує громадянинові свободу і всі права на захист з боку виконавчої та судової влади.

— Це цілком можливо, але хто б запам'ятав усі ті прізвища, — сказав старий, усе більш заспокоюючись перед цим лягавим — таким коректним, навіть не схожим на лягавого.

— Еге ж, маєте рацію, — мовив Дука. — Але, може, пам'ятаєте адвоката Сомпані? Турідду Сомпані. Не пригадуєте?

Старий добродушно вдав, ніби намагається пригадати; він наморщив лоба, і на ньому утворилася щільна сітка зморщок, схожа на густу мережу колій біля залізничної станції.

— Не думаю, щоб я колись чув це прізвище.

Дука з розумінням кивнув головою і підвівся; стоячи, він був майже вдвічі вищий за господаря, але той не виявляв ніяких ознак страху; тепер справді треба було зробити так, щоб старий цей страх відчув, і то негайно. Ці каналії з дурної голови все заперечують; вони такі тупі, що

завжди все заперечують. "Скільки пальців на твоїй правій руці?" — "Не знаю, я нічого не знаю". І так вони себе зраджують.

— Бачте, — сказав він, підходячи до умивальника й відкручуючи кран із холодною водою, — адвокат Турідду Сомпані й одна синьйора, його приятелька, синьйора Аделе Терріні, — це ті двоє, котрі потонули у своєму автомобілі в каналі, тут, у Альцайя Навільо Павезе, за кілометр, а то й менше, звідси. Я думав, може, вони вечеряли у вас, а крім того, я гадав, що ви читали газети й зацікавилися тим нещасливим випадком, який трапився так близько від вашого ресторану. Але ви; мабуть, не читаєте газет?

Господар був надто старий і хитрий, тому не попався на гачок, не став твердити, що не читає газет; він викрутився хитріше:

— Що не день, то трапляється нещастя — коли не на цій дорозі, то на іншій. Як мені запам'ятати всі аварії й усі прізвища? — І посміхнувся, впевнений у собі: він-бо має захисників, чи не так?

— Отже, ви нічого не знаєте ні про Сільвано Сольвере, ні про Турідду Сомпані? — спитав Дука, не дивлячись на старого, бо саме нахилився, щоб узяти одного з двох — голубого й рожевого — рушників на біде, такому собі переносному біде; він вибрав рушничка небесного кольору, підставив його під струмінь холодної води й добре намочив; йому не хотілося робити те, що він збирався зробити, такого ясного весняного дня, коли запах землі, нагрітої на сонці, влився нарешті до цього гріховного кубла. Але старий не залишав йому іншої ради, він вважав усіх, і насамперед поліцію, кретинами й розумово недорозвиненими, а закон і громадянський обов'язок сприймав як казочку, що лоскоче нерви, бо мав, на його думку, захист куди сильніший, ніж поліція й закон, тому цього чоловіка, незважаючи на його вік, належало навчити поважати закон і поліцію, бо навіть по телебаченню кажуть, що ніколи не буває запізно.

Старий стежив за ним з цікавістю й досадою, а він, навіть не випростуючись, раптом спритно схопив старого ззаду за шию, стиснув лівою рукою, а правою затулив йому вологим рушником одночасно рота й ніс — цебто те, що називають ще дихальними шляхами. Стариган спробував був копнути нападника ногою, але Дука повалив його горілиць на ліжко й притис йому коліном ноги. Минуло чотири секунди, старий чинитиме опір ще секунд сорок, може, трохи більше; Дука не поспішав. Крізь мокрий тоненький махровий рушник повітря не надходило до легенів і не виходило з них.

— Слухайте мене уважно, — сказав Дука; передусім треба й далі звертатися до нього на "ви", це справляє більше враження; у звертанні на "ви" вчувається виразніша погроза, ніж у "тиканні". — Якщо ви не відповісте на мої запитання як слід, я й далі триматиму цю ганчірку у вас у роті. В мене немає бажання вас задушити, але якщо ви не заговорите, я вас не відпущу. Та найгірше ось що: якщо ви чинитимете опір, у вашому віці може настати інфаркт; навіть якщо я заберу ганчірку, з вами, тільки-но ви почнете знову дихати, зразу ж станеться удар. Я даю вам фахову пораду, бо я не тільки поліцейський, а й лікар. Погоджуйтеся негайно, вже минуло двадцять п'ять секунд, мені нічого не буде, навіть якщо ви сконаєте, я скажу, що у вас трапився удар, а ви з того світу не заперечите, і всі ваші всемогутні покровителі не зможуть вас воскресити; та вони навіть будуть задоволені: одним спільником менше.

Він зняв руку з мокрим рушником, бо старий подав знак, що говоритиме. Дука дав йому віддихатися, кинув мокрий рушник на біде, закрутив кран умивальника, повернувся до ліжка й намацав у старого пульс — обличчя в того з рожевого перетворилося на бузкове. Прискорений, але досить рівномірний пульс, важке дихання, губи теж трохи лілові; він сказав старому про це, щоб ще дужче його налякати, але насправді той був ближчий до інфаркту, ніж можна було сподіватися. Дука запалив сигарету і, поки старий приходив до тями, відступив до вікна. Коли він згодом обернувся, то побачив, що власник "Бінаскіни" вже майже набув вигляду живої людини.

— Не підводьтеся, розмовлятимемо так, — сказав Дука; він не мав бажання вбивати старих, для нього не було різниці між убивством старого чи молодого, аби лиш дізнатися правду, і не тому, що правда мала для нього велике значення, — зрештою, це тільки химерна абстракція, — але просто через те, що вона вела до людей, які можуть усе і яких ніколи не видно, а він хотів запроторити їх до в'язниці, і щоб це знали й бачили всі. — Отже, ви його знаєте?

— Так, так. — Старий став скромним і запобігливим. — Він часто приїздив сюди.

— У товаристві?

— Так, майже завжди.

— З ким?

— З дівчиною.

— Як це — з дівчиною? Щоразу з тою самою чи з різними?

— Ні, щоразу з тою самою.

— Яка вона була на вигляд?

— Чорнява, висока, гарна дівчина.

Він намагався не підвищувати голос, не гніватись, але ж ці люди надто тупі.

— Не змушуйте мене втрачати терпець! — закричав Дука, заносячи кулак над обличчям старого. — Ви чудово знаєте, що це та сама дівчина, котра загинула в машині разом із Сільвано Сольвере під кулеметними

чергами ваших покровителів, тих мерзотників, які опікуються вашим закладом, оцим борделем для міланських нероб!

— Так, так, — злякано підтвердив господар; мабуть, неприємно бути старим і безсилим перед розлюченим поліцейським. Він закліпав очима й інстинктивно відвернув голову від грізного кулака. — Я саме хотів про це сказати, це вона.

— Тобто?

— Джованна Мареллі, його подруга. — Ну ось, нарешті він начебто зрозумів, яка різниця між живими й мертвими.

— Отже, Сільвано Сольвере і його подруга Джованна Мареллі приїздили сюди, — промовив Дука. Він уже заспокоївся. — Чого ж вони сюди приїздили? — Це було курйозне запитання, але таким негідникам і треба ставити курйозні запитання.

— Вони приїздили пообідати.

Це правда, до ресторану люди йдуть, щоб пообідати.

— А потім?

Стариган завагався, але кінець кінцем признався:

— Зони піднімалися нагору.

— А потім? — допитувався Дука. А побачивши, що господар заворушився, наказав: — Лежіть спокійно, а то вам стане погано. І добре подумайте, перш ніж відповісти.

— А потім нічого. Я не знаю, що ви маєте на увазі, — заскиглив старий. — А потім вони їхали геть, я більш нічого не знаю.

Його слова здавалися щирими, але, коли маєш справу з деякими людьми, не можна надто покладатись на те, що здається.

— Постарайтеся розповісти мені все, у вашому віці серце вже слабеньке. — Дука підійшов до умивальника й відкрутив кран. — І не кричіть, бо вам таки буде гірше. І горе вам, якщо довірятимете своїм покровителям більше, ніж поліції.

Господар не кричав. Широко розплющеними очима він дивився, як Дука намочував рушника, дихання його знову прискорилось, і він схвильовано заговорив:

— Він приїздив сюди час від часу з дівчиною, як і решта, найчастіше вдень, як і решта, але кілька разів бував і ввечері. Більш я нічого не знаю, а прізвище знаю, бо його кликали до телефону — так, як ви й казали, — і я довідався, що його звати Сільвано Сольвере, а більше я нічого не знаю.

Дука рвучко закрутив кран і, тримаючи мокрого голубого рушника, з якого стікала вода, мовчки ступив до ліжка.

Тоді старий розважливо похитав головою і так само розважливо відкрив останню таємну шухлядку своєї складної душі:

— Мені його порекомендували. — Може, цей чоловік, якщо зважити на його вік, а також на товариства, в яких він бував, розумівся на людях, які не зупиняться перед убивством, а може, він побачив у його. очах, очах поліцейського, непохитну рішучість; йому, певно, й не снилося, що бувають такі поліцейські.

— Що означає "мені його порекомендували"?

— Одні мої друзі зателефонували й попросили, щоб я поставився до нього з увагою. — На обличчі старого з'явилася гримаса переляку, та це був уже навіть не страх, а панічний жах; мокрий рушник може подіяти на людину дужче, ніж револьвер.

— І хто ж ці друзі? — запитав Дука й зробив три речі: впустив на долівку рушника, взяв безталанного власника "Бінаскіни" під руку, обережно підвів його й посадовив на ліжку, а тоді дістав з кишені піджака кулькову ручку та єдиний папірець, що знайшовся в нього — картку тото-лото минулого тижня, в якій він угадав чотири цифри. — Напишіть прізвища та адреси людей, котрі присилають вам клієнтів.

— Я про них нічого не знаю, за три роки я бачив їх усього тричі. Я маю лише номер їхнього телефону і, коли треба, дзвоню.

— Тоді напишіть номер телефону. Старий написав на картці рядок цифр.

— Постарайтесь добре пригадати і глядіть, щоб ви мені потім не сказали, що помилилися, бо я вам не повірю.

Дука побачив, як старий сумно похитав головою.

— Я знаю, коли можна обманювати, а коли ні, — зажурено промовив бідолаха й знову простягся на ліжку, геть виснажений фізично й морально. — Я кухар, а не бандит, я завжди намагався уникати неприємностей, у мене на кухні завжди було все гаразд, підливу до локшини я тримаю на вогні майже тиждень, день і ніч, тричі на ніч я прокидаюся, щоб наглянути за нею, звідси й усі мої статки, а потім само собою виникло питання з цими кімнатами, найбільша моя провина — це та історія, але й тут більше винні клієнти, ніж я; попоївши, він мені каже, що смачно пообідав, ще й добряче випив і, мовляв, не в змозі вести машину, то чи немає в мене де прилягти на хвилинку, а якщо я відмовлю йому, то вони, каже, оголосять мені війну, розповідатимуть

усім своїм друзям та знайомим, що тут погано годують і дорого беруть; я мусив погодитись, а потім знову й знов, хоч я був і проти, я старий і хотів спокійно працювати, але зовсім не було змоги; вам цього не зрозуміти, ці клієнти просто дикуни…

Дука дав йому вилити душу; загалом цей чоловік, мабуть, не такий уже й поганий; як і всі, він любить гроші, але не проти й пофілософствувати; до певної міри він, звичайно, негідник; трохи звідник, трохи шахрай, а трохи філософ. Однак йому, Дуці, потрібна конкретна інформація, а не просторікування.

— Як ви познайомилися з тими "друзями"? — спитав Дука і зрозумів, що мокрий рушник переконав власника "Бінаскіни": краще говорити правду; можливо, його методи впливу на цього чоловіка не надто похвальні, зате дійові.

— Вперше вони прийшли сюди три роки тому. Я тоді тільки-тільки відкрив цей заклад, але карабінери невдовзі примусили мене зачинити його, бо знайшли нагорі якусь парочку. Отож ресторан був зачинений, та вони постукали й забажали ввійти.

— А потім?

Старий дихав нерівно, губи в нього зробилися ще глибшого бузкового кольору; Дуці було б прикро, якби цей чоловік помер, так і не розповівши всього до кінця.

— Загадайте, щоб вам принесли кави, міцної кави.

— Я не п'ю кави ось уже двадцять років — через хворе серце.

— А тепер вип'єте.

Між двома ліжками стояв невеличкий переговорний пристрій — дуже елегантний, лише для того щоб, коли наскочить поліція, господар мав змогу попередити коханців, аби вони принаймні вдяглися, або щоб пара могла замовити в обслуги щось випити.

— Міцної кави, негайно, — наказав Дука тоненькому, фальшивому жіночому голоскові, який відповів йому. — А потім? — знову спитав він.

А потім ті три синьйори ввійшли, хоч ресторан був зачинений, і вражено промовили: "Дивина! Такий чудовий ресторан, про нього так гарно відгукуються, ми приїхали, щоб смачно попоїсти, а тут на тобі — зачинено! Чому ж?" Господар пояснив їм, що карабінери, на жаль, знайшли у нього в кімнаті парочку й зачинили заклад; і тепер йому доведеться ще й у в'язницю сісти. "Е ні, не кажіть так, — промовив один із гостей. — Якби вони надумали зачинити всі місця, де дають притулок закоханим, то їм довелося б закрити все, цілу падуанську долину! Та не турбуйтесь, у нас є зв'язки, ми все залагодимо"...

— А потім? — І далі по-дитячому напосідливо допитувавсь Дука.

А потім ті троє дотримали слова і через два дні він одержав тимчасовий дозвіл знову відкрити ресторан.

— Через два дні? — здивувався Дука.

— Через два дні.

Через два дні! Бідним, але чесним невдахам доводилося чекати шість місяців на дозвіл продати з лотка півцентнера гнилих яблук, а ці, ігноруючи карабінерів, поліцію і взагалі будь-яку владу, за два дні добилися відкриття ресторану, цього борделю, дому розпусти, будинку розваг, де, крім вагона-ресторана, був ще й спальний вагон! Дука зціпив зуби. Тоді нарешті заспокоївся і сказав:

— А вам не спадало на думку, що саме ті негідники й виказали вас, щоб потім прийти на допомогу?

Різке слово "негідники" сподобалося старому — він не надто їх любив, тих своїх доброчинців.

— Авжеж, я це зрозумів майже одразу; ніхто нічого не робить просто так, а вони були такі люб'язні, сказали лише, що час від часу когось до мене присилатимуть, і я повинен ставитись до нього з увагою, навіть якщо він не матиме грошей — вони, мовляв, потім заплатять...

І справді, вряди-годи йому дзвонили й попереджували, що приїде чорнявий синьйор у сірому костюмі з жалобним букетиком у петельці піджака, а з ним буде дівчина, теж чорнява, одягнена так і так, і вони зупиняться тут на два дні, але не хотіли б з'являтися людям на очі. А невдовзі господар зрозумів, що його закладом користуються як базою і він не може з цим не погодитись, коли не хоче, щоб йому вкоротили віку або трощили кістку за кісткою, аж поки поламають усі, — про це вони йому теж сказали, дуже лагідно, за столом, розповідаючи про одного такого, який не побажав з ними дружити, і тоді, за їхніми словами, один із них, трохи нервовий, потовк тому незгідливому всі кістки, одну по одній, і, розповідаючи про того, хто не побажав з ними дружити й кому потрощили кістки, вони некліпно дивились на нього, тож навіть якби він був кретин, то однаково все зрозумів би.

Господар виклав усе, що знав; його охопив страшний розпач, він був старий, боявся смерті й водночас знемагав під тягарем життя, тому розповів геть усе, сказав, що інколи приїздили люди, залишали валізку, а тоді з'являлися інші люди й забирали ту валізку.

— А які це були валізки, всі однакові? — спитав Дука. — Всі, приміром, зелені, але не шкіряні, із залізним кріпленням?

— Так, так, — мовив старий, — так, так, двічі були саме такі.

У двері постукали; офіціант — на зріст він був майже два метри — приніс тацю, на якій стояла чашечка кави й цукорничка. Дука взяв тацю, подякував і причинив двері майже перед носом у здоровання.

— Це один із тих офіціантів, яких до вас приставили ваші друзі? — Він допоміг старому сісти на ліжку, поклав у каву ложечку цукру. — Якщо додати трохи цукру, кава подіє швидше.

— А моє серце? — Чоловік боявся кави майже так само, як і мокрої ганчірки.

— Я вам сказав: пийте. — Дука поклав йому руку на плече й підніс чашечку до рота. — Отже, цей офіціант — друг ваших друзів. Спершу випийте, а тоді відповідайте.

Старий випив під примусом каву й сказав:

— Є ще один, їх двоє. Вони не вміють навіть мити тарілок, та й не миють, вони взагалі нічого не роблять, тільки наглядають за мною. — Знесилено посміхнувшись, він спитав — Можна, я знову ляжу?

Дука допоміг йому лягти й нагадав:

— Тепер про валізки.

Атож, про валізки. Він розповідав покірно й щиро. Сільвано Сольвере приїздив кілька разів із валізками; так, двічі вони справді були зелені, із залізним кріпленням, наче скриньки, але здебільшого то були старі шкіряні або дерматинові валізи, досить пошарпані.

— А якщо припустити, — мовив Дука, — що всередині в тих великих валізах були ці, схожі на скриньки валізки з залізним кріпленням?

Стариган задоволено всміхнувся:

— А знаєте, я теж так подумав.

Про це не важко було здогадатись, адже чим вони, ці люди, хитріші, тим дурніші; хитрість — ознака того, що не вистачає тями; брак розумових здібностей ті людці прагнуть компенсувати всілякими вигадками. Потім старий пояснив, що Сільвано Сольвере залишав тут валізку й казав йому: "По неї приїде один із моїх друзів", — не уточнюючи, ані як того друга звати, ані який він на вигляд.

— А потім? — спитав Дука.

Ворота правди почали відчинятися.

А потім приїздив адвокат Турідду Сомпані, натуралізований в Італії бретонець із хрещеним ім'ям сіцілійського походження — Сальваторе, Сальваторелло, Сальватурідду — й забирав валізку, що її залишав Сільвано Сольвере. Він ніколи не приїздив сам, а щоразу з якоюсь жінкою; ті жінки були або зовсім молоденькі — такі молоденькі, що здавалися його внучками, бо йому було вже, мабуть, за шістдесят; та згодом ці "внучки" йшли з ним нагору, до кімнати, — або ж, як серйозно зауважив власник "Бінаскіни", то була його давня утриманка.

— Може, — озвався Лука, це та сама синьйора, котра загинула разом із ним під час того нещасливого випадку в каналі, тут неподалік?

— Авжеж. — Це справді була вона. Того вечора, коли трапився нещасливий випадок, — пояснив господар ресторану, — вони вечеряли в нього — Турідду Сомпані, його давня приятелька і їхня молода гостя. Старий сказав "нещасливий випадок", навіть не посміхнувшись, він повторив слова, вжиті Дукою, так, ніби не помітив їхнього іронічного відтінку; але він усе зрозумів і просто не хотів ускладнювати сііраву.

— Скажіть, чи завжди валізу залишав Сільвано Сольвере, а забирав Турідду Сомпані?

— Еге ж, завжди було так, — підтвердив старий і сів у ліжку; від кави його обличчя набрало живішого кольору. — Але вони приїздили й просто так, без валізки, — додав він. — І ніколи не платили.

Було ясно, що тим валізкам доводилося довго мандрувати; вони вирушали в дорогу з однієї м'ясної крамниці, звідти одна дівчина — тепер уже, бідолашка, покійна — відносила їх до однієї парфюмерної крамниці, а звідти такий собі Сільвано Сольвере віз їх у "Бінаскіну"; сюди приїздив такий собі Сомпані, забирав їх, і більше про валізки нічого не було відомо. Одного вечора маршрут було змінено; з м'ясної крамниці дівчина принесла валізку до нього додому, в помешкання лікаря, якому належало приготувати її до шлюбу, а звідти Сільвано Сольвере мав її забрати й відвезти до "Бінаскіни". Та він уже не зміг забрати нічого, бо тієї ж таки ночі його самого забрала смерть — там, на Альцайя Навільйо Гранде, разом із дівчиною. І так валізка залишилась у нього.

— Як ви себе почуваєте?

— Краще.

Кава трохи підкріпила старого.

— Тепер скажіть мені, який на вигляд той другий офіціант, спільник ваших друзів.

— Він такий самий на зріст, як і той, що приніс сюди каву. Блондин. Решта офіціантів не такі високі, як ці два.

— Тоді так: цих двох ми залишаємо тут, на свободі.

— Ні, ні, ви повинні забрати їх звідси геть, а то вони мене уб'ють, як тільки дізнаються, що я заговорив.

— Але ж вони й повинні дізнатися, що ви заговорили, — спокійно пояснив Дука. — Вам треба негайно зателефонувати до тих людей, до ваших "друзів", і розповісти про все, що сталося. Скажете, приїхала поліція й погрожувала задушити вас мокрим рушником, якщо ви не заговорите, і ви були змушені все розповісти, крім одного: що ці двоє нібито офіціантів — їхні спільники. Те, що ми залишимо цих двох на свободі, й те, що ви розповіли їм про приїзд поліції, буде доказом того, що ви на їхньому боці.

Старий уже починав розуміти, але ще не був переконаний.

— Але якщо я їм зателефоную, то вони накивають п'ятами. — І очима спитав: "Навіщо все це мені?"

— Звичайно. І це — саме те, чого я домагаюся: щоб вони заметушилися, щоб думали, що їм наступають на п'яти. — Дука знизав плечима. — Я не хочу даремно гаяти час на те, щоб їх арештовувати, а потім через місяць вони знову будуть на волі. Нехай тікають і принаймні на якийсь час дадуть Міланові спокій.

Він говорив це не щиро, бо щирість — надто велика розкіш у деякі хвилини і з деякими людьми. Насправді він гадав: "друзі" збагнуть, що старий змовився з поліцією, і схочуть помститись; та щоб помститись, їм доведеться прийти по нього, а щоб прийти по нього, вони муситимуть вийти зі свого кубла.

— Вони, звичайно, втечуть, але перед тим встругнуть мені якийсь поганий жарт, — промовив старий.

— Не думаю. В кожному разі, ви будете під захистом; якщо вони прийдуть сюди з лихими намірами, то натраплять на те, чого не сподіваються.

Дука залишив старого, — непевного, гірко розгубленого, — незворушно вийшов із кімнати, що бачила стільки любовних сцен, спустився вниз сходами з майже англійськими гравюрами на стінах і ступив до зали-стайні. Офіціанти та офіціантки були всі тут; вони сиділи за довгим столом під наглядом Маскаранті, який, стежачи за ними злими очима, тримав їх на мушці.

— Я записав прізвища й дані всіх, — сказав Маскаранті. — Я не дозволив їм телефонувати і відіслав клієнтів, які хотіли ввійти.

— А тепер попрощайтеся з ними і нехай ідуть працювати.

Дука вийшов на спекотне сонце, попростував до стоянки й відразу сів у машину на місце поруч із водієвим — коли не було особливої потреби, він не любив водити машину. Маскаранті з'явився через хвилину.

— Куди їдемо?

— До Чертоза ді Павія, — сказав Дука. — Я вже так довго її не бачив.

— А я не бачив її ніколи, — відповів Маскаранті. — Я чув, там дуже гарно.

4

Картезіанський монастир справді був дуже гарний, але зачинений; через свою неуважність та ранню весну вони забули, що монастирі теж мають свій розклад, і лише обійшли попід мурами довкола; за тими мурами простягалося велике, оточене келіями монастирське подвір'я,

височів храм, у глибині якого виднілися хори, далі починалося мале монастирське подвір'я, а поруч — бібліотека й трапезна, стара ризниця, де був знаменитий триптих зі слонової кості. А от хто його автор, Дука не міг пригадати. Це був цілком інший світ, світ інших вимірів, відокремлений безоднею від сьогодення. Отож, обійшовши монастир, вони повернулися на майдан, де було кілька траторій. Дука вибрав ту з них, в якій виказувалося найменше народного стилю, — таким він не довіряв.

— Подзвонимо й перекусимо бутербродами.

По телефону він повідомив Карруа, що знайшов базу злочинної групи, "Бінаскіну", розповів про свою розмову зі старим, жодним словом не згадавши про рушник.

— Через кілька годин я пошлю когось, щоб наглядав за цим закладом, — сказав Карруа.

Таким чином, "Бінаскіна" стала ще однією невеличкою пасткою.

— Гаразд, дякую, — відповів Дука.

— Прошу дуже, — мовив жартома Карруа, а тоді злісно додав — Але гляди, не помилися. Ти не маєш права помилитися, не тільки через тих вилупків, а й через мене. — Останні слова, "через мене", пролунали різко, наче крик слона, і зв'язок урвався.

У траторії з певними претензіями на елегантність і модерний стиль, — тут, перед зачиненим картезіанським монастирем, — два бутерброди з ковбасою і маринованим перцем дістати було нелегко; тут не бажали опускатися до таких незначних послуг; бармен, офіціант і хазяйка за касою зволікали доти, доки Маскаранті пішов на кухню й сказав, що він із поліції і хоче одержати два бутерброди з ковбасою та шматочком маринованого перцю зверху негайно, а не післязавтра. Коли пролунало

слово "поліція", бутерброди майже блискавично вигулькнули з рук кухонного персоналу, Маскаранті підійшов до каси, заплатив за бутерброди та дві пляшки пива й повернувся до машини, де його ждав Дука; там вони й перекусили — при відчинених дверцятах, у цьому відлюдному зеленому притулку, під деревцями з ясними молоденькими листочками.

Жуючи бутерброд, Дука переглядав дві вчорашні газети, знайдені у машині. "Ла Нотте" на першій сторінці писала: "Звабленій коханкою, він був смертельно поколений ножицями, а тіло його кинули в озеро!" Ще й із знаком оклику. А "Корр'єре д'інформаціоне" подала цю новину так: "Коханка заманила його в пастку, потім бідолаху задушили й кинули в Адду". Отже, про ножиці в цьому повідомленні не згадували; були розходження й щодо місця та способу дії: згідно з "Ла Нотте" вбитого кинули в озеро, а згідно з "Корр'єре" — в Адду, себто в річку; крім того, якщо вірити "Корр'єре", того чоловіка задушили, тоді як "Ла Нотте" писала про смертельні удари ножицями.

— Ми більше не носимо шабель та шпаг, то убиваємо тим, що маємо напохваті, — сказав Дука. — Коли ми в машині, то дістаємо гайкового ключа й розвалюємо голову тому, хто перегнав нас праворуч. А вдома, у здоровому родинному оточенні, з-поміж підручних хатніх знарядь вибираємо ножиці і, завдавши п'ятдесят-шістдесят ударів, покінчуємо з приятелем, який не віддав нам боргу.

Ковбаса була дуже сумнівної якості, а перець пахнув не оцтом, а трохи відгонив скипидаром; але хіба в цьому хтось був винен?

На внутрішніх сторінках, у міській хроніці, були вміщені буденні, незначні новини дня. В одній замітці "Ла Нотте" писала: "Наречена позувала для трьох тисяч порнознімків", а в іншій: "Знайдено череп; можливо, що це череп шевця-співака". "Корр'єре д'інформаціоне" досить невиразно повідомляла про напад на оптичну крамницю на вулиці Орефічі — заради двох біноклів та радіоприймача троє бовдурів зчинили стрілянину, ризикуючи втрапити на каторгу.

Дука доїв злощасного бутерброда, випив свою пляшку пива й похитав головою.

— Дехто ніяк не може зрозуміти, що Мілан — це велике місто, — сказав він Маскаранті. — Як важко усвідомити зміну масштабів! Дехто й досі вважає, що Мілан закінчується біля Порта Венеція або що люди тут нічого не роблять, тільки їдять та п'ють. Якщо взяти Марсель, Чікаго, Париж — так, це справді метрополії, де дуже багато злочинців, але Мілан — ні в якому разі; на деяких дурнів він не справляє враження великого міста, вони ще шукають тут чогось такого, що називають місцевим колоритом. Вони забувають, що місто з населенням близько двох мільйонів має міжнародний колорит, а не місцевий; до таких великих міст, як Мілан, у пошуках здобичі з'їжджаються покидьки з усіх кінців світу, божевільні, алкоголіки, наркомани або просто відчайдухи; вони позичають собі револьвера, крадуть машину, вискакують на банківський прилавок і репетують: "Усім лягти на землю!" — бо чули, що так треба робити. Зростання міста дає багато переваг, але відбуваються й зміни, які примушують задуматися. Ці історії із зведенням порахунків… — Він заперечливо похитав головою, бо Маскаранті саме запропонував йому сигарету. — … Примушують по-справжньому замислитись багато над чим. Це по-військовому організовані, озброєні банди, їх члени здатні абсолютно на все, вони мають цілу мережу кубел, звідки роблять напади й де переховуються; і ці кубла є всюди. Ми випадково натрапили на "Бінаскіну", але скільки є ще таких баз, як оця, в околицях Мілана й поза ними?! Однак завжди неподалік від Мілана, цього великого, такого солодкого пирога. Саме тут, у Мілані, водяться гроші, і саме сюди наїжджають ці люди, щоб заволодіти грішми — в будь-який спосіб, навіть за допомогою автомата. — Він знову похитав головою. — До речі, про автомат. Цими днями вони напевно дізнаються, де він, і прийдуть до мене, щоб попросити його. Я хочу дожити до того дня. — Він стис кулаки і поглядом звелів Маскаранті заводити машину. Шкода, доведеться приїхати до картезіанського монастиря іншим разом.

А зелена валізка із залізним кріпленням лежить собі вдома, у передпокої, на видноті. Це перша велика пастка; може, лисиця таки встромить у неї лапу. Валізка має цікавити багатьох.

І справді, по неї таки прийшли. Це була та жінка в чорному — жінка з Романо Банко, яка нічого не знала. Він добре вчинив, що дав їй свою адресу; минув якийсь час — і вона зважилась, ось вона тут, приїхала з Романо Банко, ще не стара, а вже така прив'яла.

Вона прийшла майже надвечір, коли спека вже спала; на площі Леонардо да Вінчі літали невагомі білі пушинки; він з Маскаранті саме спостерігав за ними, коли гостя подзвонила у двері. Дука пішов відчинити, і вона, щойно ввійшовши, поглянула на валізку, яка стояла на підлозі, — поглянула уважно, дуже уважно; здавалося, жінка впізнала її; вона мало не плакала, але, так і не заплакавши, промовила:

— Він більше не дзвонив і взагалі не дає про себе знати; я більше нічого про нього не знаю.

Дука провів її до кабінету і звелів сісти.

— Мені треба знати все, інакше я не зможу вам допомогти. — Він подивився на неї пильно, але не суворо, бо бачив, що вона страждає. — Я зовсім не друг Сільвано, я з поліції. Ми знаємо багато, але нам треба знати все.

Слово "поліція" примусило її здригнутись, але здригнулося лише її лице; здавалося, шкіра на обличчі затремтіла, як це буває в коней. Потім жінка зайшлася плачем.

5

Нарешті вона почала говорити — вже без сліз, адже перед сповідником не плачуть; тепер, гнана неспокоєм, під пильним поглядом

Дуки, вона прагнула саме висповідатися. Поліція дещо про неї знала — знала, що її звати Роза Гавоні, що вона народилась у Ка' Таріно сорок дев'ять років тому, отже, Ка' Таріно відоме вже трьома жінками: крім неї, це була вдягнена в червоне дівчина на ім'я Джованна Мареллі та Аделе Терріні, яка розпрощалася з життям у Навільйо Павезе разом із Турідду Сомпані; отже, Ка' Таріно — справдешній центр дуже важливих персонажів цієї історії, а жінка розповідала про те, чого поліція не могла ані знати, ані знайти в документах. Вона познайомилася з Ульріко, всемогутнім різником Ульріко Брамбіллою, коли йому було три роки, а їй — дванадцять, і саме вона гляділа його, гралася з ним на луках навколо Ка' Таріно, як і всі дівчатка, що, з п'ятирічного віку гляділи менших дітей, адже їхні матері працювали або пралями, або служницями, або ж робітницями на фабриці. Обидві їхні сім'ї були дуже бідні, зрештою, як і всі в Ка' Таріно; але ці дві були злидні зі злиднів, і в шість років Ульріко вже знали як меткого злодія, що крав курей і приносив їх додому матері.

Можливо, між ними так нічого й не було б, зокрема через різницю у віці, якби не почалася війна; після того, як 8 вересня 1943 року прийшли німці, Ульріко мусив переховуватися; він ночував поперемінно у різних домах Романо Банко, що стало його притулком і захистком; його охоче приймали, адже він був гарний хлопець, одне з його прізвиськ було Торелло — Бичок; не одна дівчина, а то й одружена жінка скакала з ним у гречку, і вона, Роза Гавоні, також согрішила, але заради кохання, пояснила вона, а не через плотський потяг, як решта жінок; вона так і висловилася: "плотський потяг".

Після війни Бичок Ульріко Брамбілла, — вона це таки визнала, почервонівши на жовтявому обличчі й опустивши очі з голубуватими колами, — швидко розбагатів: він постачав дівчат американським солдатам, зокрема блондинок для чорношкірих і молоденьких дівчат для літніх офіцерів. Досить паскудна справа, та вона дізналася про це згодом, коли він відкрив у Ка' Таріно м'ясну крамницю й кинув те діло, бо воно було і йому не до вподоби.

— Ви певні, що він справді облишив те діло? — спитав Дука. Мабуть, Ульріко Брамбілла й далі торгував дівчатами, а м'ясні крамниці служили тільки прикриттям.

Але Роза Гавоні рішуче підтвердила, що він справді облишив те діло й увесь свій час віддавав м'ясній крамниці; торгівля йшла так успішно, що невдовзі Брамбілла відкрив ще одну крамницю в Романо Банко, потім ще одну в Мілані, а тоді і в Буччінаско. Роза щосили допомагала йому в роботі, всі ці роки не відходила від нього; вона була йому і служницею, й касиркою, й адміністратором, і коханкою, а він кілька разів казав, що одружиться з нею, та згодом якось забував про це, а вона не наполягала, бо знала, що на дев'ять років старша від нього, знала, що відцвіла дочасно, і коли він оголосив про свої заручини з Джованною Мареллі, вона, Роза, навіть не впала у розпач, тільки попрохала його, щоб він, після того, як одружиться, залишив її в одній зі своїх крамниць на касі, і він великодушно погодився, адже вона вже постаріла й не могла повернутися до Ка' Таріно, ганебно проживши стільки років у домі чоловіка, який з нею так і не одружився.

Все це, подумав Дука, може, й цікаво, смиренність і покірливість у деяких людей часом досягає неймовірних вершин; вона, Роза Гавоні, прожила понад двадцять років із чоловіком, який всіляко зловживав її відданістю, платячи їй тільки платню, а коли знайшов собі іншу, вона попросила для себе лише місця касирки, попросила, щоб її не звільнили з роботи. Гаразд, але він, Дука, хотів більше знати про валізки. Він пішов до передпокою, взяв валізку й відчинив її на підлозі перед жінкою.

— Ось ця штука, — промовив він знервовано, показуючи автомата. — Я хочу знати про неї більше.

Вона все знала. Як виявилося, спочатку їй нічого не було відомо, крім того, що він, Бичок Ульріко, їздив машиною до Генуї, а ввечері повертався з валізою, і часто це була така сама зелена валізка, а деколи і якась інша; аж одного вечора він упився й почав плакати, скаржився,

що йому дуже, дуже страшно, і вона, жаліючи його, спитала, чого він боїться, і врешті він їй розповів.

Отже, ця проста, втомлена, покірлива жінка знала все про таку небезпечну діяльність; захмелілий і переляканий чоловік довірив їй цю прикру таємницю. Побачимо, чи справді вона знає все.

— Коли почалися ті поїздки з валізами? — спитав її Дука.

Вона відповіла одразу, спокійно, ввічливо й упевнено — педантична міланка, яка знає, що робить, і хоче робити це добре:

— Майже три роки тому. Отже, це триває вже давненько.

— А чому Ульріко мав їздити по ці валізки до Генуї?

— Тому що вони прибували з Франції.

— З Марселя?

— Так, з Марселя.

Справа прояснюється: Турідду Сомпані був колишній француз і колишній бретонець; зброя теж походила з Франції.

— А кому Ульріко мав передавати ці валізки? — Це він уже знав; побачимо, чи вона підтвердить.

— Сільвано.

— А Сільвано кому їх відносив?

— Одному адвокатові, його звали Турідду Сомпані.

Так, ця жінка казала правду. Побачимо, чи знає вона ще щось.

— А той Турідду Сомпані, кому мав передавати валізки він? — Справді, не міг же він усю цю зброю тримати в себе, у своєму особистому арсеналі.

— Цього не знав навіть Ульріко, — швидко відповіла жінка. — Але його пройняв такий страх, коли Сільвано якось сказав йому, що ці штуки опиняються у верхів'ях Адідже.

Які благородні люди, вони постачають зброю терористам, перевозячи її через Італію! І які мерзотники! Але треба посуватися далі.

— А чому Ульріко взявся за це діло? Він що, добре на ньому заробляв чи як?

В очах жінки, у глибині тих синіх кіл заблиснула зневага.

— Жодної ліри, він не погодився б на це навіть за мільярд, та вони його примусили.

— Яким чином?

— Він мені сказав, що ті люди наприкінці війни зробили йому багато послуг і згодом не раз його виручали, коли він чинив щось незаконне, і якби він відмовився, то вони пустили б його з торбою, а то й зробили б йому ще гірше. Дука поглянув на Маскаранті.

— Ви добре чули?

Так, Маскаранті чув усе прекрасно.

— А тепер зателефонуйте до Карруа, зараз же, це справа, за яку повинен узятися він.

Еге ж, кивнув головою Маскаранті.

— Скажіть йому таке: зброя походить із Франції, з Марселя. Місце призначення — терористські групи у верхів'ях Адідже. — Негідники, негідники, негідники! Які ж вони негідники! — Шлях: Ульріко Брамбілла забирає товар у Генуї в невідомих осіб, через свою наречену Джованну Мареллі передає його Сільвано Сольвере, а той через базу в "Бінаскіні" переправляє Турідду Сомпані, який доставляє товар до верхів'їв Адідже. Ідеальний план, адже нікому й на думку не спаде, що зброя призначена для терористів; автомати, вибухівку, за допомогою якої підривають мости, можна перевозити, виявляється, через Італію. До того ж ми нічого не знаємо про тих мерзотників, які сидять у Франції і постачають зброю, не знаємо навіть їхніх кличок; нічого не відомо й про тих паскуд, що наприкінці цього шляху передають зброю терористам. Але нехай з'ясує сам, я не хочу в це втручатись, а то... — Він поглянув на валізку на долівці; там були й патрони, але не можна, ніяк не можна, закон забороняє вбивати негідників, що зраджують усіх, зокрема й тих, кого захищатиме адвокат на законному процесі з законними присяжними і кого потім звільнять за браком доказів; зате можна, без жодного дозволу можна поливати кулями двох патрульних карабінерів, або вистрілити в рот банківському службовцеві, що не досить швидко віддає пачки десятитисячних банкнот, або, втікаючи після пограбування, стріляти в юрбу, — це можна, а от зацідити в рожеву пику сучому синові, що живе з шахрайства, — це не можна, бо забороняє закон, це недобре. Атож, він, Дука Ламберті, нічого не зрозумів із "Злочину і кари", він був грубий і не мав надій виправитися, але йому було б приємно зустрітися з тими негідниками, він зацідив би їм у пику. — І скажіть Карруа, що мене цікавлять лише... — Він зловив один із білих жмутиків пилку, які у ці казкові дні літали в повітрі серед хмарочосів, трамваїв та тролейбусів, марно силкуючись запліднити бетон, асфальт і алюміній. — ... Що мене цікавлять лише оті випадки з падінням у канал. — Він розкрив долоню; пилку там уже не було, тобто йому так і не пощастило

його зловити; і справді, він і далі плавно кружляв по кімнаті, по колишньому лікарському кабінету, а тепер — таємній, неофіційній поліційній конторі.

6

Поки Маскаранті телефонував, Дука знову прикипів очима до жінки в чорному, яку звали Роза Гавоні. Може, він надто не довіряв людям, але чи є підстава, бодай одна-єдина підстава, їм довіряти?

— Чому ви все це мені розповіли? — спитав він, уважно дивлячись на жінку. — Тепер, як тільки ми розшукаємо Ульріко, його посадять за контрабанду зброї, а може, випливуть ще й інші гріхи; навряд чи йому дадуть менш як десять років.

Педантична міланка відповіла:

— Принаймні він залишиться живий. А якщо його вже вбили, то поліція заарештує тих, хто це зробив.

Логіка залізна. Тоді Дука сказав:

— Чому Ульріко втік відразу після того, як убили його наречену й Сільвано Сольвере?

Звільнившись від своєї таємниці, вона поволі похитала головою.

— Не знаю. Він зачинив м'ясну крамницю, послав продавців у відпустку й поїхав. Я саме була у Ка' Таріно, і він сказав мені: "Зачини крамницю й сиди вдома, я тобі подзвоню".

— І подзвонив?

— Так, двічі; спитав, чи ніхто до нього не приходив, я сказала, що ні, і того ж дня він подзвонив ще раз, запитав про те саме, я відповіла так само, бо ним ніхто не цікавився. Я хотіла знати, навіщо все це, чого він боїться, але він сказав, що зателефонує на другий день.

— А тоді прийшли ми, — мовив Дука.

Так, тоді прийшли вони і Роза сказала, що чекає на дзвінок від Ульріко, але Ульріко більше не телефонував, а її охопив страх, адже коли він не озивався, то це означало, що з ним щось трапилось.

— Тобто? — Дука був безжальний. — Ви маєте на увазі, що вони можуть убити його?

Жінка кивнула головою; її обличчя здригнулося; думка, що вони можуть убити її Ульріко, пригнала її аж сюди, до них, до Дуки, хоч би ким вони були — друзями Сільвано чи поліцейськими, — аби лише щось зробили для Ульріко.

— Ви його добре знаєте, — сказав Дука. — Вам не спадає на думку, куди б він, утікши з дому, міг податися?

Жінка завжди знає чоловікові звички, уподобання, слабості або принаймні здогадується про них; чи не могла б вона, Роза Гавоні, навести на слід Ульріко Брамбілли?

— Кажіть усе, що вам спадає на думку, навіть якщо це здається безглуздям. Може, його прихистила якась інша жінка? — У війну жінки переховували Ульріко від німецьких облав, і тепер, коли він тікав від інших ворогів, можливо, теж знайшлася гарна синьора й дала йому притулок.

Але Роза заперечила.

— Ні, єдиною жінкою для нього була Джованна. Він говорив лише про неї, був лише з нею. Я його знаю. — Вона підвела голову, горда з того, що знає його, навіть у становищі приниженої жінки, яку вже не кохають, не кохають довгі роки, але яка кохає. — Коли він уже зробить вибір, то інші жінки для нього не існують.

Тоді де ж він переховується? Напевно не в готелях, де вороги могли б легко його знайти і де він був би надто на видноті.

— Коли він телефонував, вам здавалося, що він говорить з Мілана? Це не була міжміська розмова?

— Ні, — відповіла вона, замислено опустивши голову. — Тим більше, що його було так добре чути.

Звичайно, тепер, коли повсюди автоматичний телефонний зв'язок, місцеві розмови від міжміських відрізнити важко.

— Тоді так, — сказав Дука, підводячись, — повертайтесь додому й чекайте. Якщо хтось прийде, подзвоніть. Якщо вас поставлять у такі умови, що ви не зможете зателефонувати, залиште якийсь слід. — Він на хвилину замислився, потім звів очі на жінку й побачив, що вона слухає його без страху; вона усвідомлювала небезпеку, але не боялась її, аби лиш урятувати Ульріко. — Приміром, залиште ввімкненим світло, переставте стілець, перекиньте якусь дрібничку; вдома у вас такий лад, що ми відразу зрозуміємо, що це сигнал. — Вже біля дверей він додав — Від цієї хвилини ми телефонуватимемо вам щотри години. Допоможіть нам, і ми зробимо все, щоб знайти його.

Коли нещасна Роза Гавоні пішла, він повернувся до кабінету; площа Леонардо да Вінчі палала у променях призахідного сонця, і кімнату заливало яскраве, наче від пожежі, світло; разом зі світлом залетіли ще два білі жмутики пилку; цього разу Дуці пощастило впіймати один із них, і, коли він розкрив долоню, жмутик лежав там; здавалося, це ніщо,

проте з цього нічого міг вирости платан, чи дуб, чи одне з отих велетенських дерев, знімки яких можна побачити в енциклопедії і крізь дупла яких проїздять автомобілі.

— Маскаранті, — покликав він.

— Я тут, — відгукнувся Маскаранті, виходячи з кухні.

— Що сказав Карруа?

— Сказав, що візьметься за справу з цією зброєю.

— Більш нічого?

— Нічого. — Маскаранті завагався, але тільки на мить; золотистий відблиск призахідного сонця позолотив його обличчя. — Він сказав ще, щоб ми були насторожі, це недобрі люди. — В його голосі надзвичайно серйозному, чулися нотки сумної іронії.

Дука подумав, що він ще й як насторожі.

— Маскаранті, ходімо з'їмо по бутерброду й купимо газети.

— Я знаю одну досить дешеву траторію, тут неподалік, — промовив Маскаранті, якому вже трохи набридли бутерброди.

— Гаразд, я тільки переодягну сорочку. — У шухляді комода в нього лежала остання, досить пристойна сорочка; Лоренца, його сестра, казала йому: "Тримай її для особливих нагод, бо іншої в тебе нема". Тепер треба було з'ясувати, чи обід з Маскаранті і є та особлива нагода. Дука вирішив, що так, скинув сорочку із потертими манжетами, надяг нову, взяв синю краватку й згадав, що треба надягти й інший костюм; на щастя, єдиний пристойний костюм із трьох, які він мав, був якраз синій.

Він пішов у ванну й почав водити електричною бритвою по своїй цупкій щетині. Негідники, вони зраджують усіх, продають власну матір, і власну дочку, й власну країну, й власного друга, дають фальшиві клятви, кладучи одну руку на серце, а другу на руків'я ножа в кишені.

— Маскаранті, — покликав він, доголюючись.

Маскаранті — спокійний, майже з аристократичною гідністю — ввійшов до ванної.

— Ви повинні сказати мені правду, — мовив Дука. — Як ви вважаєте, може, нам слід залишити все, як є? Пам'ятаєте, що сказав Карруа: хай вони переб'ють один одного. Чим більше вони вбиватимуть один одного, тим краще. Яке нам діло, чи А вбив Б та В і чи Б убив В та Г, коли всі вони — і А, і Б, і В, і Г — один мерзенніший від іншого? Скажіть мені щиро, Маскаранті: облишимо чи продовжуватимемо? — Він усе водив бритвою по підборідді, бо заріст там був ще жорсткіший і колючіший, ніж він гадав; час від часу у нього виникало бажання вдатися до способу давніх римлян — цей народ голився найкраще в історії — і скористатися воском, як це роблять жінки, щоб вивести волосся на ногах.

— Докторе, ви питаєте про це не серйозно, — байдуже промовив Маскаранті.

Дука рвучко висмикнув із розетки штепсель і роздратовано сказав:

— Я ніколи не питаю задля жарту. — Він старанно згорнув шнур від бритви. — Ви, певно, знаєте прислів'я...

— Яке?

— Хто про злочинців торочить, той сам у могилу скочить.

— Виходить, ми скочимо в могилу, — пожартував Маскаранті.

Дука криво посміхнувся, поклав на місце бритву, хлюпнув у долоню трохи лавандової води і скропив собі чуба; волосся дуже відросло, але без сестри Дука не знаходив часу піти до перукарні.

— Хоч ви поводитесь і зухвало, але я все ж таки запрошую вас сьогодні на прощальну вечерю. — Дуці не хотілося, щоб постріл якогось бандюги поклав його наповал; так, він мав бажання виполоти ці бур'яни, але чи зможе він зробити це сам-один? Зрештою, що він зможе зробити? Що, як і запроторить до в'язниці одного, а звідти вийдуть троє? Якщо він садитиме одних за грати, а решта, набагато могутніші, витягатимуть їх звідти, хоч би тому, що, як він прочитав у вчорашньому "Корр'єре", "стан здоров'я ув'язненого не витримує тюремного режиму"? Чому воно так: хтось убиває десяток людей, а тоді, оскільки він хворобливий і повітря у Сан-Вітторе йому шкодить, злочинцеві зменшують строк і відсилають його до Нерві їсти рибну юшку в ресторанчику на бульварі? А він, Цука, як бовдур, має ризикувати, що його подірявлять кулі одного з цих хирляків? — Я вам покажу одне місце, де можна добре поїсти, їдьмо до Просперо.

ІДе була траторія біля церкви Сан-П'єтро у Джессате, колись після Водохреща, він приїздив сюди з сестрою та її дівчинкою; маленька Сара була на диво слухняна, після великої тарілки домашньої локшини з маслом вона заснула, а вони тримали її на руках; того разу він пообіцяв Лоренці зробити все, щоб поновитись у корпорації лікарів, а також більше не цікавитися справами поліції, бо ж не було сенсу стільки вчитися на лікаря, а потім тільки те й робити, що підхоплюватись та бігти на кожен дзвінок або ганятися за крадіями автомашин. Тепер Дука знову згадав про ту обіцянку.

— Сьогодні п'ятниця, отже, їстимемо рибу, — сказав він Маскаранті.

Вони їли по-чоловічому — спагетті з устрицями, смажене філе тріски та овечий сир — і, жуючи, читали вечірні газети.

— Маскаранті, ви не відвезли б мене завтра вранці до Інверіго? — Він залюбки побув би кілька днів із сестрою та Лівією і спробував би забути про всі ці справи.

— Ну звичайно, одвезу, — відповів Маскаранті.

— А потім відвезете валізку з автоматом до Карруа.

— Гаразд, — мовив Маскаранті.

— І скажете йому, що я виходжу з гри, нехай далі робить усе сам.

— Гаразд, скажу.

Дука поглянув на годинник: ресторан поступово порожнів — була вже десята година; то, мабуть, ще не пізно зателефонувати до Інверіго. Він залишив Маскаранті й пішов до телефону в імпровізованій будці; поруч із касовим апаратом симпатична жінка перебирала зелену квасолю. Телефонний зв'язок з Інверіго оув автоматичний, Дука набрав код 031, потім номер, і ось пролунав чоловічий голос — тихий аристократичний голос невидимого слуги на віллі:

— Вілла Аусеро.

— Синьйору Ламберті, будь ласка. — Офіційно його сестра була синьйорина, незаміжня, хоч і мала дитину, і службовець міланського муніципалітету міг би, можливо, звинуватити його в публічному введенні в оману.

— Підождіть, синьйоре. — Точнісінько так відповідають слуги у фільмах; у реальному житті рідко можна почути: "Підождіть, синьйоре".

Замість голосу своєї сестри він почув голос Лівії Уссаро.

— Це я, синьйоре Ламберті. Лоренца з дівчинкою вже лягли спати.

"Синьйоре Ламберті" — і це після того, як вона через нього, заради нього, Дуки Ламберті, попала в халепу (про це йому розповів його колега, хірург із лікарні Фатебенефрателлі, який намагався залатати її сімдесят сім порізів на обличчі, від чола до підборіддя, від одної вилиці до другої; він змушений був рахувати їх — він, цебто хірург, а сам він, Дука, й не рахував їх), і після всього цього вона, Лівія Уссаро, ще й називає його "синьйором Ламберті"…

— А я хотів почути саме ваш голос, — сказав він.

Мовчання. Мовчання, що в ньому вчувається ніжність, мовчання жінки, яка, немов дорогим хутром, обгортається лагідною фразою… І нарешті ніжно й сміливо — занадто сміливо, як на таку формалістку:

— Я теж хотіла почути ваш голос.

Дука дивився на жінку, яка чистила квасолю; вона підвела голову, відчувши, що на неї дивляться, й всміхнулась йому.

— А крім того, мені ще потрібна порада, — промовив він.

І знову та ніжність у голосі:

— Поради давати нелегко.

Протягом цих кількох хвилин, поки вони розмовляли, вона ніби виринала з безодні свого відчаю й знедоленості і знову була жінкою, знову відчувала, що своїм голосом може впливати на чоловіка так, як і будь-яка інша.

— Це не зовсім порада, це гра. — Він обмінявся усмішкою з жінкою за касою, а тоді, спитавши поглядом дозволу, взяв одну квасолину й роздушив її між пальцями — просто так, щоб скористуватися силою, адже закон забороняє вдаватися до сили так, як він би хотів.

— Гра? Справді?

— Отже, так: мені треба зробити вибір, — промовив він. Крім того, розчавлювати між пальцями квасолину було приємно; довкола полинув свіжий, гіркуватий запах весни. — Я вас запитаю: орел чи решітка, а ви маєте мені відповісти — те чи те.

— Але тоді ви повинні мені сказати, між чим і чим ви робите вибір.

— Е ні, Лівіє, якщо я вам скажу, то це вже не буде гра. Ви просто маєте сказати мені — орел чи решітка. Орел — це одна, а решітка — це друга з тих двох речей, між котрими я мушу зробити вибір. Але ви не повинні знати, про що йдеться.

— Тоді мені доведеться кинути монетку, — всміхнувся голос.

— Гаразд, ви готові?

— Готова.

— Орел чи решітка?

Жінка з квасолею всміхнулася, зичливо прислухаючись до розмови, Дука теж усміхнувся їй, чекаючи на відповідь Лівії, — орел означав — бути лікарем, тобто поважна професія, спокійне, нормальне життя; решітка — це поліцейський, нишпорка, шпиг, лягавий.

Нарешті він почув її віддих:

— Решітка.

Відповів він не одразу:

— Дякую.

— Синьйоре Ламберті, — знов озвалася Лівія, — коли треба вибирати між двома речами, то це означає, що одна з них нам більше до вподоби, хоч і не надто поміркована. Скажіть мені принаймні, чи решітка — це те, що вам більше до вподоби?

— О так, — відповів він; саме так — це те, що йому більше до вподоби, хоч і не надто помірковане.

Наступного ранку Маскаранті спитав:

— Отже, ідемо до Інверіго?

— Ні, — відповів Дука, — залишаємось тут — там, де валізка.

Маскаранті поглянув на його руку, простягнену в бік валізки; там, у передпокої, кожен міг її побачити, ледве відчинивши двері; Маскаранті не запитав, чи Дука передумав, не сказав, що так, мовляв, і знав, — він був тямовитий хлопець і лише мовив:

— Гаразд.

І вони ждали далі — нишпорка і його помічник, — на кухні, бо звідти було ближче до дорогоцінної валізки, наче на африканському полюванні, коли стережуть козеня, чекаючи, поки прийде лев. І лев прийшов.

Це була левиця. З погляду анатомії — а вона була дуже висока, смаглява, у білих чобітках, чорних штанях у ковбойському стилі та білому жакетику, застебнутому якраз на грудях на великий чорний ґудзик так, що повні перса визивно випиналися обабіч нього, — її навіть можна було б назвати гарною. Але вульгарність її обличчя, кожної гримаси й жесту, навіть манери тримати в руках сумочку, вульгарність голосу, який аж ніяк не виказував її походження, бо був надто вульгарний і викликав в уяві казарму, де рекрути повідають один одному непристойності, або приймальню венеролога, де пацієнти, чекаючи на професора, розказують про свої походеньки, — її вульгарність була така кричуща, що ця левиця, незважаючи на високий зріст, чорні коси й сексуальну привабливість, була просто відразлива.

— Доктор Дука Ламберті? — спитала вона, ледве Дука відчинив їй двері, і ту ж мить зиркнула на валізку, бо та стояла так, що її неможливо було не помітити.

— Так, — відказав він і запросив її ввійти.

З кухні виглянув Маскаранті.

— Я приятелька бідолахи Сільвано, — зітхнула гостя, вульгарно вимовляючи оте своє "бідолаха" й ніби намагаючись примусити його повірити у свій глибокий біль з приводу смерті Сільвано.

— Угу, — сказав Дука коротко, але не холодно; в його голосі бриніли веселі нотки — він відчував, що полювання розпочалося.

— Він залишив тут валізку, і я прийшла її забрати. Дука показав на валізку в кутку.

— Оцю? — мовив він; лише заплішена дурепа не вловила б іронії в його запитанні.

— Еге ж, — кивнула вона головою, нічого не підозрюючи.

Дука присів навпочіпки біля валізки, відчинив її, тоді підняв шар стружок, дістав приклад від автомата й показав гості.

— З оцією штукою? — спитав.

— Так, — відповіла вона, ні про що не здогадуючись, і ступила до валізки.

— Якщо бажаєте, перевірте, чи все на місці.

Зачарована його люб'язністю, гостя, не усвідомлюючи того, що діється, стала вдавати з себе великосвітську даму.

— Нема потреби.

Дука зачинив валізку.

— Прошу, беріть.

Він подав їй валізку, і вона взяла її.

Маскаранті стояв і тільки дивився. Дука підійшов до дверей, ніби збирався відчинити їх, але натомість тричі крутнув ключа, наглухо замкнувши двері, і промовив:

— Маскаранті, покажіть посвідчення. — Посвідчення поліцейського, лягавого.

Маскаранті дістав із кишені посвідчення й показав його левиці, а вона, тримаючи в одній руці лискучу білу сумочку, а в другій валізку — таку важку, що вени на руці в неї аж налилися кров'ю, — уважно, з

виглядом знавця, подивилася на посвідчення й навіть кинула погляд на обличчя Маскаранті, звіряючи його з фотографією на посвідченні; потім поставила валізку на підлогу — спокійно, хоч її обличчя під шаром вульгарного гриму аж перекосилося від злості (левиці легко впадають у гнів), плюнула Маскаранті межи очі й сказала:

— Паскудні засранці, плутаєтесь між ніг, наче... — І згадала неодмінний чоловічий атрибут.

— Облиште, Маскаранті! — Дука ледве встиг стримати праву руку Маскаранті, яка мала відважити левиці замашного ляпаса. — А ви дайте сюди свою сумочку, я хочу поглянути на ваші документи. Не люблю балакати з незнайомими людьми.

На цей раз левиця плюнула в обличчя йому; кожне спілкується з ближніми тими засобами, які має, а в неї основним засобом спілкування були, мабуть, слинні залози. Дуці пощастило уникнути такого спілкування — плювок пролетів за міліметр від нього; однак удруге перешкодити Маскаранті вдарити дівчину йому не вдалось.

Удар був разючий; левиця навіть не зойкнула, з її вуст раптом почала точитися кров, вона вдарилась у стіну і, якби Дука не підхопив її, була б ізсунулася на підлогу.

— Я вам сказав, облиште, Маскаранті! — гримнув Дука розлючено.

— Мені дуже шкода, але я не дозволю, щоб мені плювали в обличчя, і не хочу, щоб плювали в моїх друзів! — гримнув Маскаранті.

— Давайте не будемо кричати, — сказав Дука. — Але поки я тут, я забороняю вам вдаватися до сили. — Він стишив голос — До сили вдаватимуся тільки я. — Підтримуючи жінку, очамрілу, з кривавими патьоками на вустах, він допоміг їй дійти до умивальника на кухні. —

Приведіть себе до ладу. — Він подав їй серветку, знайшов півпляшки віски й налив трохи у склянку — Прополощіть рота.

Вона трохи прополоскала рот, а решту випила; потім дістала з сумочки дзеркальце й почала оглядати свої зуби; вони витримали удар досить добре, зламалося лише одне ікло.

— Паскудні засранці! — промовила вона, розглядаючи зуба.

— Сядьте й випийте ще. Можете допити все, що є в пляшці, — сказав Дука.

Вона сиділа похитуючись, тому що була все ще під шоком; ліва щока в неї почала напухати. Дука вилив решту віскі їй у склянку, наповнивши її майже по вінця. Жінка відразу взяла склянку й випила чимало віскі одним духом, наче холодний чай.

— У вас ще йде кров, — сказав Дука. — Вмийтеся, а я приготую вам льоду.

— Паскудні засранці, — знов промовила вона, потім підвелася й рушила до умивальника.

Він подрібнив кілька кубиків льоду, поклав його в ложку й сказав:

— Потримайте це в роті.

Поклавши їй, наче дитині, ложкою лід до рота, він сів перед гостею, а вона пильно дивилась на нього, намагаючись поглядом дати йому зрозуміти (про це неважко було й здогадатись), що єдине її бажання — це виплюнути весь ліц йому в обличчя.

— Мені дуже шкода, але вам не слід було нас провокувати, — промовив він.

Вряди-годи в її сповненому ненависті погляді прозирало вагання; ввічливе поводження, звертання на "ви" не були, мабуть, звичними для неї і збивали її з пантелику. Вона підвелася, виплюнула вже майже розталий лід у раковину й знову сіла; у промінні сонця, що ледь торкалось її голови, її чорне волосся набуло синюватого відтінку. Вона знов відпила добрячий ковток віскі, втерла губи носовичком і, поглянувши в дзеркальце — чи не тече ще з рота кров, — сказала:

— Паскудні засранці.

Проблема, яка кілька разів, хоч і невиразно, поставала перед Дукою, полягала ось у чому: як примусити жінку до послуху — і переконати її співпрацювати. Застосовувати силу до чоловіка він, Дука, вважав кроком абсолютно розумним і справедливим. У чоловіка запитують: "Скажіть, будь ласка, ви часом не знаєте, хто вбив цього старого?" А він відповідає: "Я нічого не знаю". Тоді кілька ляпасів, а то й стусанів можуть допомогти йому згадати, хто ж убив старого, і навіть відповісти: "Це я його вбив".

Але через якісь ірраціональні мотиви чи імпульси він не відчував себе здатним застосувати силу до жінки. Мабуть, давалася взнаки успадкована від предків лицарська шанобливість: адже якщо жінка в змозі когось убити — а ця, що сиділа тут, перед ним, була на це здатна: якби мала зброю, вона зробила б це без вагань, убила б його або Маскаранті чи й обох, — то ""така жінка мала б рахуватися з можливістю відсічі з боку тих, кого вона ладна вбити, або покарання, за цю свою готовність убивати. Але, попри всю логіку такого міркування, Дука не наважувався застосовувати силу до жінки. Якби він вдався до насильства, то за три хвилини дізнався б про все, що йому потрібно, про все, що вона знала. Та він не міг цього зробити.

— Послухайте... — промовив він.

— Паскудні засранці! — знов кинула вона.

Ну й манери. Дивлячись повз неї, в глибину вбогого двору, в який виходило вікно кухні, він подумав, що така може підкоритися лише насильству, а оскільки насильства він не хотів, то це означало, що він від неї нічого не почує.

— Гаразд, — зітхнув він і покликав: — Маскаранті!

Промінь сонця, що торкався голови левиці, гаснув на каштановій краватці Маскаранті, який стояв тут-таки, спершись на сервант.

— Слухаю, докторе!

— Зателефонуйте, будь ласка, додому й скажіть, нехай приїдуть по синьйорину. Попередьте їх, що вона плюється й чинить опір. — "Додому" означало до поліційного управління.

— Гаразд, докторе. — Маскаранті пішов до передпокою телефонувати.

— Паскудні засранці! — мовила левиця.

— Гаразд, — сказав Дука. — Ви ризикуєте своєю свободою. Якби ви мене послухались, то через півгодини я відпустив би вас на всі чотири сторони. Нам зовсім не хочеться затримувати таку нікчему, як ви. Я мав намір дізнатися від вас лише про дві речі: де ваш приятель, що послав вас забрати валізку, і де синьйор Ульріко Брамбілла. Якби ви сказали мені ці дві речі, я б вас відпустив, бо у в'язниці немає місця для таких шісток, як ви.

Вона ще раз повторила свою фразу, зухвало припалюючи сигарету від розкішної, позолоченої запальнички "Дангіл".

— Чудово, — мовив Дука. — За чверть години ви будете в камері, і я вас запевняю: ви не вийдете з неї протягом наступних чотирьох-п'яти років. У вас зв'язки зі злочинними колами, торгівля зброєю і хто знає, що ми знайдемо ще. І навіть якщо ви не виявитесь ватажком банди, то однаково вийдете з в'язниці аж у сімдесят першому або в сімдесят другому році.

Маскаранті повернувся до кухні й сказав:

— Я зателефонував, зараз приїдуть.

Жінка глипнула на обох, хильнула віскі, затяглася сигаретою і знов повторила свою фразу.

— Я більше не витримаю, докторе, — сказав Маскаранті.

— Тоді зійдіть униз і чекайте на машину, — тихо промовив Дука. — Коли вони приїдуть, повернетеся з ними сюди й заберете її.

— Гаразд, докторе, — відповів Маскаранті.

Коли він виходив, жінка ще раз кинула йому навздогін свою фразу, проте поліцейський навіть не обернувся.

Дука підвівся, взяв склянку й наповнив її водою з крана; ця вода була зовсім не джерельна, та зусилля опанувати себе викликали в нього спрагу.

— Не варто жертвувати собою заради такого йолопа, як той ваш приятель. А зараз я вам скажу, чому він йолоп: тому що дозволяє вам

швендяти з таким виглядом; ви нагадуєте опереткову коханку якогось бандита або одну із сестер Кесслер у вар'єте. Не забувайте, тут не театр.

— Паскудний засранець, — сказала вона, відпила віскі й закурила ще одну сигарету, час від часу торкаючись пальцями набряклої щоки.

— Тут, — повів далі Дука, — йдеться про контрабанду зброї, зраду, підтримку терористів, цілий ланцюг убивств. Турідду Сомпані спихає в Л амбро одну пару — здається, Мікелу Вазореллі та Джанп'єтро Гізлезі, тоді хтось спихає у Навільйо Турідду Сомпані — хто знає, чи не Сільвано Сольвере; незабаром ще хтось спихає в Навільйо і Сільвано — може, й ваш приятель. Ми можемо залишити все, як є, але тоді через кілька днів уб'ють і вашого приятеля. Як бачите, я дещо про вас знаю.

Хоч як дивно, але вона промовчала, тільки допила решту віскі у склянці.

— І ваш приятель посилає вас-сюди — в такому одязі, у білому "опелі"... Ну викапана коханка бандита. Дивно, що поліція вас не зупинила, тільки побачивши за кермом такого автомобіля. Ми з вікна бачили, як ви під'їхали, й подумали, що це, мабуть, секретарка із синдикату вбивств.

Левиця не повторила своєї звичної фрази, вона дивилася на нього з ненавистю, проте мовчала. Потім машинально взяла склянку, але, позаяк та була порожня, спитала:

— Більше немає?

— Я зараз же пошлю по пляшку для вас. Ви яке віскі любите?

Вона знов зиркнула на нього з ненавистю, але водночас і з ваганням; їй не подобалося, коли з неї кепкують, але, подивившись на нього ще раз, вона відчула, що він не кепкує.

— Мені б хотілося бузинівки.

Переговорний пристрій був тут, на кухні, і Дука попросив портьє, щоб той послав Маскаранті купити пляшку бузинівки і п'ятдесят грамів кави в зернах.

— Запам'ятайте, в зернах! — З бузинівкою дівчина, мабуть, схоче пожувати кілька кавових зерен. Він теж закурив сигарету й промовив — Посилати вас сюди, по валізку з автоматом, ніби це — коробка печива, було великою дурницею. У жодному разі це не повинна робити жінка. Послухайте мене: вам страшенно не пощастило, бо ми виявилися з поліції, отже, ви попали в пастку. Але навіть якби я був "своїм", а не паскудним засраним поліцейським, то ви що, гадаєте, я б так просто віддав валізку першій-ліпшій людині, яка прийшла б по неї і сказала, що вона, мовляв, приятелька Сільвано? Та, щоб забрати валізку з такою штукою всередині, треба щоб прийшло двоє чоловіків, і то озброєних, а не дівчина.

— Значить, він не міг прийти, — сказала вона.

— Хай би тоді почекав, коли зможе, якщо він не йолоп. Вперше вона опустила очі.

— Це ж просто ідіотизм — убивати одні одних. Турідду Сомпані був для вас знахідкою, Сільвано Сольвере теж, нащо ж ви їх уколошкали? А чия тепер черга? Я ніколи не даю порад, але поки ви водитиметесь із кретинами, ви завжди попадатимете в халепу, як оце сьогодні, — потрапили в руки до поліції через якогось недоумка, і тепер вам світить кілька років в'язниці. А у в'язниці погано. Та я дам вам ще один шанс: ваш паспорт у повному порядку, а ось тепер погляньмо… — Він дістав із

задньої кишені штанів гаманця з десятитисячними банкнотами, які йому дав Сільвано Сольвере за ту делікатну операцію. — Двадцять, двадцять одна, двадцять дві, двадцять три, двадцять чотири, двадцять п'ять. Тут — двісті п'ятдесят тисяч лір. — Решту він витратив. — Це все, щр я маю; якби у мене було більше, я б дав вам більше. Якщо ви відповісте мені на кілька запитань і скажете, де ваш приятель, я обіцяю відпустити вас, і ви дістанете змогу виїхати до Франції, — можливо, ви там уже були і у вас там є друзі, Я вам обіцяю це офіційно. — Він подивився на гроші: дияволове нехай іде дияволові.

Її обличчя, жалюгідно перекошене через набряклу щоку, посміхнулось, і вона промовила:

— Ви що, гадаєте, я вчора народилася? — Це було сказано дуже вульгарно.

— Я теж не вчорашній, щоб подумати, нібито таку, як ви, можна обвести круг пальця за допомогою примітивних хитрощів, — відповів Дука. Усередині в нього вже все закипало; не тільки Маскаранті — він теж мав нерви. Отож, кинувши на стіл двадцять п'ять десятитисячних банкнот, він підвищив голос — Моя пропозиція — це зовсім не пастка. Хитруйте собі скільки завгодно, у в'язниці завжди місце знайдеться. Я вам кажу, що відпущу вас на всі чотири сторони на вашому білому "опелі", ще й дам двісті п'ятдесят тисяч лір. Нащо нам такі шльондри, як ви? Та ви не вірите, гадаєте, що це пастка, але якби я хотів поставити пастку, то придумав би щось розумніше, чи не так?

Вона плюнула на десятитисячні банкноти, та від цього її обличчя враз перекосила гримаса, бо набрякла щока завдала їй болю.

— Гаразд, — сказав Дука, потім підвівся, відчинив двері Маскаранті й повернувся з пляшкою бузинівки та кавою в зернах. Він налив у чисту склянку бузинівки й кинув туди кілька кавових зернят. Собі він знову налив води з крана. — А ви мене зовсім не цікавите. Ваш приятель, не

діждавшись вас удома, скаже: "Де ж це моя дівчинка, де ж мій білий "опель"? — і прийде по вас сюди, а мені залишиться тільки чекати, тримаючи цю валізку в передпокої; отож він з'явиться сюди, по валізку, по "опель", ну, й по вас, а я ваш "опель" візьму й залишу тут, перед під'їздом, під наглядом; він прийде — і ми його схопимо, а ви, як схочете, зможете поїхати на вулицю Фатебенефрателлі, кожне має право мешкати там, де бажає. — Таке випробування терпцю вже починало стомлювати Дуку; якби його предки не були переможцями лицарських турнірів, то він би давно вже примусив цю дівулю заговорити.

— Він не такий телепень, щоб приходити сюди, — зневажливо заявила вона.

— Ні, він таки прийде сюди! — люто гримнув Дука. — Бо йому треба знати, що ж сталося з його любою чорнявою дівчинкою, — не через те, що він сохне за вами, а через те, що в нього з'явиться підозра, чи не попалися ви до рук поліції. А він знає, що ви кінець кінцем заговорите. І ми справді, навіть не ворухнувши пальцем, примусимо вас заговорити, це лише питання часу; ми зачекаємо тиждень, два, три, але ви таки все розповісте, а тоді він прийде сюди, щоб довідатись, що ж із вами сталося. Він буде обережний, та все ж прийде сюди, і ми його схопимо й теж примусимо все розповісти.

Левицю, хоч як вона була вульгарна і обмежена, ці міркування переконали.

— Виходить, я маю повірити, що ви мене відпустите, якщо я заговорю? Ще й дасте грошей? — Вона взяла кавове зерня і, через силу жуючи його неушкодженим боком зубів, запила добрячим ковтком бузинівки.

— Не хочете — не вірте, — сказав він тихо, але роздратовано.

Потім йому довелось підвестися, бо у двері подзвонили. Це був Маскаранті й двоє поліцейських у формі.

— Вони привезли сповивача, — сказав Маскаранті.

І справді, один із поліцейських тримав у руці чималий білястий згорток; він був, мабуть, із прядива і скидався на сповивач для дітей, тільки був набагато більший. Їм сказали, що вони їдуть по небезпечного злочинця, а небезпечний злочинець, сповитий, наче немовля, цим сповивачем, уже не небезпечний, вдіяти нічого не може, не може навіть плюнути, бо сповивач затуляє й рота, залишаючи відкритим для дихання тільки ніс.

Коли Дука, разом із Маскаранті та поліцейськими повернувся на кухню, левиця курила. Вона пильно подивилася на нього, Дуку, потім на Маскаранті, на поліцейських, а тоді, з сигаретою в губах, узяла стосик десятитисячних банкнот, на які перед тим плюнула, поклала їх у сумочку й промовила до Дуки:

— Відішли цих паскудних засранців геть.

Дуці довелося різко підхопитися, щоб зупинити Маскаранті, який кинувся був до неї.

— Нехай мене навіть звільнять з роботи, але я розмалюю їй пику ще й з другого боку! — процідив Маскаранті.

— Прошу вас, — сказав Дука, тримаючи його і зупиняючи поглядом поліцейських, що аж тремтіли від обурення, — скажіть, нехай поліцейські повертаються додому. А ви поки що пильнуйте в під'їзді, особливо стежте за "опелем".

— Гаразд, — зітхнув Маскаранті й звернувся до поліцейських — Ходімо. Левиця зачекала, поки за ними зачинилися вхідні двері, тоді промовила:

— Якщо я говоритиму, ти справді мене відпустиш? — Вона налила собі ще бузинівки й, поклавши в рот кавове зернятко, почала його через силу гризти.

— Відпущу.

Жуючи кавове зернятко, вона сказала:

— Ставте свої запитання.

Вони зраджували всіх — матір на смертному одрі й дочку в пологовому будинку, продавали чоловіка й дружину, товариша й коханку, сестру й брата, убивали будь-кого за тисячу лір і зраджували будь-кого за порцію морозива, їх не треба навіть бити, досить лише понишпорити на мулкому дні їхніх душ — і на поверхню випливе підлість, шахрайство, зрада.

Дука підвівся, щоб поставити на місце біля раковини склянки, пляшку з бузинівкою та каву.

— Ви повинні лише сказати мені, де тепер ваш приятель. — Він ввічливо подав їй руку, запрошуючи підвестись, і вона підвелася. — Ви можете мені розповісти не так багато, ваш приятель знає куди більше, а друзі ваших друзів — ще більше. Де ж він?

Від чверті літра чи й більше спиртного — а було тільки пів на одинадцяту ранку — дівуля нітрохи не сп'яніла; видно, вона була звична до спиртного, бо твердо трималася на ногах і говорила без зусиль.

— Він у Ка' Таріно, у м'ясній крамниці Ульріко, — сказала вона.

8

Він і справді був у Ка' Таріно — у зачиненій м'ясній крамниці Ульріко. Ка' Таріно входить до Романо Банко, яке є частиною Буччінаско, а Буччінаско — це комуна під Корсіко, неподалік від Мілана; по суті все це — Мілан. Саме Ка' Таріно було започатковане об'єднанням чотирьох сироварень у Корсіканській низовині, між Понтіроло та Ассаго; після війни воно до певної міри втратило вигляд сироварні, довкола все ще простягалися занедбані поля, їх майже не обробляли, чекаючи, коли їх можна буде продати як ділянки під забудови; до сироварень вели багнисті вулички, а до Романо Банко — широка заасфальтована дорога; біля сироварень стояли крамниці — винна з автоматичним програвачем (колись її називали остерією), бакалійна, ковбасна і хлібна, а також м'ясна крамниця Ульріко Брамбілли.

Той чоловік був тут: високий, здоровий, навіть дуже високий і дуже здоровий, з гарним тваринним обличчям, навіть дуже гарним і справді тваринним — воно навіювало думку не так про людський рід, як про те, що він, певно, став би переможцем конкурсу краси серед бізонів; чоловік був бездоганно поголений, однак там, де пройшла бритва, залишився чіткий темно-сизий слід — щось на зразок маски, яка починалася від довгих, розкішних вусів і закривала щоки та підборіддя.

Він був вишукано вдягнений і сидів на мармуровому прилавку біля касового апарата. Сірі штани з манжетами, рудуваті, помережані візерунком черевики чи не п'ятдесятого розміру й англійського типу — мабуть, вони англійськими й були; піджак небесного кольору, дуже весняний, з добротної тканини — певно, теж англійський; єдиним дисонансом була сорочка з шовку, мабуть, найм'якшого і найважчого шовку, який можна було придбати, насиченого жовтого кольору, занадто яскравого, щоб гармоніювати з небесно-голубим піджаком.

Бізон палив сигарету, і в його руці вона, хоч була й досить довга, здавалася дитячою — така собі цигарочка для гномів. Він, мабуть, багато курив, бо в приміщенні було повно недопалків, не просто

пожбурених на підлогу, а розкиданих повсюди, передовсім на прилавку, де безладно лежало залізне начиння для приготування відбивних, дерев'яна довбешка з ручкою, два-три різні завбільшки ножі, гак, на якому підвішують на вітрині м'ясо, і невелика сокира, що нею розрубують м'ясо для великих відбивних по-флорентійському. Безліч недопалків валялося й на столі поруч із прилавком, де різники розділяють четвертини коров'ячих туш на порції для продажу, недопалки були й на дерев'яній довбні, на довгому мармуровому столі, поміж великих сокир, серед шпичаків, на які наколюють великі шматки філе, на машині для розпилювання кісток та на м'ясорубці.

Дарма що було вже пів на одинадцяту ранку — незвичайно гарного травневого ранку, — всі лампочки в крамниці були ввімкнені, адже жалюзі на головному вході були опущені, зачинені були й двері чорного ходу. Освітлення у м'ясних крамницях завжди дуже яскраве — воно підкреслює сочистий червоний колір м'яса; тут же горіли всі шість ламп, нещадно все освітлюючи, наче в операційній палаті під час серйозної операції.

Велет зиркнув на годинника на зап'ястку: це був "вашерон", весь із золота, широкий, наче будильник, але дуже плаский; годинник показував десяту годину тридцять сім хвилин, і чоловік, глянувши на циферблат, провів рукою по чубі, тобто по своїй схожій на шолом, заввишки понад чотири сантиметри копиці, яка була його гордістю; здавалося, він про щось міркує, хоч це слово й не відповідало виразові невеличких очей, посаджених поміж важкими дугами брів угорі й могутніми, широкими вилицями внизу. І все ж, після того як він подивився на годинник, у ньому щось, мабуть, ворухнулося, позаяк він зістрибнув з прилавка біля каси, не викурена навіть до половини сигарета ніби зникла між його великим та вказівним пальцями, він підійшов до холодильної камери й зазирнув крізь скло всередину.

Він побачив звичайну, геть всохлу на морозі чверть туші бичка — єдиний шмат м'яса, залишений там, коли Ульріко Брамбілла на знак жалоби — чи чогось іншого? — зачинив м'ясну крамницю і відіслав

продавця у відпустку; потім велет, ніби нічого й не сталося, поглянув на босі ноги Ульріко Брамбілли й на решту його голого тіла, розпростертого внизу, ковзнув поглядом аж до обличчя, або, правильніше сказати, того, що колись називалось обличчям, бо воно було так спотворене бізоновими кулаками, що, здавалося, змінилась навіть його геометрична форма — закривавлені вуха прилипли до скронь, ніс перетворився на величезну пухлину, а рот кривився у жаскій блазенській гримасі. Одна рука Ульріко Брамбілли лежала під тілом, неприродно вивернута; майже годину тому її зламав бізон — просто стиснув і зламав; не треба мати багато сили, щоб зламати руку, навіть таку міцну й жилаву, як в Ульріко Брамбілли, досить лише знати, куди її, цю силу, прикласти, а він, бізон, це знав.

Ульріко Брамбілла, дихаючи, тремтів, і це давало велету видиму втіху, від якої його темно-сизе обличчя трохи аж витяглося; нарешті він відійшов у глибину крамниці до стола для розрубування м'яса, де на одному з гачків висів білий різницький халат, а на іншому — фартух, колись білий, а тепер весь у плямах; він надяг халат й фартуха, який сягав йому до кісточок, а небесно-голубого піджака дбайливо почепив на клямку засклених дверей, жалюзі за якими були опущені, тоді повернувся назад і рвучко відчинив двері холодильної камери.

Ульріко Брамбілла звів на нього погляд; через кров, що запеклася навколо його очей, він ледве бачив, та, розгледівши велета, враз знепритомнів; колись його, Ульріко, називали Бичком, він теж був дужий нівроку; забиваючи підпільну худобу під час війни, він одним ударом ножа міг убити бика; але ось йому трапилася навіть не людина, а каменедробарка, вже сам вигляд якої був тепер для нього небезпечніший, ніж удар довбнею.

Велет схопив Ульріко Брамбіллу за ногу, витяг із холодильної камери й поволік білою кахляною підлогою, яка колись надавала приміщенню сліпучо чистого вигляду, а тепер була брудна, вся в плямах крові — крові власника м'ясної крамниці. Потім він узяв з-за каси ослінчика, присунув його до задубілого, тремтячого Ульріко, сів і промовив:

— Ти не передумав? Не хочеш сказати мені правду?

Звертаючись до зомлілої людини, не слід покладати багато надії на те, що дістанеш відповідь, але бізон був недовірливий, він просто не йняв віри, що Ульріко зомлів, що той агонізує; можна вдавати непритомність, агонізувати, намагаючись водити його за носа, але він нікому не дозволить водити себе за носа. І велет ударив Брамбіллу в живіт. Рука в нього була важка, та й удар нівроку, і єдине, чого він досяг, було те, що з рота в Ульріко пішла кров.

Тоді бізон збагнув, що чинить недобре; якщо він уколошкає Ульріко, то не доб'ється того, чого хоче. Він закурив сигарету; дим повився вгору до ламп, до цих шести маленьких сонць у м'ясній крамниці; докуривши сигарету майже до половини, він викинув її — просто вистрілив у повітря за допомогою великого та вказівного пальця; так його вчили у школі добрих манер, до якої він, певно, вчащав. Узявши Ульріко Брамбіллу попід пахви, він посадив його і прихилив спиною до стіни.

Він ждав, але нічого не мінялося.

— Не прикидайся мертвим, мене не обдуриш! Ніякої відповіді.

— Я знаю, що ти не мертвий, ти так вдаєш, щоб зібратися з силами, а тоді спробуєш викинути якогось коника. Та зі мною в тебе нічого не вийде. — Він говорив з виразною провінційною брешіанською вимовою. — Розплющ очі й говори, розкажи мені, як так сталося, що ти уколошкав Турідду.

Жодної відповіді, волохате Бичкове тіло навіть не ворушилось; ця задубілість була наслідком теплового колапсу, її описали нацистські лікарі, що провадили експерименти на євреях. У холодильній камері було не більше, ніж сім-вісім градусів нижче нуля, адже для нормального зберігання м'яса дуже низька температура не потрібна; здоровий організм, як оце в Ульріко Брамбілли, може легко знести таке

незначне охолодження, але бізон не врахував, що тепловий колапс настав після стількох ударів та стусанів і позначився передусім на чутливості Ульріко Брамбілли. Як показали експерименти нацистських лікарів у концтаборах, єдиним способом відновити теплову рівновагу й викликати чутливість організму — принаймні найбільш ефективним і швидкий способом — було застосування тепла, що виділяється внаслідок злягання з жінкою; єврея, який чотири години перебував голий при температурі 15 градусів нижче нуля, оживляли, якщо він ще не помер, теплом дівчини, і то, щоб уникнути неподобного расового змішання, теж єврейки; йому вдавалося зібратись на силі, відчути бажання, і, після того як він досягав оргазму, його теплова рівновага відновлювалася; якщо в нього було міцне серце, він оживав; тому під час війни, коли німецьким льотчикам доводилося по кілька годин чекати у крижаній воді на порятунок, їм рекомендували потім так звану "терапію тваринного тепла".

Але велет нічого цього не знав. Поганець Ульріко вдавав мертвого, і він, бізон, йому покаже, що його ще ніхто ніколи не обдурив.

— Зараз побачимо, чи ти справді мертвий, — сказав він. Потім знову взяв Ульріко попід пахви й поволік далі, до стола для розрубування м'яса; там стояла гарна, просто вишукана машина, якою розпилювали кістки.

Машина для розпилювання кісток працює надзвичайно просто і майже за тим самим принципом, що й кінопроектор; вона являє собою сталеву стрічку з зубцями, намотану на дві котушки; частина стрічки на висоті тридцяти-сорока сантиметрів залишається відкритою, до неї притискають кістку, й, оскільки стрічка біжить з великою швидкістю, кістка легко розпилюється. Цією машиною надрізають і кістки для великих відбивних по-флорентійському, які потім розрубують сокирою; користуються нею і тоді, коли різникові треба розпиляти кістку на дві чи більше частин.

— Зараз побачимо, чи ти мертвий. — Він устромив штепсель у розетку й підніс великого пальця правої руки Ульріко Брамбілли до зубчастої стрічки, яка дуже швидко побігла. — Якщо не скажеш, де ти подів двісті пакетиків М-шість і навіщо вбив Турідду, то спочатку позбудешся великого пальця.

Жодної відповіді. Ульріко Брамбілла ледве розплющив очі, але вже не побачив і не почув нічого; він тільки майже непомітно здригнувся, правильніше сказати, в нього здригнулося лише тіло, а не душа, коли його великий палець, піднесений до косторізки, акуратно відпиляло.

— Кажи, куди ти подів пакетики М-шість! Ти ж уколошкав Турідду, щоб забрати їх у нього, чи не так? Кажи, де вони, а то позбудешся ще одного пальця.

Ніякої відповіді. На жаль, тепловий колапс позбавив Брамбіллу всіх відчуттів, і тепер у глибинах його свідомості, поміж уламків страшного руйновища блукав лише останній відблиск спогаду. Безжальний ворог тримав його попід пахви перед стрічкою, що сердито гуділа, а в голові в Ульріко блимав один-єдиний вогник спогаду: Джованнина рука з нігтями, пофарбованими в різні кольори, у кімнаті заїзду витає сильний, збудливий запах лаку й ацетону, і знову ті руки, вони танцюють у нього перед очима, а тоді й по його тілу… А Джованна незаймана — хоч і хвойда, а проте незаймана, — і в останні хвилини його агонії до цієї картини додався ще один уламок спогаду, ба навіть не спогаду, а образу майбутнього: якою стала б, якби відбулася, його шлюбна ніч із Джованною? Заваливши Романо Банко гвоздиками, поглинувши величезного торта, він позбавив би її незайманості, почув би, як вона зойкає, побачив би нігті, пофарбовані кожен в інший колір…

— Думаєш, обведеш мене круг пальця, га? Хочеш прикинутись мертвим, га? То зараз я справді зроблю з тебе мертвого.

Але Ульріко вже нічого не чув; правда, він ще розплющив очі, і в цю мить, в останньому проблискові свідомості його зіниці побачили таку знайому йому зубчасту стрічку, що наближалася до його чола, до носа, до закривавленого рота — якраз так, щоб розтяти обличчя навпіл; він жахнувся, але не заплющив очей — просто тому, що цієї миті проблиск свідомості в нього погас.

— Зараз ти, кажу тобі, помреш по-справжньому! Дивись, як це робиться! Стрічка завищала ще гучніше, ще різкіше, здавалось, вона вагається, хоча й була неживим, механічним знаряддям, призначеним саме для таких операцій, та кінець кінцем зробила своє.

— Тепер знатимеш!

9

Дука підвівся.

— Отже, якщо ваш приятель у Ка' Таріно, в м'ясній крамниці Ульріко, то ви поїдете туди зі мною, і якщо він справді там, то я відпущу вас.

— На жаль, він таки там.

— І тоді ви зможете податися, куди схочете.

— "Опелем"?

— Авжеж, навіщо він нам? Не автомобіль нам потрібен.

— Що ж... — Левиця також підвелась і вже навстоячки відпила ще бузинівки. — Мені просто хочеться побачити, чи ці паскудні засранці здатні дотримати правди. — Вона мала б сказати "слова", проте, навіть

попри всю її вульгарність, романтичне слово "правда" важило для неї більше, ніж точність мови.

Не звертаючи уваги на фекальну лексику, яку ця жінка полюбляла, Дука сказав:

— Глядіть, не пробуйте нас обдурити. Мій друг, а він озброєний, їхатиме за нами своєю машиною.

Левиця зрозуміла, ковтнула ще бузинівки, підняла одне плече й провела рукою по набряклій щоці; вона випила стільки, що болю вже не відчувала.

— Ще чого! — невиразно буркнула вона. — Це що, погроза? Чи це означає лише те, що тепер уже нема сенсу викручуватись?

Внизу Дука звелів їй сісти за кермо "опеля".

— Поведете ви, я не люблю водити машину.

Вона непевно подивилася на нього. Жартує, чи що? Дука знаком підкликав Маскаранті й сказав йому:

— Синьйорина повезе нас до одного свого приятеля. Їдьте за нами, будь ласка.

— Гаразд, докторе, — як завжди, слухняно відповів Маскаранті.

Вони рушили. Такої ліричної, наче в романах д'Аннунціо, весни, як ця весна 1966 року, у Мілані не було вже давно; над плескатою рівниною промислового міста, немов над хвилястою, квітучою зеленню швейцарського плоскогір'я, гуляв вітер, м'який і водночас поривчастий; звиклий схиляти додолу своїми пестощами високу лугову траву і не

знаходячи її тут, він шарпав, гойдав, задирав жіночі спідниці, ліниво куйовдив рештки волосся у напівлисих промисловців, кошлав буйні чуприни в інших чоловіків, шалено тріпав широкі скатертини на столиках, виставлених перед кафе, примушував усіляких Россі, Гецці, Гірінгеллі чи Бернасконі лівою рукою притримувати на голові капелюхи; бракувало тільки метеликів — великих білих і жовтих метеликів; але Міланові, подумав Дука, метелики не личать, вони створюють легковажну атмосферу, хіба що, може, на вулиці Монте-Наполеоне, одначе й там ні: метелики означали б "нову свободу", а "новій свободі" настав кінець.

— Їдьте трохи повільніше, — сказав він левиці за кермом "опеля"; у її паспорті було написано, що її звати Маргеріта, але йому язик не повертався називати таку жінку Маргерітою. — Не люблю, коли так женуть.

Вона слухняно збавила швидкість.

— Як звати вашого приятеля? — стримано спитав він, наче бажаючи просто розпочати розмову.

— Клаудіно, — сказала вона.

— Прізвище? — Дука не любив усіляких там зменшувальних імен, адже йому треба було знати справжнє прізвище, а не пестливе ім'я, призначене для жінок.

— Клаудіно Вальтрага, — відповіла вона щиро — видно, второпала, кого їй слід триматися. Потім, вправно ведучи машину навколо майдану Чінкве Джорнате, всміхнулася: — Його звуть Клаудіно, бо він дуже високий і міцний. Він завжди їздить у машині, бо коли йде пішки, люди оглядаються на нього; тим-то всі й називають його Клаудіно.

Клаудіно Вальтрага, високий і міцний. Це вже дещо.

— Звідкіля він?

Маргеріта знову всміхнулася, вибираючись із скупчення машин на майдані Чінкве Джорнате.

— Не пам'ятаю. Якось він возив мене до свого села, воно недалеко від Брешії, трохи вище, в горах, але назви я не пригадую. Це таке мале сільце, що, крім остерії, у ньому нічого немає. Там ще жив його дідусь, такий самий високий і дужий, як він, а його батько та мати вже померли… Тоді, того дня було так холодно…

— Скільки йому років?

— Тридцять три, — сказала вона й додала: — Дозвольте спинитися біля бару, мені треба підкріпитись.

Як на левицю, вигляд вона мала досить охлялий.

— Будь ласка, спиняйтесь, — відповів Дука. Він не поспішав; було всього лише дві хвилини на дванадцяту, і цієї сліпучої травневої днини він, сказати правду, теж хотів підкріпитися. — Але без фокусів, а то вам кінець.

На бульварі Саботіно їй пощастило знайти щось середнє між баром і закусочною — класичну забігайлівку для алкоголіків, але з претензіями на бар. Їхня поява — а особливо поява Маргеріти, вдягненої у чорне й біле, в штанях у ковбойському стилі, які щільно облягали її стегна, — привернула загальну увагу; навіть двоє п'яничок, що нерухомо сиділи майже під самим телевізором, здавалося, прокинулись зі своєї дрімоти і водянистими очима втупилися в цю чорняву левицю, в її стегна, у примітні, схожі на деку мандоліни, сідниці; молода жінка за прилавком також пильно оглянула її, не так із заздрістю, як із тугою, наче в ній теж ожило невиразне бажання вбратися в такі самі чорні штани, такий самий білий жакетик з великим ґудзиком на грудях і такі самі білі

чобітки. Окрім анісового лікеру (для Маргеріти) та білого вина (для нього), питва тут більш не було. Почасти від анісового лікеру, а почасти від отих жагучих чоловічих поглядів, що збуджували її дужче, ніж вітер, і, мабуть, неабияк їй подобалися, вона знову обернулась на левицю.

— Навіть якщо ви посадите мене й Клаудіно, то через кілька місяців ми знову гулятимемо на волі, бо маємо друзів.

Дука в цьому не сумнівався; він тільки починав добиратися до них — до тих друзів їхніх друзів.

— Мені б хотілося ще лікеру, — промовила вона.

— Ще один анісовий лікер, — сказав Дука жінці за прилавком.

— Болять зуби? — спитала жінка в Маргеріти.

— Ні, дістала по пиці, — відповіла та, торкаючись набряклої щоки. — Від одного засранця.

Ого, вона знову за своє!

— Швидше пийте лікер і їдьмо, — наказав Дука.

Грубі слова не сподобались жінці за прилавком, прості люди чутливі до слів, вони люблять вишукану мову, щоб не було видно, що вони простого роду; образившись, вона відійшла до полиці, де стояла кавоварка.

— Хочу ще лікеру, — озвалася Маргеріта.

Дука вже почав здогадуватись, який у неї план, — напитися так, щоб звалитися з ніг і не везти його до Ка' Таріно; вони з Маскаранті

змарнують час, добираючись туди самі, та ще й з п'яною жінкою на руках, а тим часом Вальтрага, побачивши, що Маргеріта спізнюється, запідозрить щось недобре і, мабуть, дасть драла. І Дука тихенько, але виразно спробував пояснити їй, як стоїть справа:

— Ви більше не питимете. Зараз же відвезете мене туди, де ваш приятель. А якщо надумаєте робити якісь виверти, я геть розмалюю вам обличчя, і те, що ви вже дістали, здаватиметься просто пестощами, а коли вже я вам розквашу пику… — Він справді ладен був це зробити. — Вашим могутнім друзям, може, й пощастить витягти вас із в'язниці, але їм не пощастить повернути вам обличчя, коли вже до нього візьмусь я. — Його голос звучав не погрозливо, скоріше це був голос учителя, який пояснює теорему про паралельні лінії.

Ці слова і обіцянка розквасити пику переконала левицю — це була її рідна мова, вона чудово все зрозуміла.

— Ходімо, — нарешті сказав Дука, — навіть досить привітно, бо збагнув, що вона злякалася. — І їдьте повільно, — промовив він уже в машині; хтозна, чи не спаде їй на думку влаштувати якусь аварію — наприклад, на когось наїхати, аби тільки не показувати, де її приятель.

Маргеріта вела машину повільно і вміло; Дука переоцінив її, вирішивши, що вона здатна захищати свого приятеля до останку; ні, вона не з тих, що захищають друзів.

— Що ж до впливових друзів — ваших і вашого приятеля, — то більше половини з них ми вже взяли. — Він назвав їй прізвища чотирьох осіб, що потрапили у пастку в "Бінаскіні". — Судно йде на дно, не покладайтеся надто на тих людей, тримайтеся нас.

Ці прізвища справили на неї враження, трохи прогнали їй з голови хміль; левиця перетворилася на овечку і з огидною улесливістю сказала:

— Звичайно, я триматимуся вас, але будьте насторожі, адже він дуже великий і дужий, а крім того, озброєний. Не знаю, чи ви вдвох із ним упораєтесь; одного разу аж троє вовтузилися з ним доти, доки він усіх їх порішив.

Тим краще, подумав Дука, тим краще, він зовсім не мав наміру з ним вовтузитись; якщо Вальтрага на них нападе й спробує стріляти, вони захищатимуться. Маскаранті має револьвера, він не допустить, щоб їх так просто, без опору, повбивали; газети повідомлять приблизно таке: "Зловмисник стріляє в поліцію". А нижче, меншими літерами: "Загинув у короткій сутичці з силами правопорядку". Адже він, Дука, також, хоч у певному розумінні й нелегально, належить до сил правопорядку.

Ось і Навільйо; далі, в бік Корсіко, час від часу на мить вигулькували краєвиди, наче на давніх міланських гравюрах; під вітром, що карбував брижами воду в каналі, вони здавалися ще ефемернішими. Дука побачив навіть двох жінок, що, влаштувавшись на каменях, прали при березі — очевидно, вони не дуже любили пральні машини.

— Хто вам сказав, що ця валізка в мене? — озвався він, дивлячись не на супутницю, а на Навільйо, на вітер, на буйну тріумфальну весну, що заявляла про себе навіть у голому приміському краєвиді. — І чому ви стільки чекали, перед тим як прийти по неї?

— Клаудіно знав лише, що валізка була у Сільвано, — почала Маргеріта перелякано й слухняно, — і що Сільвано віддав її Ульріко, тому ми поїхали до Ульріко, але його не було, його ніде не можна було знайти, він просто накивав п'ятами, і тоді Клаудіно збагнув, що Ульріко залишив валізку собі, і ми взялися розшукувати його. Де ми тільки не були! Потім Клаудіно подумав, що Ульріко, мабуть, ховається в котрійсь зі своїх м'ясних крамниць — нікому ж бо не спаде на думку шукати когось у зачиненій крамниці; але Клаудіно його добре знав, тому поїхав просто до Ка' Таріно, одним ударом плеча висадив двері, й Ульріко виявився там, усередині; тоді Клаудіно запитав про валізку, а той відповів, що дав її Джованні й більше нічого про неї не знає, а потім ще

сказав, що, може, Джованна покинула її у парфюмерній крамниці, як це вона подеколи робила; тоді Клаудіно відразу послав мене туди, а хазяйка парфюмерної крамниці на вулиці Плініо відповіла, що, мовляв, так, Джованна спершу залишала валізку там, але потім повернулася по неї і сказала, що йде до одного лікаря на площу Леонардо да Вінчі, і так я потрапила до вас.

Несусвітенні йолопи, виходить, вони занапастили себе самі. Дука позирнув у дзеркальце заднього огляду на "сімку" Маскаранті, яка їхала відразу за ними, тоді ще раз поглянув на побрижені вітром води Навільйо; вони були в Корсіко, а проте здавалось, ніби їхня машина пропливає зачарованою країною лагун; фальшива улесливість дівулі на тлі цього ясного, аж прозорого дня викликала в нього відразу.

— Отже, тепер він чекає, коли ви повернетеся з валізкою?

Біля світлофора, перед мостом над Навільйо Гранде, вона звернула ліворуч, на головну вулицю в Корсіко.

— Еге ж, — відповіла, закінчивши поворот.

— А тепер послухайте уважно, що я вам скажу.

— Слухаю, — сказала вона покірно й додала: — Я боюся.

— Ви повинні уважно слухати, що я вам кажу, і не боятись.

— Так, — сказала вона ще покірніше. — Але я все-таки боюся, адже він стріляє — стріляє у всіх. Я знаю, чого ти від мене хочеш. — Вона не помічала, як тремтить від страху її голос. — Та як тільки він збагне, що я його продала, то одразу ж застрелить мене, як це сталося з Сільвано. Не було ж ніякої потреби в нього стріляти, вистачило б перепинити йому дорогу, але він просто знавіснів; я кажу йому: "Облиш, не треба", — та

він таки почав стріляти, і знаєш, що він мені відповів? "Все одно в таку бурю нічого не чути".

— Слухайте мене й заспокойтеся, — сказав Дука. — Зупиніть тут, я пересяду назад і сховаюся за сидінням, зрозуміло?

Левиця кивнула головою; від страху вона навіть утратила свою оксамитну смаглявість. Біля останніх будинків на вулиці Дайте, на перехресті з вулицею Мілано, вона зупинилась.

— Отже, так, — промовив Дука, — ви під'їжджаєте до м'ясної крамниці, а я ховаюся ззаду. Там зупинитесь, вийдете і скажете йому відчинити двері. У вас є з ним якийсь умовний знак?

— Ні, досить того, що він почує мій голос.

— Гаразд, нехай він вам відчинить, але не пробуйте викинути якогось, коника. Якщо ви зробите так, як я вам кажу, то через десять хвилин зможете забратися геть на своїй машині. — Дука вийшов, усміхнувся до Маскаранті, що спостерігав за ним із "сімки", — вона теж зупинилась, — і сів на заднє сидіння. — їдьте помалу і не пробуйте хитрувати. — Він пригнувся за переднім сидінням: синьйор Клаудіо Вальтрага може виглянути у вікно, і коли його подруга під'їде з чужим чоловіком, це здасться йому підозрілим; отже, тому чоловікові, цебто йому, Дуці, слід сховатись.

О цій чудовій і бентежній від рвучкого вітру полуденній порі прекрасний білий "опель" під'їхав до Романо Банко, проминув його, а невдовзі попереду з'явилися, наче старовинний замок чи давньоримське каре, чотири колишніх сироварні під назвою Ка' Таріно. З посірілим від страху обличчям левиця зупинила машину перед будівлею з білосніжною мармуровою вивіскою: "М'ясна крамниця. Баранина, яловичина і козлятина". А внизу малими літерами було написано: "Брамбілла Ульріко".

— Розмовляючи з ним, не стійте перед дверима, — сказав Дука. — Станьте збоку, щоб він, відчиняючи двері, вас не бачив і мусив трохи виглянути.

— Гаразд, — мовила вона, сіра й слухняна, і вийшла з машини.

О цій передобідній порі Ка' Таріно звичайно порожніло; однак поблизу м'ясної крамниці на купі сміття гралися дві дівчинки чотирьох чи п'яти років; вони тримали гладкого індика, що покірливо застиг у їхніх руках і ворушив головою, копирсаючись у покидьках. На терасі одної з сироварень якась жінка витрушувала яскраво-жовте покривало, і це був єдиний згук у тій неймовірній передобідній тиші.

Головний вхід до м'ясної крамниці закривали жалюзі; з другого боку будівлі був чорний вхід.

Маргеріта рушила до чорного входу; коли вона минала двох дівчаток на купі сміття, жіночий інстинкт змусив її прошепотіти:

— Дівчатка, ідіть геть, ідіть геть звідси!

1 обидві дівчинки, побачивши її перекошене від страху, розпухле обличчя, вмить скорились її словам і навіть забули про індика, який залишився сам длубатись у покидьках.

Тоді вона двічі постукала у досить розхитані двері й промовила:

— Клаудіно, це я. — їй довелося підвищити голос, бо жінка на терасі сироварні так вибивала тріпачкою покривало, що луна йшла по всьому Ка' Таріно. — Це я, Клаудіно, я знайшла валізку.

У цю саму хвилину Дука відчинив дверцята машини, підбіг до крамниці й став біля дверей, а за мить біля нього був уже й Маскаранті.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Ентоні навіть носив чудовий светр її роботи; він бачив, як вона його плела, як той светр із дня на день виростав у її руках, як на ньому Уявилася крихітна кишенька — спеціально для двох капсул з ціаністим калієм, щоб можна було миттю покінчити із собою...

1

Клаудіо Вальтрага мав надзвичайно елегантний вигляд. Він скинув білий робочий халат, довгий фартух і, перенісши те, що зосталося від Ульріко Брамбілли, до холодильної камери, старанно вмився над умивальником; одначе кілька краплинок крові, крові Ульріко Брамбілли, на жаль, все ж таки залишилися на комірці сорочки; ще одна, трохи більша пляма була на правому манжеті; та дарма, невдовзі приїде "корова" — так подумки, а часто й уголос він називав свою подругу Маргеріту, — вони повернуться додому, і він переодягне сорочку. Діставши з внутрішньої кишені гребінця, він зачесався, ще й помилувався собою у широкому дзеркалі за прилавком; на склі було написано: "Ульріко Брамбілла — м'ясна крамниця — першокласне м'ясо". А тоді, вмостившись на невеликому мармуровому прилавку, де стояла каса, закурив сигарету й почав чекати.

Викуривши дві сигарети, він почув, як під'їхала машина; у нього був добрий слух, і він упізнав свій "опель"; тоді пролунав Маргерітин голос: "Клаудіно, це я"; потім крізь ляпання тріпачки, якою жінка вибивала покривало, знову: "Це я, Клаудіно, я знайшла валізку". Він зіскочив з прилавка — це була добра новина. Після того як він висадив плечем двері, вони ледве трималися купи, та й то тільки завдяки залізній перекладині. Клаудіо смикнув за неї, відчинив двері і, не побачивши нікого, мимоволі виглянув надвір, але помітив лише індика; і тоді він раптом побачив його, Дуку Ламберті, й миттю сягнув рукою під піджак по револьвера. Та було вже запізно. Тримаючи в руці чималу каменюку, Дука завдав йому невідпорного удару, цілячись під щелепу праворуч, і коли удар досяг мети, Клаудіо Вальтрага вмить погас, наче лампа, коли

натиснуть на вимикач; бізон повалився на підлогу в крамницю, і в цю саму мить над'їхав хлопчина на моторолері й зі скреготом загальмував.

— Що тут діється? — спитав хлопчина; він бачив, як ударив Дука, побачив і цю жінку в чорному та білому, з усіма округлостями, що випиналися з-під одягу.

— Їдь додому і не заважай. Поліція! — сказав Маскаранті.

Від скреготу гальм моторолера індик утік, зате знову з'явилися дві дівчинки, а за ними — стариган у темно-синьому комбінезоні і з велосипедним насосом у руці.

— Ходіть сюди, ходіть сюди, — спокійно повторював він.

Маскаранті ступив до крамниці, затягнув туди бізона й поклав його на килим із недопалків та крові, що вкривав підлогу. Дука підійшов до жінки, яка стояла коло білого "опеля", все ще, здавалося, не розуміючи, що трапилось; вона ніколи й не подумала б, що її Клаудіно можна так блискавично покласти на лопатки.

— Сідайте в машину і їдьте геть, — сказав їй Дука. — Я даю вам три години. Якщо хочете виїхати за кордон, поспішайте. Через три години всі прикордонні пости будуть попереджені. Забирайтеся геть! — гримнув він. З його боку це була підступність, адже, вона, намагаючись за три години дістатися до кордону з Францією, напевне скрутить собі в'язи, але саме цього він і хотів. — Геть, я вам сказав!

Вона притьмом сіла за кермо й завела машину, а він, Дука, кричав ще й на хлопчину з моторолером, який і досі тут стовбичив:

— Геть звідси, не плутайся під ногами! — І ввійшов у крамницю, яскраво освітлену шістьма лампами, потужними, наче маленькі сонця.

Він причинив за собою розбиті двері, і сонце, вітер та весна залишилися за порогом.

— Погляньте, докторе! — промовив Маскаранті, тримаючи дверцята холодильної камери відчиненими навстіж; голос у нього враз ослаб, бо цієї миті його шлунок збунтував, хоч Маскаранті, як і кожен поліцейський, бачив багато чого на своєму віку.

Дука ступив три кроки і зазирнув до камери; він був лікар і свого часу відвідав належну кількість лекцій з анатомії, та його холоднокровності не вистачило, щоб спокійно дивитися на оте місиво, зроблене з людського тіла; він стиснув зуби й промовив:

— Зачиніть.

Маскаранті зачинив камеру і скорчився від приступу нудоти.

— Даруйте, — нарешті вибачився він.

— Зателефонуйте додому й до моргу.

— Буде потрібне непромокальне полотно.

— Авжеж, скажіть про це людям із моргу, а я тим часом постережу цього. — Він схилився над непритомним Клаудіо Вальтрагою, з огидою торкнув його й відразу знайшов револьвера — невелику, але солідну й безвідмовну "беретту". Він мовчки простяг його Маскаранті.

— Залиште його собі, докторе, — мовив Маскаранті. — Через дві хвилини цей оклигає, а вам, поки я телефонуватиму, не можна залишатися з ним без нічого.

— Я не люблю зброї, — сказав Дука, — не подобається вона мені, краще бити голіруч.

Але Маскаранті відмовлявся брати револьвер.

— Голіруч, докторе, з цим типом не впораємося ми й удвох.

— Беріть револьвер і йдіть телефонувати! — гримнув Дука.

Криком іноді можна досягти більше, ніж коли говорити спокійно. Маскаранті взяв "беретту" і, трохи повагавшись, вийшов.

Дука поглянув на величезне тіло Клаудіо Вальтраги, що лежало долі. Не треба ненависті, докторе Ламберті, не треба ненависті, ти повинен добиватися справедливості, а не помсти; безперечно, людина, яка здатна зробити таке місиво з іншої людини, викликає обурення, та якщо ти добре вихований, то повинен це обурення стримати, повинен зрозуміти, що йдеться про непристосовану до життя в суспільстві особу; якби цього Вальтрагу належно виховували, то він до такого не дійшов би.

Він узяв зі стола величезну сокиру й, тримаючи її обіруч, рвучко обернувся: бізон приходив до тями і вже намагався стати навколішки, спираючись руками в підлогу.

— Не рухайся з місця, ляж долілиць, а то я розрубаю тебе навпіл. — Дука ступив крок до Вальтраги.

Той, усе ще спираючись на руки, повільно підвів голову; у вухах у нього гуло, він чув слова, і його розум, хоч іще й затьмарений, сприйняв їх, а очі, хоч іще й затуманені, побачили величезну сокиру і Дуку, який тримав її обіруч між ногами, лезом донизу, щомиті ладен підняти її і вдарити. Для нього, Клаудіо, це теж була рідна, знайома від народження мова; він усе зрозумів, повалився обличчям у підлогу,

навіть не намагаючись підвестися. Він і думки не припускав, що нормальна людина може тільки погрожувати розрубати когось навпіл, а насправді ніколи б цього не зробила; і справді, Дука мав намір лише вдарити його обухом по голові, отож якби Клаудіо був хоч трохи хитріший, то не потерпав би, що його розрубають надвоє, а з усієї сили підхопився б на ноги. Але такі люди не можуть здобутися навіть на хитрість, хоч і вважають себе хитрими; і Вальтрага, певний, що йому загрожує небезпека, що його можуть порубати на шматки сокирою, покірно лежав долілиць; адже він, без сумніву, порубав би свого супротивника, якби сокира опинилася в нього.

— Чому ти так розправився з Ульріко? — Дука підійшов до нього, тримаючи сокиру однією рукою перед самим його обличчям.

— Хто такий Ульріко? — озвався Клаудіо Вальтрага; його щока притискала до підлоги недопалок сигарети. — Я ні з ким не розправлявся.

Він ще й жартує!

— Ти нічого не знаєш, так?! — Дука вже ледве владав собою; чом би, власне, й не відрубати цьому гадові голову? — Ти ніколи не був знайомий з Ульріко Брамбіллою, ніколи не бачив косторізки, а тут опинився випадково, так?

— Еге ж, — сказав Клаудіо Вальтрага, відчуваючи, як до нього повертається сила; вовкувато зиркаючи довкола, він подумав, що якщо зробить достатньо різкий ривок, то зуміє схопити поліцейського й здушити йому голову, як він ще хлопчиком роздушував великим пальцем голови горобцям та жабам — адже в демократичному суспільстві кожна дитина має право гратися як їй забагнеться; тим часом він, упираючись пальцями велетенських рук у підлогу, непомітно пересував свої гігантські, мов у єгипетського сфінкса, ноги, готуючись зробити стрибок, що вже вималювався в його біологічній свідомості.

— Ми допитаємо тебе потім, коли надумаєш говорити, — промовив Дука, спостерігаючи за цими ледве помітними його порухами; якби він, Дука, не був насторожі, йому настав би кінець. — А поки що поспи ще трохи.

Два удари ногою просто в обличчя не здивували Клаудіо Вальтрагу, бо він навіть не збагнув, що сталося; він і незчувся, як перший удар, у лоб, враз паралізував його свідомість, а другий, у ніс, пустив йому з носа добрячу цівку крові, трохи вгамувавши його звірячу натуру.

"Мені дуже шкода, — подумки звернувся Дука до Карруа, а може, до богині Справедливості, — але в мене не було вибору". Якби він учинив інакше, то через дві секунди теж потрапив би під косторізку або на пень, де розрубують коров'ячі хребти.

Він поклав велику сокиру на різницький стіл, пошукав найменш запаскуджене, найменш закривавлене місце в крамниці і, знайшовши його біля жалюзі, залишився там ждати під палаючим світлом від шістьох ламп.

Невдовзі повернувся Маскаранті, який ходив телефонувати; та минуло ще чимало часу, поки приїхав Карруа з чотирма агентами, — адже їм треба було переїхати через усе місто; на той час Клаудіо Вальтрага знову прийшов до тями й тепер сидів, не ремствуючи, перед револьвером Маскаранті. Нарешті Дука зміг вийти з цього балагану. Надворі, дарма що була пора пообіднього відпочинку, зібралася невелика юрба; люди стояли, вдивляючись у розквашене обличчя Клаудіо Вальтраги.

— Ну чого ви тут стовбичите?! — кричав Карруа. — Йдіть додому!

2

Клаудіо Вальтрага уже не мав такого елегантного вигляду; небесно-блакитний піджак був досить зім'ятий і втратив ту форму, ту лінію, що надавала йому справжньої елегантності; штани на коліні були подерті. Де й поділась уся його краса; пластири на носі й на щелепі аж ніяк не прикрашали обличчя. Кабінет теж не можна було назвати гарним. Цей, хоч і чистий та солідний, кабінет поліційного управління на вулиці Фатебенефрателлі служити зразком елегантно умебльованого приміщення не міг; тут стояв лише стіл та чотири стільці, а в кутку — сорговий віник, що його забула прибиральниця.

Клаудіо Вальтрага сидів під однією з чотирьох стін навпроти вікна; сонячні промені падали йому просто в очі, освітлюючи обличчя, пластири та синю звірячу щетину. Перед ним, біля протилежної стіни, поруч із вікном, стояв столик, а за ним сидів Маскаранті з блокнотом та рожевою кульковою ручкою. Крім того, неподалік від Клаудіо Вальтраги стояв поліцейський у формі; теоретично він був озброєний, оскільки мав у кобурі револьвера, але практично, поки він його дістав би, Клаудіо Вальтрага встиг би розправитися і з ним, і з Маскаранті. Та не скидалось на те, щоб у цього чоловіка, обліпленого пластирами, залишилось бажання з кимось розправлятися; він сумирно, з трохи затуманеним поглядом, сидів на своєму стільці, тримаючи сплетені пальці рук на колінах.

А в одному з кутків, поруч зі столом Маскаранті, сидів він, Дука, й ставив запитання; вони тільки недавно розпочали, і Клаудіо Вальтрага відповідав слухняно й швидко.

— Я хочу знати, як було з тими двома, котрих ви першими зіпхнули у воду, — сказав Дука. — Дівчину звали Мікела Вазореллі, вона була повія, а він, Джанп'єтро Гізлезі, був її опікуном. Чому ви їх убили?

— Тому що вони розклеїлися.

— Що означає "розклеїлися"?

— Вони вживали М-шість, завжди ходили очманілі й не могли працювати.

— М-шість — це що, мескалін-шість?

— Так, вони мали пускати його в діло, але щоразу залишали кілька пакетиків собі, тоді чманіли, базікали всяке і стали небезпечними для всіх.

Отже, мескалін-шість. Цей алкалоїд, один із найсильніших серед відомих галюциногенів, екстрагують з невеликого кактуса під назвою пейотль, що росте у Мексіці. Було б дивно, якби у справу не виявилися замішані наркотики; ця фірма діяла у різних галузях, і то були завжди ті самі банальні й мерзенні речі: проституція, контрабанда зброї, пограбування і, звичайно ж, наркотики.

— Що означає "пускати в діло М-шість"? — Він, Дука, знав це чудово, але хотів, щоб Клаудіо Вальтрага пояснив і щоб Маскаранті заніс це до протоколу.

— Вони мали доставляти його клієнтам, — сказав Вальтрага. — Це складна робота. Треба, щоб спершу дали гроші, необхідно завжди стерегтися поліції, крім того, деякі клієнти проходять курс відвикання і за ними постійно стежить доглядальниця, тому слід віддавати пакетик і одержувати гроші так, щоб вона нічого не помітила.

— А чому ви вирішили їх позбутися?

— Кілька разів ми їм пробачали; коли розраховувалися, виявлялось, що кількох пакетиків бракує, і ми попереджали їх, щоб вони більше такого не робили. Та одного разу вони привласнили цілу партію.

— А що таке партія?

— Це пластиковий мішечок, у якому сто пакетиків; його зручно носити в будь-якій кишені.

— Тоді Турідду Сомпані вирішив покінчити з ними?

— Не він, а ВОНИ. — Вальтрага вимовив це слово саме так — підкреслено, ніби з великої літери: ВОНИ. Він уже повідомив прізвища цих людей. Маскаранті вже занотував їх до блокнота й переказав по телефону Карруа; половина поліційного управління роз'їхалася по всьому Мілану, троє телефоністів до хрипоти диктували телефонограми, щоб підняти на ноги всі прикордонні пости, поліцію на залізничних станціях та автострадах — від Альп до Лілібео. Саме тому Клаудіо Вальтрага став таким покірним.

— І вони доручили Турідду Сомпані вбити їх?

— Атож, але вони не хотіли, щоб це скидалося на вбивство.

— І що зробив Сомпані?

— Він завіз їх в одну траторію неподалік від Конка Фаллата — вона стоїть майже над Ламбро; потім сказав, що він — їхній друг і на підтвердження своїх слів дав їм один пакетик. Ті двоє добряче випили, нанюхалися М-шість, і тоді Турідду сказав Джанп'єтро: "Б'юсь об заклад, що ти не переїдеш Ламбро на автомобілі!"

Звісно, коли хтось прийме чималу дозу мескаліну-шість, то відчуває себе здатним на все — зґвалтувати десяток жінок, убити десяток ворогів, переїхати на машині Л амбро чи перетнути вплав Атлантичний океан. М-6 дає впевненість, збуджує статевий потяг, викликає буйну, з біса буйну фантазію, і адвокат Турідду Сомпані прекрасно розрахував свій хід — справді королівський хід.

— І тоді Джанп'єтро Гізлезі взяв свою дівчину, сів у машину й спробував переїхати через Л амбро?

— Еге ж, — сказав Клаудіо Вальтрага, і, незважаючи на пластири, здавалося, що сама думка про того придурка, який хотів переїхати Ламбро на машині, викликала в нього усміх.

На жаль, Турідду Сомпані не помітив, що офіціант, який їх обслуговував, — невеличкий, дивакуватий, чесний і страшенно симпатичний апулієць, — чув їхню розмову і, коли машина гулькнула у Ламбро, сказав поліції, що це він, Турідду Сомпані, намовив ту п'яну молоду пару (нічого не знаючи про мескалін, простодушний апулієць гадав, що ті двоє були просто п'яні) переїхати на машині Ламбро. На процесі Турідду Сомпані відчайдушно заперечував, що це він підбив тих двох на таке безумство, але дивакуватий апулієць без тіні страху, просто з поваги до правди, стояв на своєму, і адвокат Сомпані, незважаючи на всіх своїх покровителів, мусив відсидіти за гратами два з половиною роки. Саме там, у Сан-Вітторе, Дука з ним і познайомився.

— А чому вбили Турідду Сомпані? — Він ставив запитання просто так, аби лише простежити за ходом думок тих мерзотників; а взагалі ця зграя його вже не цікавила.

— Ніхто не хотів його вбивати, це все Ульріко. — Очі в Клаудіо Вальтраги, — вони були, мабуть, фіолетового кольору, — враз затуманилися, в них зблиснула ненависть.

— А чому він його вбив?

— Тому що того вечора Турідду Сомпані мав при собі дві партії мескаліну.

— Виходить, на твою думку, того вечора Ульріко Брамбілла забрав мескалін у Турідду Сомпані, а тоді зіпхнув його з машиною в канал?

— Авжеж; — відповів Вальтрага.

— Але чому Сомпані віддав йому мескалін і як сталося, що той штовхнув їх у Навільйо? А може, то був просто нещасливий випадок?

— Ні, адже мескалін зник, — сказав Вальтрага. — Якби це був нещасливий випадок, поліція знайшла б мескалін при Турідду.

Цілком логічно. Але не все ще було ясно.

— Почнімо спочатку. Я хочу все достеменно з'ясувати, — промовив Дука. — Хто дав мескалін Сомпані?

Вальтрага опустив очі, щоб не сліпило сонце з вікна; воно, здавалось, виконувало роль яскравої лампи, яку колись використовували на допитах третього ступеня.

— Чи не міг би я попросити трохи кави? — озвався нарешті Вальтрага. — Я себе погано почуваю.

Дука дав Маскаранті зрозуміти, що не заперечує, і той, охоплений бажанням перевиховати злочинця, спитав:

— Може, хочеш іще чогось, міцнішого?

— О так, якщо можна, граппи, — проскиглив бізон.

Маскаранті зателефонував на прохідну, щоб принесли з бару кави, а Дука повторив:

— Хто дав Сомпані мескалігі?

Кава і граппа для того, хто четвертує живих людей на косторізці? Поліцейського з більшим педагогічним хистом, чемнішого годі, мабуть, і знайти.

— Ульріко їздив по товар у Геную, а потім мав віддавати його Турідду. Отже, Ульріко Брамбілла був кур'єром, він перевозив не лише кулемети останньої моделі, а й партії наркотиків.

— Тепер поясни мені це як слід, — промовив Дука трохи знервовано, бо тут, у поліційному управлінні, перед лицем закону він не міг копати Вальтрагу ногами в обличчя. — Ульріко Брамбілла їде до Генуї забрати мескалін, передає його Сompані, тоді забирає назад і спроваджує Сompані на той світ. Тут щось не те.

— Сompані мав віддати йому мескалін, але не віддав, залишив собі.

— А тоді?

— Ульріко знав, що того вечора Сільвано мав забрати мескалін у Турідду, щоб пустити його в діло. І якби Турідду йому сказав, що Ульріко не віддав йому мескалін, привезений з Генуї, то стало б відомо, що він залишив його собі, тому Ульріко поїхав до "Бінаскіни" й машиною зіпхнув його разом з приятелькою у Навільйо.

Це теж мало певну логіку: кур'єр залишає собі наркотик замість того, щоб передати людині, яка повинна розподілити його між агентами, — адже вигідніше працювати на власну руку, — тоді вбиває цю людину, щоб ніхто не знав, що він нічого їй не дав.

— А тоді? — невдоволено спитав Дука.

— А тоді ми зачекали кілька днів після смерті Турідду, щоб знати, чи поліція знайшла при ньому мескалін. Та невдовзі стало ясно, що ви нічого не знайшли, оскільки він його й не одержав. Потім ми пішли до

Ульріко, але той сказав мені, що вже передав наркотик Турідду. Я й повірив і тепер ніяк не можу йому цього пробачити. — Навіть четвертувавши людину, він не міг їй пробачити.

Дука відчув, як від огиди шлунок йому підвело аж до горла.

— Розповідай далі, виродку, — глухо промовив він. Вальтрага повів далі:

— І оскільки Ульріко передав товар Турідду, то вбив його, напевно, Сільвано; він, либонь, забрав мескалін собі замість того, щоб пустити його в діло, тому й зіпхнув Турідду в Навільйо. Саме через це я й спровадив на той світ Сільвано та Джованну. Ледве дізнавшись, що Ульріко передав товар Турідду, ВОНИ звеліли мені: "Поріши їх!" І я порішив Сільвано. Та Ульріко мене обдурив. — Лють від того, що його обдурено, ще дужче перекривила Вальтразі обличчя, вже й так спотворене пластирами та синцями, і він, освітлений променями сонця, що било йому в очі, мав ще огидніший вигляд. — Це він, Ульріко, привласнив товар, а не Сільвано, який так і не одержав його від Турідду.

Дука подумки всміхнувся: Карруа таки мав рацію — це справді чудово, що вони вбивають один одного, зраджують один одного, крадуть один в одного партії. наркотиків, грабують один одного; тепер усі три випадки з падінням машин у Навільйо та в Ламбро здавалися логічними і природними, як і чвари між благородними синьйорами у цьому великому концерні з численними й різноманітними галузями діяльності у країні та за її межами. Залишалося тільки одне нез'ясоване питання.

— Тоді куди ж поділися дві партії мескаліну-шість?

— їх сховав Ульріко, але я не зумів видобути з нього правду, він усе твердив, нібито нічого не знає, і тоді… тоді я втратив терпець.

Відома річ: утративши терпець, скручуєш комусь в'язи. Дука опустив очі й дивився в підлогу, щоб не бачити того мерзотника. І в цю мить, на щастя, ввійшов поліцейський з кавою та граппою, а його колега, що вже був тут, подав їх громадянинові Клаудіо Вальтразі, який дуже кепсько себе почував. І поки не відбудеться законний суд, називати його вбивцею заборонено.

— Коли він доп'є каву, — озвався Дука, все ще не підводячи погляду, — заберіть його з-перед моїх очей і відведіть у камеру.

— Гаразд, докторе, — сказав Маскаранті.

І коли поліцейський вивів нарешті громадянина Клаудіо Вальтрагу, Дука підвів очі й сказав до Маскаранті:

— Ну ось, ми закінчили, я їду додому. — Він закурив сигарету з коробки "Націоналі". — Залишається тільки ця історія з двома мішечками мескаліну. — Звичайні "Націоналі" личать чоловікові багато більше, ніж ті, що їх виробляють на експорт; якщо до них звикнеш — ти справжній чоловік. — Якщо їх зоставив собі Ульріко, то він міг дати їх на схов Розі Гавоні, своїй давній подрузі. Ті телепні не додумалися зробити в неї обшук. Поїдьте ви до цієї жінки, а для мене питання вичерпане.

— Вона у лікарні, в шоковому стані, — сказав Маскаранті. — Після того, як їй довелося розпізнавати в трупарні Ульріко Брамбіллу.

Ще й у якому шоковому стані! Дука прекрасно розумів ту жінку.

— Як тільки трапиться можливість, допитайте її. Вона, певна річ, заговорить, щоб помститися за те, що вони вбили її коханця, — сказав Дука.

Вони вийшли з кабінету й піднялися до Карруа. Той, пишучи щось, озвався:

— Отже?

— Маскаранті усе записав, він тобі розповість що й до чого, — сказав Дука. — А я своє закінчив і йду додому.

— Улов у нас добрячий, — промовив Карруа. — За грати потрапили люди з іменами такими високими, як вежі.

— Стережися, сіті часом рвуться, коли до них потрапляють такі великі рибини.

— А через тебе у мене завжди рветься терпець. — Карруа спідлоба глипнув на Дуку. Справжній розлючений сардінець.

Але він, розлючений романьйолець Дука Ламберті, поглянув на Карруа з усмішкою.

— Саме тому, що в тебе через мене рветься терпець, я йду геть. Залишається ця історія з наркотиками, які невідь-куди поділися. Тут не все ще ясно, хто знає, що з цього вийде, та про це подумає Маскаранті. А я пішов.

— Зачекай хвилинку. Я хотів тобі сказати, що ти чудово з усім упорався. Це була найбільша банда на Півночі.

— Це твоя заслуга, що ти довірив таку справу мені. У тебе нюх на таланти, вмієш розпізнавати геніїв.

— Сядь на хвилинку, я хочу з тобою поговорити, і облиш жартувати.

— Сідати не буду, я вже насидівся перед одним виродком.

— Я хотів тобі сказати, що ти чудово з усім упорався.

— Ти вже сказав.

— Дозволь мені висловитись, Дуко, а то я розгніваюсь. — Карруа говорив зворушливо-тихим голосом. — Ти прекрасно упорався зі справою, і я міг би виклопотати тут посаду для тебе.

— Залюбки, ця робота мені до вподоби. — Цікаво, яка в нього буде платня? Мабуть, тисяч сто сорок, адже його рекомендує сам Карруа; вряди-годи ще й якісь добові, коли йому пощастить; а коли якийсь злочинець вистрелить у нього і він, скажімо, осліпне, його за рахунок держави пошлють до школи для сліпих, і він там навчиться працювати на телефонному комутаторі. Хіба ж не сидів усього кілька років тому тут, на комутаторі поліційного управління, сліпий колишній поліцейський?

— Атож, я знав, що ти відповіси мені саме так, — сказав Карруа. — Але сто сорок тисяч лір на місяць тобі не вистачить, щоб утримувати сестру й племінницю.

Дука вгадав — сто сорок тисяч; він відгадував майбутнє; хто знає, чи не міг би він бути ще й оракулом.

— А тому?

— А тому я кажу, що спробую добитися, щоб тебе поновили в корпорації лікарів, — відповів Карруа. — Але не так, як той синьйор… Як його звали? Ну, котрий нагадував мені "соду сольвей"?

— Сільвано Сольвере. — Дука уже не всміхався.

— Він, Сільвано Сольвере, теж обіцяв тобі допомогти поновитися в корпорації; я не можу обіцяти тобі цього напевно, але можу сказати, що якщо ти напишеш мені листа, кілька рядків, — розумієш? — тоді, мабуть,

уже десь через місяць ти знову відкриєш свій кабінет, і я прийду, щоб ти оглянув мене, бо…

— Стривай, якого це листа я маю написати? — Дука враз споважнів.

— Даремно ти дивишся на мене, наче скажений собака! — загорлав Карруа. — Я повинен тобі дещо пояснити і таки поясню, хоч ти й зануда.

— Я й справді зануда.

— Все одно я тобі це поясню. У листі ти повинен написати приблизно таке: я відсидів три роки у в'язниці за те, що, бувши лікарем, з метою евтаназії вбив свою пацієнтку за допомогою ін'єкції іркодину. Тепер я визнаю, що, хоч мною керували ідейні та гуманні мотиви, допустився помилки. Практикувати евтаназію абсолютно неприпустимо, смерть кожної людини повинна наставати лише внаслідок причин, незалежних від чиєїсь волі, і кожен, крім обов'язку допомагати людям усіма можливими засобами, має право надіятися аж до останньої хвилини свого життя. Визнаючи свою помилку, я даю слово, що більше її не повторю, і прошу поновити мене у корпорації. І так далі, і таке інше.

— Гаразд, — сказав Дука.

— Що означає "гаразд"? Якщо це означає, що ти напишеш такого листа, то ось машинка, залиш мені підписаного листа, а про решту подбаю я.

— "Гаразд" — це означає, що я подумаю. Карруа збирався загорлати, але стримався.

— Мені здається, тут немає над чим думати. Та нехай буде по-твоєму, думай. Але не барися. Професор, який може мені допомогти, пробуде в Мілані лише кілька днів.

— Гаразд, я покваплюся. Можна йти? — промовив Дука крижаним голосом.

— Так, синьйоре, можете йти, — відповів Карруа.

Дука вийшов з поліційного управління; на розі вулиці Джардіні припалив сигарету й докурив її до кінця, щоб заспокоїтись; це вдалося йому без особливих зусиль, адже Мілан у ці дні був такий прекрасний, навіть не схожий сам на себе; повітря було ясне й прозоре, мов у горах Швейцарії, — хтозна, може, це якесь метеорологічне непорозуміння; отож, докуривши сигарету, він зайшов у галерею на площі Кавур, де була велика книгарня. Вряди-годи він заходив сюди, відчуваючи симпатію до продавця — молодика із дуже інтелігентним виглядом, а також до продавщиці — високої, теж досить інтелігентної і приязної жінки. Він застав їх обох, і обоє йому всміхнулися.

— Скажіть, будь ласка, — звернувся він до продавця, — у вас часом немає видання творів Галілео Галілея під редакцією Себастіано Тімпанаро?

— Видання тисяча дев'ятсот тридцять шостого року? Можливо, й є. — Енергійний молодик, не зволікаючи, послав одну з дівчат пошукати це видання, і через кілька хвилин — ось вони, чудові, оправлені в шкіру томи з позолоченими краями; всі, геть усі твори Галілео Галілея. Колись, ще студентом, Дука гортав їх у домі одного з друзів.

— Для вас буде дешевше, зі знижкою, тільки для вас, — сказав продавець.

— Я зовсім не маю наміру їх купувати, — промовив Дука; йому, звісно, хотілося б купити їх і прочитати кожен том, кожну сторінку, але таке бажання може здійснитися хіба що в іншому житті, а в цьому, мабуть, ні, у цьому завжди бракує часу. Він почав гортати перший том, шукаючи зміст.

Продавець усміхнувся:

— Якщо хочете, можете взяти на кілька днів переглянути.

— Дуже дякую, я вже знайшов. — Ось воно, в хронологічному, списку творів Галілея, на сторінці 1041 першого тому: "Зречення". Він звернувся до продавця: — Я скористаюся книжкою тут. У вас є аркуш паперу і друкарська машинка? Вона потрібна мені на хвилини дві.

— Машинка стоїть отам, а папір ось: він, правда, із знаком книгарні, це нічого?

— Нічого, спасибі.

На невеличкому письмовому столі стояла портативна друкарська машинка; це було місце священнодійства продавців, і вони, привітно всміхаючись, поступилися ним йому. Він сів, заклав у машинку папір, на якому ледь виднівся водяний знак "Книгарня Кавур", і написав під ним: "Зречення". Передруковуючи текст зі сторінки 1041 першого тому творів Галілео Галілея, він закурив сигарету. На чистий папір лягли слова: "Я, Галілео, син покійного Вінченцо Галілея з Флоренції, маючи літ 70 від роду, особисто перед судом постаючи, на колінах перед вашим високопреосвященством та високоповажними головними інквізиторами, у всій Християнській Республіці відомими борцями з єрессю; перед очима своїми священне Євангеліє маючи, якого власними руками торкаючись, клянуся, що я завжди вірив, вірю тепер і з Божою поміччю вірити буду у все, що говорить, проповідує і вчить Свята Католицька і Апостольська Церква. І, зважаючи на те, що Святою Церквою мені по праву сповіщено було приписання останньої, що я цілковито облишити повинен облудну думку про те, нібито Сонце є центром всесвіту і не рухається, а Земля нібито не є центром всесвіту і рухається, і що я не повинен вказаної облудної доктрини дотримуватися, ані захищати, ані поширювати її в будь-який спосіб, ані усно, ані письмом, і після того, як мені оголошено було, що вказана доктрина суперечить Святому Письму,

написав і видати наказав книгу, в котрій цю саму прокляту Церквою доктрину викладаю і докази на її користь наводжу, ніякого остаточного присуду їй не даючи, звинувачений я був суворо за підозрою в єресі, себто у вірі в те, що Сонце нібито є центром всесвіту і не рухається, а Земля нібито не є центром всесвіту й рухається. Тому я, усунути бажаючи з серця вашого високопреосвященства і кожного віруючого християнина цю страшну підозру, яка справедливо щодо мене зародилася, з найщирішим серцем і невдаваною вірою вищевказану єресь і хибні погляди відкидаю, засуджую і проклинаю, як і взагалі кожну й усяку єретичну думку і вчення, що суперечить Святій Церкві, і клянуся, що в майбутньому більше ніколи твердити чи обстоювати не буду, ані усно, ані письмово, нічого, що привід дати могло б до таких підозр, і якщо я якогось єретика стріну чи когось у єресі запідозрю, то його цій святій установі, себто Святій Інквізиції, викажу, в тому місці, де в той час саме буду". Бідолаха, він не лише зрікався, але й, маючи сімдесят років, зобов'язувався вистежувати й виказувати таких самих єретиків, як сам. Історія — це вчителька життя, чого вона нас тільки не вчить. Двома пальцями, але дуже швидко, він закінчував передруковувати зречення Галілео Галілея: "Я, що нижче підписався, Галілео Галілей, признався, зрікся, присягнув і прийняв зобов'язання щодо вказаного вище, і з любові до правди цей документ про зречення своєю власною рукою підписав, проказавши його слово в слово…" Отже, йому довелося ще й виголошувати його. "… У Римі, в монастирі Міневра цього дня 22 червня року Божого 1633". І завершив: "Я, Галілео Галілей, мною написане вище зречення власноручно підтверджую".

— Дякую, — сказав Дука продавцеві книгарні й підвівся. — Дякую, — промовив до високої продавщиці й пішов. У тютюновій крамниці він купив конверт і марку, написав на конверті: "Міланське поліційне управління, докторові Карруа", вкинув листа до однієї з двох новеньких поштових скриньок на площі Кавур, поряд із трамвайною зупинкою, і вирушив пішки додому; він по дорозі навідався до трьох барів, з'їв у кожному по гарячому бутерброду, нічим не запиваючи, а вдома напився з крана води, яка нітрохи не нагадувала воду з гірського джерела, і нарешті вклався в ліжко, марно намагаючись заснути.

3

Задзвонив телефон. Він узяв трубку. Це був Маскаранті.

— Я не зміг допитати Розу Гавоні. Вона померла від шоку.

Отже, вони, мабуть, уже так ніколи й не дізнаються, куди поділися два мішечки мескаліну, кількасот грамів галюциногену, яким можна викликати галюцинації у жителів цілого міланського кварталу, наприклад Порта Віджентіна; адже то був М-6, суперконцентрований наркотик; нині люди вже не вдовольняються виноградним вином, яке є теж галюциногеном, — нині їм потрібен дурман сильніший, як бомба.

— Роза Гавоні померла від шоку, я не зміг її допитати, — повторив Маскаранті, подумавши, що Дука не дочув, через те й мовчить.

— Так, я чую. — Мало того, що вона, бідолашна, померла від шоку, перед тим їй довелося ще побачити свого Ульріко на мармуровому столі й промовити: "Так, це він, Ульріко Брамбілла". Мало того, що від шоку, мало того, що померла.

— Звеліть зробити обшук у помешканні Рози Гавоні, у м'ясних крамницях, допитайте всіх продавців, робіть усе, що вважаєте за потрібне, а я не можу гаяти часу на пошуки тих кількасот грамів наркотику, я — не відділ боротьби з наркоманією. — Він поклав трубку і зразу ж відчув докори сумління через свою різкість до сердешного Маскаранті, який нічим не завинив. Буде, мабуть, краще, якщо він прийме заспокійливі ліки; його сестра завжди тримала вдома ромашку, бо він не любив таблеток на основі метану, пропану та бутану, він людина, а не дизельний двигун. Зрештою, йшлося тільки про те, щоб дочекатися наступного ранку; його сестра, племінниця та Лівія Уссаро мають повернутися до Мілана, тоді він, можливо, заспокоїться. Була тільки четверта година дня, а треба дочекатися лише десятої години наступного ранку.

Він приготував собі ромашку, але вона його тільки роздратувала; тоді спробував згаяти час, приймаючи ванну, шліфуючи нігті та миючи голову. Після цього пішов у кіно; фільм був дурнуватий, проте публіка страшенно реготала. Він з'їв два гарячі бутерброди у двох різних закусочних, перевірив свої фінансові можливості, купив кілька газет та журналів, зокрема й два збірнички кросвордів; на обкладинці одного з журналів з актуальними подіями прочитав заголовок: "Остаточно з'ясовано подробиці у справі найбільшої торгівлі наркотиками". Але читати статті не став, бо не вірив в остаточне з'ясування подробиць; мішечки з мескаліном-6 пропали невідь-куди, і було б нерозумно вірити в якесь остаточне з'ясування подробиць у справі з наркотиками; такі справи не закінчуються ніколи.

О третій ночі він усе ще не спав; прочитавши майже всі газети й журнали, він вправно розв'язав чимало кросвордів, навіть дуже хитромудрих, призначених для досвідчених ерудитів. Потім довелося шукати ще чтива; він знайшов "Путівник по Італії Італійського туристичного клубу", виданий 1914 року, — це була пам'ятка про батька, відданого члена цього клубу, — і прочитав його гімн: "О земле наша свята, Мати дорога і прихильна, Відрадна твоя нам краса. Як жити, навчи нас, всесильна! До тебе любов нас веде. Нумо, друзі, вперед!" До путівника все ще був прикріплений талон (йому було вже понад п'ятдесят років) для тих, хто хотів вступити до клубу; якщо до Італійського туристичного клубу хотіла вступити одружена жінка, писалося в талоні, то потрібен був підпис її чоловіка. Якого великого поступу досяг світ порівняно з тією епохою! Тепер жінки швендяють туди-сюди з валізками, а в тих валізках — кулемети. Він саме читав, що атлас карт Італії масштабу 1:250 000 коштував 29 лір і п'ятдесят чентезімі, коли, дарма що була третя година ночі, задзвонив телефон.

Геть голий, він підійшов до телефону й узяв трубку.

— Ти спав? — Це був Карруа.

— Ні.

— Тим краще, отже, я тебе не розбудив. — Дуже вдалий жарт. — А от я спав, але до мене сюди привели якусь дівчину, вона твердить, нібито це вона зіпхнула в Навільйо того Турідду Сомпані та його подругу. Я більше нічого не розумію, приїжджай сюди.

— Так, звичайно. — Дуці однаково не спалось, а крім того, якась дівчина твердила, нібито саме вона пхнула у канал Турідду. Це не зовсім трималося купи, але хіба в житті щось узагалі тримається купи?

— Я пришлю по тебе Маскаранті з машиною, — додав Карруа.

— Гаразд, дякую. — Він почув, як Карруа на другому кінці дроту позіхнув.

— Вона американка, — промовив, позіхнувши, Карруа. Дука не відповів нічого.

— Пришелепувата американка, — кинув Карруа.

Цілком можливо. Америка така велика й густонаселена країна, що принаймні кілька пришелепуватих там є; не всім же бути Джорджами Вашінгтонами.

— Я зараз зберуся, — сказав Дука.

Він надяг труси, гарні шкарпетки небесного кольору з діркою на великому пальці правої ноги; щойно спустився вниз і вийшов на порожню, безлюдну площу Леонардо да Вінчі, як під'їхав Маскаранті; була третя година одинадцять хвилин ранку.

4

Вона вирушила літаком із Фінікса, штат Арізона, і прибула до Нью-Йорка, де пересіла на літак до Рима, аеропорт Ф'юмічіно; у Римі сіла на "Сеттебелло" і в дев'ять хвилин на першу ночі приїхала до Мілана, Центральний вокзал; тут вона, ніде не спиняючись, не відпочиваючи, взяла таксі й сказала: "Центральне поліційне управління". Волосся в неї було ніжного каштанового кольору, що переходив у русявий; водій не дуже хотів їхати до поліційного управління — італійські громадяни взагалі не люблять поліційних управлінь; біс її знає, може, ця дівчина з каштановим волоссям не має грошей заплатити за таксі і йому ще доведеться виставити рахунок поліційному управлінню, а це справа безнадійна; та зрештою водій таки погодився; можливо, це довге, м'яке каштанове волосся, що спадало на плечі, й ніжне обличчя зворушили його, загрубілого водія міланського таксі, під час цієї нічної зміни; він навіть хотів запитати її, якого дідька їй треба у поліційному управлінні; але лонгобарди, хоч на вигляд і сміливі, загалом люди боязкі, тож він так нічого й не запитав.

Перед поліційним управлінням дівчина заплатила йому за проїзд і вийшла у трепетну, свіжу травневу ніч; у просторому під'їзді нікого не було, двір теж був безлюдний, та незабаром у тьмяному світлі ворухнулась якась тінь; це був черговий поліцейський у формі; вона побачила, як він, відкинувши недопалок сигарети, рушив їй назустріч; вона була зодягнена за останньою модою, спідничка не сягала їй колін, а ще оте таке довге волосся; недоречним у неї було тільки пальто, яке вона тримала на руці, важке й непотрібне цієї травневої ночі.

— Чого тобі? — промовив агент; він звернувся до неї на "ти", бо сюди, до поліційного управління, час від часу приходили повії, шукаючи тут захистку від свого кровожерного опікуна.

— Я прийшла здатися, — сказала вона своєю бездоганною італійською, за винятком придихового "т" — уродженка Арізони просто не в змозі вимовити його так, як вимовляють італійці. — Я вбила двох людей — зіпхнула їх у машині до Альцайя Навільйо Павезе, — коротко й чітко пояснила вона.

Саме тому поліцейський нічого й не второпав; як правило, чим ясніше людина висловлюється, тим менше її розуміють; він збагнув лише, що цю дівчину слід замкнути в якійсь камері і спробувати когось знайти; так він і зробив — зачинив її в камері разом із двома повіями та добропорядною працівницею підприємства Піреллі, яку застукали з нареченим за непристойними розвагами в автомобілі. Однак о цій порі в поліційному управлінні майже нікого не було — поліцейські ловили злодіїв, повій, збоченців, сутенерів; аж о пів на другу приїхав віце-бригадир Моріні фургоном, повним патлатих типів, які щосили виривались, тобто намагалися вириватись, бо при кожній такій спробі Моріні давав котромусь ляпаса; отож черговий поліцейський доповів віце-бригадирові Моріні, що в камері сидить одна дівчина, яка прийшла повинитися — він, мовляв, так і не зрозумів у чому, — здається, вона вбила двох людей.

Спекавшись патлачів, які божилися, що вони — співаки та художники, а не розпусники, Моріні звелів привести дівчину й вислухав її.

— Я прийшла повинитися, — заявила вона своєю чистою італійською. — Я вбила двох людей, втопивши їх в автомобілі у Альцайя Навільйо Павезе.

Моріні глянув на неї; це ніжне, по-дитячому свіже обличчя вселяло в нього неспокій; здавалося, наче шестирічна дівчинка прийшла сказати, що вбила свою бабусю. Нарешті він подумав, що це належить до компетенції Карруа, але від чергового поліцейського в кабінеті Карруа дізнався, що той спить, бо не спав від самого понеділка, а що будити в середу о другій годині ночі людину, яка не спала від самого понеділка, не гоже, то Моріні вже зібрався був відіслати її назад до камери; однак це обличчя, ніжне каштанове волосся, благородство всієї постави — так, саме благородство — примусили його завагатися. Йому не хотілося залишати її в камері з продажними жінками; кого завгодно, тільки не її, не цю дівчину; порожніх камер у нього не було, тому він вирішив таки зателефонувати до Карруа, і, почувши його голос, промовив:

— Це Моріні, докторе Карруа. — Може, через втому, а може, через присутність цієї ангельської дівчини з її неймовірним зізнанням, але він зробив наголос на "у", замість на першому "а", як вимагає правильна вимова цього прізвища.

— Я так і знав, що це бовдур Моріні, — сказав Карруа, сидячи на розкладачці, де йому часом доводилося відсипатись. — Чого тобі?

— Вибачте, докторе Карруа, — Моріні почервонів і нарешті вимовив прізвище правильно, — але тут одна дівчина прийшла повинитися.

— Ти не міг сказати мені про це завтра вранці? — Його очі ще злипалися, проте він уже взував черевики, бо знав, що з його спання знову нічого не вийде.

— Каже, що це вона штовхнула у Навільйо машину з Турідду Сомпані та його подругою, — додав віце-бригадир Моріні. — А оскільки це ваша справа, то я вирішив повідомити вас одразу.

Карруа відмовився від наміру зав'язати шнурки на черевиках; він нічого не второпав, одначе сказав:

— Приведіть її сюди.

— Вона американка, — промовив Моріні.

— Нехай буде й американка, але давай її сюди.

І ось вона вже тут, у кабінеті Карруа; він сидить за столом, на столі лежить її пальто, таке недоречне цієї теплої весняної ночі, а Дука стоїть біля неї і, розглядаючи її, ніяк не може зрозуміти, чому це ніжне обличчя викликає в нього таку лють. Нарешті він мовив до Карруа:

— Де паспорт?

5

Сюзанна Паані — так стояло в паспорті, якого йому подав Маскаранті разом з іншими паперами із сумочки дівчини. Дука сів перед нею; її зріст, як було вказано в паспорті, становив 176 см, — височенька як для жінки; на ній були спортивні черевики на низькому каблуку, але про це в паспорті не писалося; коли вона сиділа, її спідничка підсмикнулася над коліном ще вище, і Маскаранті, що сидів з новим блокнотом у руці з другого боку дівчини, своїм холодним виглядом намагався переконати всіх, що не дивиться на неї, а якщо й дивиться, то не надає тій спідничці значення. У паспорті також було зазначено, що волосся в неї світло-каштанове, відбитки її пальців занесено до каталога федеральних архівів у Вашінгтоні під гаслом B-62C Арізона 414/4 і що народилася вона 1937 року. Отож їй двадцять дев'ять років. Дука поклав паспорт на стіл. На вигляд їй було років на десять менше. Ангел, та й годі. Але ангели, як правило, одразу двох людей не вбивають.

— Що у вас спільного з Турідду Сомпані? — спитав Дука в Сюзанни Паані.

І вона відповіла:

— Він призвів до арешту мого батька, а його подруга катувала й убила його.

Дука подивився на Карруа; її ніжний дитячий голос, сказати щиро, пестив йому слух.

— Я теж нічого тут не розумію, — промовив Карруа. — Правда, я поставив їй лише кілька запитань, але страшенно хочу спати.

М'яка травнева ніч хилила до сну, але у великому місті стільки злодіїв, вбивць та повій, що спати у поліційному управлінні не випадає.

Дука спробував піти іншим шляхом — сказати б, на північний захід, щоб нарешті щось зрозуміти.

— Звідки ви так добре знаєте італійську?

— Мій дідусь був італієць. — Вона гордовито піднесла голову. — Він походив з Абруцці, наше справжнє прізвище Паганіка, а не Паані, але американцям важко вимовляти Паганіка, тому мій батько, вступивши до військової школи, став Паані.

— А вдома ви розмовляли по-італійському?

— Авжеж. — Вона знову піднесла голову — спокійно, але гордовито. — Але я вивчала італійську й додатково, бо мій дідусь розмовляв надто ідіоматично. — Вона почервоніла. — Вибачте, говіркою, вживаючи й вульгарні діалектні вислови.

"Він, мабуть, хотів зробити з неї абруцційку", — подумав Дука.

— Тому батько давав мені книжки, щоб я навчилася говорити правильно; а крім того, двічі на тиждень я брала уроки в дуже доброго вчителя італійської з Сан-Франціско, адже у Сан-Франціско, що в штаті Арізона, багато італійців, ціла община — здається, так кажуть? — Тема розмови її захоплювала, на її дитячому личку перлового кольору про тупили рум'янці.

— Саме так і кажуть, община, — підтвердив Дука.

— Тут є холодна кава, — озвався Карруа. — Хочеш?

— Так, дякую, — відповів Дука.

Маскаранті заходився коло пляшки з холодною кавою та коробки зі склянками, що стояли на письмовому столі Карруа, тоді подав каву Дуці, а також дівчині. Вона жадібно випила її.

— У Сан-Франціско таку каву вміє готувати лише моя мама.

— Мама теж італійка? — спитав Дука.

— Ні, — мовила дівчина, — це тато її навчив, мама місцева, з Фінікса, вона теж трохи розмовляє по-італійському.

Ідилічна американська родина з коренями в Італії, в Абруцці. Дука ковтнув трохи холодної кави, взяв сигарету собі й запропонував дівчині; вона спокійно закурила; їхня розмова скидалася на салонну бесіду.

— Ви дивилися "Прощавай, Африко"? А Софі Лорен у Канні бачили? — Але він мусив ставити й інші запитання. — Ви сказали, що Турідду Сомпані призвів до арешту вашого батька? Але чому? Що зробив ваш батько, за що його заарештували? І яким чином Турідду Сомпані міг спричинитися до його арешту?

Її відповідь була цілком несподівана:

— Ще кілька місяців тому я нічого не знала, мама теж нічого не знала, так і померла. Одержавши батькову медаль за смерть у бою, ми гадали, що він загинув на фронті, адже у дипломі з Вашінгтона саме так і було написано… Чи можна сказати диплом?

Не зовсім можна, але Дука ствердно кивнув головою.

— Але ми взагалі нічого не знали; яке щастя, що мама померла, так нічого й не довідавшись.

Он як, ніхто нічого не знав.

— Синьйорино Паані, — озвався Дука, — чого ви не знали?

Кава, мабуть, підбадьорила дівчину, а крім того, їй, либонь, подобалися ці чемні міланські поліцейські, які пригощали її холодною кавою та сигаретами.

— Я працюю у Фініксі, — промовила вона, — у державному архіві; мої товариші та подруги на роботі... — Вона забула слово "колеги". — ... Кажуть, що це нудна робота, а мені вона дуже подобається; я працюю у кримінальному відділі архіву. Коли мене прийняли на роботу, сім років тому, до архіву були занесені лише справи до тисяча дев'ятсот п'ятого року, а я занесла всі злочини, скоєні в Арізоні відтоді аж до тридцять четвертого року; це досить стомлива робота, нас там працює всього троє, але мені це дуже до вподоби. Ми мали розподілити всі злочини на категорії: крадіжки, вбивства, пограбування, а також знущання з тварин; на кожен злочин ми заводили картку й заносили до неї все, що зробив винуватець злочину, а також його фото.

Вони, троє поліцейських, мовчки слухали її, ні про що не перепитуючи, дозволивши їй вільно перескакувати від спогаду до спогаду; так чи інакше вона, певно, дійде до того, щоб пояснити, чого їй треба тут, у Мілані, у поліційному управлінні; поліція ніколи не поспішає.

— Потім я заручилася, — провадила Сюзанна Паані, — з товаришем на роботі, він теж працює у державному архіві, тільки у воєнному відділі. — Коли вона згадала про свого "товариша на роботі", її голос став, якщо це тільки можливо, ще більш ангельським. — Він ірландець; не питайте мене, як його звати, прошу вас, його не треба вплутувати в цю історію; якраз у цьому місяці ми мали побратись, але я вже вирішила

приїхати сюди повинитися, а він не хотів, та я все ж таки його переконала, що це необхідно і що він напевно знайде собі іншу, кращу, та й молодшу від мене. — Мізинцем правої руки вона втерла дві сльозинки в кутиках очей. — Не питайте в мене його прізвища, прошу вас, дайте йому спокій.

— Нас не цікавить прізвище вашого нареченого, — сказав Карруа, — ми хочемо знати тільки, що трапилося.

— Мій товариш на роботі — навіть не кажіть, що це мій наречений, — повела вона далі, — працює у державному архіві Фінікса, у воєнному відділі; він заносить до архіву всі воєнні факти, що стосуються громадян штату Арізона. На кожного офіцера, кожного солдата чи сержанта — дарма, живі вони чи загинули — заведено досьє, куди заносять усе, що вони робили під час війни, і всі документи, які їх стосуються. Ці досьє зберігаються у Вашінгтоні, але одну копію відсилають туди, звідки походить солдат чи офіцер; якщо він народився в Алабамі, копію відсилають до Монтгомері, якщо він із Західної Вірджинії, копію відсилають до Чарльстона, якщо ж він з Арізони, то копія надходить до Фінікса.

Як на ангела, то вона надто точна; але тим краще, вони все знатимуть достеменно.

— Потрібен, звичайно, час, — розповідала дівчина-ангел, — вашінгтонські архіви — це гори папок, і кожну картку в кожному досьє повинні досліджувати найрізноманітніші установи; таким чином, хоч мій батько загинув у сорок п'ятому році, його документи було надіслано до Фінікса лише цього року. Мій товариш на роботі, Чарлз... — Ім'я вихопилося в неї мимоволі, і вона швидко додала: — Не треба згадувати його ім'я, прошу вас, не треба вплутувати його в цю справу.

Усі троє закивали головами, в тому числі й Маскаранті, запевняючи, що ім'я того синьйора ніколи, абсолютно ніколи не буде згадано, якщо

вона надає цьому такого значення; та їхні запевнення були не дуже щирі, адже поліцейським і журналістам треба знати все, особливо імена, а журналісти ще й повідомляють їх широкому загалові.

— Отож, як тільки надійшло досьє, Чарлз сказав мені: "Ми одержали з Вашінгтона справу твого батька, я ще не заглядав до неї, але потім я тобі все розповім". Я була така щаслива, бо в дипломі було дуже мало сказано про смерть мого батька, говорилося, що він загинув, пожертвувавши своїм життям заради суспільства, — так завжди пишуть, — на італійському фронті, шостого січня тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року. І я була щаслива, бо знала, що у справі має зберігатися все, зокрема і його офіцерські відзнаки; мені було тільки дуже шкода, що мама померла, так і не порадівши, не дізнавшися про те, що робив тато під час війни. — Дівчина похнюпила голову; два довгих пасма волосся, наче дві завіси, закрили їй обличчя; потім вона раптом випросталася, прогнала згадку про покійну матір і знову ледь помітно всміхнулася. — Я чекала майже два тижні, а тоді одного вечора не витримала й сказала Чарлзові: "Чарлзе, ти ще не зазирав до справи мого тата?" А він відповів: "Ох, пробач, у мене стільки роботи, ніяк не можу до неї взятися". Це мені здалося дивним, адже він знав, як для мене важливо все, що стосується мого тата, але я йому сказала, що нічого, мовляв, я підожду. Через чотири місяці, після того, як я кілька разів питала, чому він нічого не розповідає мені про досьє, одного дня я заявила, що коли він не дасть мені прочитати ті документи, то я покину його, а тоді зроблю офіційний запит у генеральну дирекцію історичних архівів, щоб мені їх показали, як доньці; мені, сказала я, не мають права відмовити. І от одного вечора він привів мене до свого кабінету, і ми пробули там цілу ніч; я прочитала всі документи, двічі втрачала свідомість — адже там були й знімки, — а коли приходила до тями, то читала далі й так аж до останнього аркуша. І тод я збагнула, чому бідолашний Чарлз не хотів, щоб я прочитала ті документи… — Вона знову похилила голову і сховала обличчя у світло-каштанових пасмах волосся; та цього разу вона не стрималась і заридала, промовляючи по-англійському: — Я щаслива, що мама померла, так і не дізнавшись про цю страшну справу, так і не прочитавши всіх тих документів.

6

Як на звичайного піхотного капітана, досьє було надто грубе. На обкладинці стояло: "Ентоні Паані (Паганіка), капітан піхоти, (нар. 1908, заг. 1945)". Всередині було усе, геть усе, що стосувалося воєнного життя Ентоні Паані. Якби йшлося про одного із звичайних американських офіцерів, що брали участь у бойових діях на європейському фронті, досьє містило б усього десяток сторінок. Але в Ентоні Паані була одна особлива риса — він досконало володів італійською мовою.

На фронті стояло затишшя, капітан гайнував час на буденне патрулювання, і тоді якомусь полковникові спало на думку послати капітана Паані за лінію фронту, у Болонью, де вже діяла невелика розвідувальна група; і капітан Ентоні Паані вирушив до Болоньї, вирушив, по суті, пішки, у супроводі двох партизанів, які згодом, відлучившись до тютюнової крамниці свого приятеля по сигарети, попали до рук фашистів; так він залишився сам-один, майже в самому центрі Болоньї, із валізкою з передавачем у руці й двома пістолетами, великими, як у ковбоїв на парадах у Сан-Франціско, штат Арізона, в кишенях.

Хоч йому й пощастило врятуватись, він зовсім не знав, що має робити розвідник, але в його характеристиці писалося: "Надзвичайно спокійна, ділова вдача, сміливість у прийнятті рішень, а також жвавий розум роблять його придатним для найрізноманітніших завдань", — отож він надзвичайно спокійно, рішуче й по-діловому зупинив якусь жінку років тридцяти, що, на його думку, могла йому допомогти, і сказав: "Я американський офіцер, у мене з собою радіопередавач і два пістолети. Допоможіть мені, і ви не тільки прислужитеся своїй країні, а й негайно одержите від мене подяку". Він не сказав їй, що мав ще при собі три мільйони лір; йому не хотілося розмовляти з жінкою про гроші.

Жінка звела на нього погляд, і він зрозумів, що врятований. "Ходімо", — сказала вона. Він рушив услід за нею на відстані кількох

кроків, і вона привела його до себе додому, у дві наймані кімнати, нагодувала, а коли він приліг трохи відпочити, взяла плетіння й почала розповідати йому про себе. Її звали Аделе Терріні, вона була незаміжня й приїхала до Болоньї лише на кілька тижнів, щоб побути з подругою, чоловіка якої вбили німці; але потім вона мала повертатись до Мілана, де її кузен мусив переховуватися, щоб його не депортували до Німеччини.

Все це була чистісінька брехня, як досить переконливо доводили інші документи з досьє Ентоні Паані; насправді вона, Аделе Терріні, і той, кого вона називала своїм кузеном, тобто Турідду Сомпані, переважно торгували втікачами. Для них було однаково, чи ці втікачі були фашистами, за якими полювали партизани, чи партизани, на яких чатували фашисти, чи англійські або американські військовополонені. Вона приймала в свій дім партизана, якого переслідували фашисти, підгодовувала його, одягала, спала з ним, давала йому гроші й пояснювала, куди він має втікати; він утікав, однак потім його, ніби випадково, зупиняли двоє фашистів у цивільному, обшукували, знаходили при ньому револьвера й кидали бідолаху за грати, а тоді катували його і вбивали. Іншим разом це був молодий хлопець, який переховувався, щоб не їхати до Німеччини. Вона його прихищала, готувала йому ванну, йшла з ним до ліжка — як правило, це були гарні хлопці, — а тоді, знову ж таки "випадково", приходило двоє німецьких солдатів із сержантом і забирали його.

Аделе Терріні, покровителем якої був Турідду Сомпані, користувалася необмеженою довірою вермахту, гестапо, фашистської республіканської партії, а також організацій Опору, які одержували від неї дуже цінні сигнали про небезпеку: тікайте, мовляв, туди й туди, мають наскочити німці; і всі знали, що в разі небезпеки вони можуть звернутися до неї чи до її кузена. Ще й нині можна зустріти колишнього партизана чи єврея, який згадує її з вдячністю, може, навіть із зворушенням, пам'ятаючи, як вона переховувала його в себе вдома, зігрівала теплом свого тіла, церувала йому шкарпетки, давала на прощання гроші; і коли згодом партизана хапали фашисти чи єврея

забирало гестапо й вони рятувалися лише чудом, то яке відношення мала до цього вона, Аделе?

Насправді секрет успіху цієї торгівлі втікачами полягав лише в тому, що "Розумник", тобто адвокат Сомпані, умів приховувати зв'язок між тим фактом, що втікач був знайомий з Аделе Терріні, і тим, що рано чи пізно того по-звірячому вбивали або кидали до в'язниці. Адже не один ідіот брався за таку саму підлу торгівлю втікачами, але минало кілька місяців, і якийсь натруджений священик давав йому передсмертне відпущення гріхів десь край тротуару, де безталанний зрадник простягався, нашпигований кулями, як паска родзинками. Однак Аделе Терріні та Розумник — ні, ці не були безталанні зрадники, ці просто народилися зраджувати, вони зраджували пристрасно, зі щирим запалом; це було їхнє покликання, і вони вміли зраджувати.

Отож Аделе Терріні перебувала в Болоньї зовсім не для того, щоб утішати подругу, чоловіка якої нібито вбили німці; такі милосердні пориви були їй чужі; вона приїхала сюди тому, що колишній її шкільний товариш, з яким вона, безперечно, теж спала і який тепер займав високе становище в ієрархії провінційної фашистської організації, попросив її допомогти йому виїхати до Швейцарії, оскільки він уже не мав духу розгулювати містом у формі, ризикуючи дістати в спину кулю; вона прибігла на побачення з фашистським прислужником, колишнім своїм шкільним товаришем і по-сестринському, навіть по-материнському запевнила його, що сама переправить його до Швейцарії. Насправді вона мала зовсім інші наміри, і довірливого прислужника, мабуть, мав схопити загін фашистів усього за кілька метрів від кордону з Швейцарією. Хто знає, може, вона продавала їх на вагу.

Однак того дня Тоні Паані нічого цього не знав. Випроставшись на ліжку, відпочиваючи в безпеці — так йому здавалося, — він бачив те, чого йому ніколи не випадало бачити у варварських, індустріальних Сполучених Штатах: жінку, яка сиділа біля вікна й статечно плела спицями; вона випромінювала тепло домашнього вогнища, викликала невиразні, ніжні, давно забуті почуття, нагадувала йому про його

батьківщину Абруцці, батьківщину його батька, там, під горою Паганіка, від якої село взяло назву, а їхня родина — прізвища; і, може, від того дня вона почала уособлювати для нього надію вибратися з цієї скрути, надію на майбутній мирний світ, де б жили такі жінки, як вона, котрі ще вміли плести спицями; тепер вона плела із саморобних ниток, а тоді, мабуть, плестимуть із справжнісінької вовни; і тоді він уперше назвав її подумки Аделе-Надія. Все це було докладно описано в одному з документів досьє № 2999, що являв собою, власне, лист Ентоні Паані до його дружини Моніки, так і не відісланий через поштові труднощі.

Отож тієї сірої днини наприкінці жовтня 1944 року Аделе Терріні, що її він назвав Аделе-Надія, тоді як у Ка' Таріно та в Романо Банко цю жінку без вагань називали Аделе-Повія, плела, розповідала чи, правильніше сказати, брехала дурному американцеві, що лежав на ліжку, про себе, а подумки міркувала, що робити з ним далі. Те, що вона, навіть не шукаючи, натрапила на американського офіцера з рацією, пістолетами, а також, безперечно, купою грошей десь у поясі, — американські парашутисти, вона це знала, брали з собою мільйони, — було неабиякою удачею; це не той товар, який можна було продати просто так, за дещицю. Якщо вона видасть його гестапо, то дістане лише книжечку талонів на бензин і більш нічого, адже німці страшенно скупі. Італійські фашисти не дадуть їй нічого, бо нічого й не мають, вони навіть не знатимуть, що з цим американським офіцером робити, — мабуть, продадуть його німцям або ж увійдуть із ним у спілку, щоб перетнути лінію фронту й уникнути покарання після війни. Тут можна придумати щось краще — дозволити йому діяти. Піхотний капітан Ентоні Паані (Паганіка) був просто скарбом, родовищем найрізноманітніших багатств — як матеріальних, так і моральних. Треба було переправити його до Мілана, а там усе влаштує Турідду.

Аделе спокійно відклала плетіння й сіла край ліжка, де лежав одягнений Ентоні; та вона не врахувала двох речей: цей чоловік мав дуже романтичну вдачу, а окрім того, він виріс у пуританській англосаксонській атмосфері; Ентоні не знав італійського прислів'я: що з воза впало, те пропало; він кохав свою дружину і, навіть бажаючи жінку

до нестями, нізащо б не зрадив свою Моніку. Одне слово, Ентоні Паані став єдиним у світі чоловіком, який, бувши поруч з Аделе якийсь час, не переспав із нею. З цього приводу у справі була записка Аделе до Турідду — записка, яку група дослідників та істориків одержала від союзної армії, зареєструвала й надіслала до Вашінгтона; у цій записці — аз неї наводився тільки уривок — стояло таке: "Викинь це собі з голови, бо Тоні дурень, він тільки те й робить, що торочить лише про свою дружину та доньку — ох Сюзанна, ах Сюзанна. І хоч ми спимо вночі в одній кімнаті, мені так і не пощастило спонукати його до...". Далі йшло слово, яке в дуже радикальний спосіб означало акт злягання.

7

Аделе-Надія енергійно співпрацювала з піхотним капітаном Ентоні Паані (Паганіка) — принаймні так говорилося в одному з документів у його досьє; тиждень вона переховувала його у Болоньї, допомогла зв'язатися по радіо з Римом, тоді переправила до Мілана, у невеличку віллу на вулиці Монте Роза, де мешкав її кузен Турідду Сомпані. Адвокат — Турідду Сомпані, писалося в документі, теж із запалом сприяв капітанові Паані, зв'язав його з найбільшою групою Опору в Мілані, надавав йому інформацію, що, як вказувалось у документі № 3002, завжди виявлялася достовірною; козирем у справжніх зрадників є те, що вони завжди постачають справжній товар і так переконують жертву, нібито вони — її друзі. Першим наслідком такої політики було те, що Аделе й Турідду навіть не довелося викрадати гроші, які мав при собі Ентоні Паані, хоч спочатку вони це й планували. До Різдва 1944 року вони розгорнули широку діяльність: повідомляли все, що зуміли розвідати, про позиції німців та італійських фашистів, виконували роль зв'язкових між бойовими партизанськими загонами; капітанові Паані здавалося, що ці двоє ризикують життям, а насправді вони блукали по Мілану та його околицях, завжди маючи при собі справжні німецькі та фашистські перепустки; на другому поверсі вілли вони мали кілька кімнат, які, в разі потреби, служили сховищем на одну ніч для партизанів або ж місцем розваг для німецьких офіцерів, які знаходили там звабливих і ладних на все колаборацiоністок віком до двадцяти

років; завдяки цьому ні в німців, ні в патріотів ніяких підозр не виникало. Кожна інформація щедро оплачувалась; американець Паані враховував, що цим двом доводилося добре попрацювати, щоб діставати ту інформацію (хоч це була, однак, неправда), а як каже американська приповідка, за добру працю — добра віддяка.

За кілька днів до Різдва три мільйони, які мав при собі капітан Паані, розтанули. Аделе-Надія, за підказкою Турідду Сомпані, натякнула Ентоні, щоб він попросив скинути йому на парашуті гроші; протягом кількох днів скидалось на те, що в Римі схильні з цим погодитись, і один із загонів три ночі очікував на полі біля Креми літака, який мав скинути зброю та гроші для сформування — адже Турідду ручався, що він на таке здатний, — нової партизанської групи: разом з іншими групами вона контролювала б усю Ломбардію. Та через три ночі замість вантажу надійшло повідомлення (документ № 3042): "Знищіть рацію, рятуйтеся, Бх і Бк подвійна гра, відходьте зону 4 вашого сектора". Хто був тим ангелом-рятівником, який повідомив командування союзників у Римі, що Аделе та Турідду, тобто Бх і Бк — це двоє мерзенних, підлих зрадників, не знав навіть історичний воєнний архів у Вашінгтоні.

Капітана так вразило це повідомлення, що в нього розлилася жовч; він і думки не припускав про подвійну гру Аделе; Ентоні навіть носив чудовий светр її роботи; він бачив, як вона його плела, як той светр з дня на день виростав у її руках, як на ньому з'явилася крихітна кишенька — спеціально для двох капсул із ціаністим калієм, щоб можна було миттю покінчити з собою, якщо катуватимуть; жінка, яка цілими днями плете, щойно прийде сюди, у віллу на вулиці Монте Роза, не може бути мерзенною німецькою шпигункою. Але насправді Аделе була нею на всі сто відсотків; він ніколи нічого не читав з психоаналізу, і йому й на думку не спадало, що плетіння — ця мирна, ця жіноча робота — у такої злочинної жінки, як Аделе, було просто манією і зовсім не свідчило про її порядність.

Все ще страждаючи від розливу жовчі, Ентоні зв'язався з Римом і передав: "Бх і Бк — цілком надійні люди, це довели кілька місяців

співпраці з ними". Відповідь була така: "Більше не виходимо на зв'язок. Небезпечно для вас. Сподіваємося зможете дістатися зону 4". І вони дотримали свого слова; хоч як Паані старався, а з Римом зв'язатися більше не пощастило.

Коли йому полегшало, він аж здригнувся, але здригнувся не від страху — капітан Паані не вірив і ніколи б не повірив, що Аделе й Турідду — зрадники; він здригнувся від люті. Ось чому в американців ніколи не буває справжніх і щирих друзів, думав він, адже коли їм трапляються такі люди, як Аделе й Турідду, американці їм не довіряють і вважають їх зрадниками. Звичайно, йому вистачило розуму нічого не казати ні Аделе, ні Турідду, але обоє вони відчули: щось не гаразд, — і Аделе, щоб дізнатися, що, власне, сталося, зробила останню спробу затягти його до ліжка. Це було вночі перед Різдвом; сподіваючись скористатися святковим настроєм, вона без угаву розпитувала в нього про дружину та маленьку Сюзанну, якій саме сповнилося сім років, потім намовляла його пити і навіть, прикинувшись, ніби їй погано, сповзла додолу, чекаючи, що він її підтримає і обніме. Але знову спіймала облизня. Серед небагатьох речей, які капітан Паані замовчав перед Аделе, були чотири змінні коди для шифрування повідомлень і умовний сигнал, без якого повідомлень із Рима не передавали. А також те, що він приховав ще майже півмільйона.

Тоді Турідду Сомпані збагнув, що таки щось трапилося: Тоні більше не користувався рацією, здавався втомленим, говорив мало і дедалі часто лежав на канапі поруч з Адёле й дивився, як вона плете; і Розумник Турідду Сомпані здогадався, в чому причина: з Рима йому, мабуть, шепнули щось таке, що посіяло в нього підозру.

Якщо це так, то золотоносна жила, ім'я якій Ентоні Паані, для них повністю вичерпана. Проте тільки з одного боку. Настав час використати її з іншого боку.

Вранці 30 грудня 1944 року Турідду Сомпані подався на вулицю Санта-Маргеріта; у досьє був знімок готелю, до якого він увійшов і почесними гостями якого були німецькі військові та гестапівці.

8

30 грудня пополудні перед віллою на вулиці Монте Роза зупинилась німецька вантажівка; у досьє був знімок вілли; вона мала імітувати замок Мірамаре у Трієсті, хоч на обох її поверхах було лише вісім кімнат. Того року зима видалася напрочуд м'яка, тепла; навіть у грудні світило сонце, а з дерев ще не поопадало все листя; здавалося, це не грудень, а середина жовтня.

З вантажівки зіскочило двоє солдатів, двоє в цивільному і один офіцер; вони швидко ввійшли до вілли (ворота, хоч як дивно — дуже дивно — були лише причинені, так само, як і вхідні двері; і це в часи, коли навіть собаки замикали на ключ свої буди) й заарештували Аделе Терріні, Турідду Сомпані і, звичайно ж, капітана Ентоні Паані.

Однак навіть найспритніші зрадники — саме тому, що вони зрадники, — страшенно тупі, тому капітана Паані, крім арешту, чекало ще одне відкриття, яке пролило море світла в рожевуватій темряві його ілюзій: один із двох німців у цивільному, ледве ввійшовши до кімнати, де був він, Ентоні, з Аделе, кинувся до нього, обмацав край светра, якого йому по-жіночому самовіддано сплела Аделе-Надія, знайшов сховані у крихітній кишеньці дві капсули з ціаністим калієм і забрав їх.

Про те, що в светрі сховані дві капсули, знали лише троє людей: він, Аделе й Турідду; дарма що худорлявий молодик із гестапо вдавав, ніби знайшов ті капсули під час обшуку випадково; така груба фальшивка не пройшла повз увагу американця, хоч вони й мали його за дурня.

Усіх трьох відвезли до готелю на вулиці Санта-Маргеріта і тут їх, згідно зі сценарієм комедії, режисером якої був Розумник Турідду,

розділили. Капітана Паані допитували досить спокійно; два синьйори в цивільному, що провадили допит, були недурні й утомлені; вони, либонь, уже не вірили в секретну зброю і вочевидь більше думали про те, як їм дременути на якийсь спокійніший континент, приміром до Південної Америки, ніж про те, як їм витиснути вже нікому не потрібну інформацію зі скромного піхотного капітана, нашвидкуруч перекваліфікованого на таємного агента.

Спершу капітан Паані, який більше страждав від розчарування, ніж від свого скрутного становища, вдавано чинив опір їхнім солодким словам, та після кількох ударів та стусанів, коли зрозумів, що ці телепні йому повірять, сказав правду — всю правду, нічого іншого, крім правди: чотири змінні коди, умовний сигнал для передач, а також розташування розвідувальних груп та партизанських загонів. Якби він сказав усе відразу, йому б не повірили; говорив він без жодних докорів сумління, адже це однаково нікому пошкодити не могло: оскільки про зраду його повідомили, то Рим, мабуть, попередив і всіх тих, кого він знав, тому німці нікого не схоплять; не зможуть вони й передавати фальшиві донесення за допомогою цих кодів, адже Рим уже не підтримує зв'язку з розвідувальною групою капітана Паані.

Потім капітана Паані замкнули в пивниці готелю, де він пробув останній день 1944-го і перше січня 1945 року; подумки він підняв тост за здоров'я і щастя своєї дружини Моніки та доньки Сюзанни, яким час від часу писав листи й тримав їх у схованці, оскільки шпигуни, як правило, не користуються поштою, щоб надсилати додому листи; та він знав, що в Сюзанни й Моніки все гаразд, вони в безпеці, а це для нього було найважливіше.

2 січня 1945 року по нього прийшли два німецькі солдати й посадили його до закритої вантажівки, де вже були Аделе й Турідду; на їхніх обличчях теж виднілися сліди побоїв, але незначні, дуже незначні; хто знає, чи не намальовані ті синяки вуглиною, подумав Ентоні. Через хвилин двадцять вантажівка зупинилася, Турідду підморгнув капітанові Паані, і один із двох німецьких солдатів, які їх стерегли, зробив рукою

знак, щоб вони виходили. Аделе взяла капітана за руку й разом із ним зістрибнула з вантажівки. Вони були на площі Буонаротті, на початку вулиці Монте Роза, за п'ять хвилин ходи од вілли, що нагадувала замок Мірамаре. Вантажівка поїхала. Турідду сказав, що за допомогою доброго хабаря в житті можна добитися всього; адвокат був певен, що капітан Паані повірив, нібито він підкупив німців, а капітан, мабуть, відповів: "Ну звичайно". Цього не засвідчував жоден документ у досьє, але про це неважко було здогадатися.

Отож ці двоє привели його назад до вілли й заходилися розповідати, скільки побоїв їм довелося витерпіти від німців, як вони потім зуміли їх обдурити і як підкупили полковника; капітан Паані, мабуть, час від часу відповідав: "Ну звичайно". Він досить байдуже дивився на них і вже здогадувався, чому вони його "врятували"; і справді, вранці 3 січня Турідду виклав йому свій план: негайно їхати до Рима, про подорож він, мовляв, подбає; таким чином капітан буде в безпеці, а вони, якщо союзники захочуть, можуть ще прислужитися. Обоє розповідали про свій план з виглядом добрих, відданих слуг, які ставлять припарки старому хазяїнові, хворому на бронхіальний катар. У справі використання втікачів геній Турідду Сомпані був невичерпний, він вичавлював їх, як цитрину, з усіх боків; спершу він, зраджуючи німців і своїх фашистів, витиснув з Ентоні Паані, нібито щоб допомогти йому, гроші, потім виказав йрго фашистам, а тепер, домовившись із німцями, хотів переправити його за лінію фронту, до Рима, де збирався одночасно зраджувати й німців, і американців. Прибути. до Рима разом з "урятованим" американським офіцером — це бездоганна рекомендація, американці його вдячно приймуть, і він зможе багато чого довідатися, щоб потім донести німцям; заразом він повідомить американцям усе, що знає про німців, адже німці програли війну, а вони обоє ніколи не стояли на боці переможеного.

Цього не було, звичайно, в жодному з документів, але капітан Паані, безперечно, подумки засміявся й відповів: "О, це чудово". Хай тільки переправлять його до Рима, хай тільки "врятують"; ці двоє не знають, що Рим поінформований про них; щойно вони перейдуть лінію фронту,

він, Ентоні, вже подбає про те, щоб передати їх кільком здоровеням із військової поліції, а ті швидко покладуть край їхній діяльності. У безодні гіркого розчарування капітана трохи втішала тільки думка про те, що його "врятують" саме ці двоє, саме вони відвезуть його до Рима; чудово, нехай везуть!

— Краще вирушити якнайскоріше, — сказав капітан Паані, — цей дім уже не дуже безпечний. — Невже вони такі телепні й хочуть, аби він, крім усього іншого, повірив ще й у те, що, втікши з гестапо, можна переховуватись у тому самому будинку на вулиці Монте Роза, де їх заарештували? Невже вони вважають американців цілковитими ідіотами? Виходить, що так.

— Завтра увечері, — сказав Турідду. — Тож Водохреще святкуватимемо у Римі.

Того дня капітан Паані зробив три відкриття. По-перше, що Аделе, колишня Надія, — потворна, огидно потворна, її жовте обличчя було неприродно набрякле, білки очей не білі, а брудно-сірі, через це вона мала вигляд років на десять старшої за свої тридцять. По-друге, він усвідомив: те, що вона безперервно плела, постійно снувала по домі з сумкою, повною спиць та клубків саморобної вовни, свідчило не про її пристрасть до рукоділля, а просто про знервованість, — як ото дехто тупає ногами чи дудонить пальцями по столі. Тому того дня, 3 січня, він не відчув жодного зворушення, побачивши, як Аделе сидить біля вікна й плете светра, — вона пообіцяла закінчити його на другий день, щоб Ентоні надяг його в дорогу; це викликало у нього лише огиду. Потретє, він збагнув, що обоє вони, Аделе й Турідду, вживають наркотики. Він і доти кілька разів помічав у їхній поведінці щось дивне, але думав, що вони, певно, забагато випивають; аж тепер він усе зрозумів. Це ще більше посилило в ньому огиду.

Капітан Паані не дуже вмів прикидатись, одначе вдав, нібито повірив їм, проковтнув усе, що вони йому наплели. Близько одинадцятої години він нарешті замкнувся у себе в кімнаті й написав листа дружині.

"3 січня, ніч, не знаю, коли пощастить відіслати свої листи, але сподіваюся, що скоро..." І ще багато інших, дуже ніжних слів — адже Ентоні був романтик. Він розповідав Моніці, як страждає через розлуку з нею та Сюзанною; закінчивши листа, він поклав його до решти, написаних протягом трьох місяців; для цього він перекинув догори ногами одне з крісел, під сидінням якого кількома цвяшками прикріпив таку собі кишеню з тканини, де й зберігав свої листи, а також п'ятсот тисяч лір великими банкнотами. Незважаючи на своє ніжне ставлення до Аделе-Надії і дружнє до Турідду, Ентоні Паані, як справжній піхотний капітан, залишив собі резерв — резерв грошей, які можуть знадобитись, і у війну, і в мирний час. Він перевірив, чи вони на місці, тоді поставив крісло як слід, роздягся й ліг у ліжко. Щойно минула північ, він погасив світло й через силу заснув.

Прокинувся Ентоні раптово — від несподівано яскравого світла й лютого удару в обличчя.

9

Це були Аделе й Турідду — геть очманілі від наркотиків, із затуманеними очима, ще більш осклілими, ніж у ганчір'яних собачок, зовсім голі й цілком у полоні садистичного сексуального збудження. Ентоні Паані зрозумів це відразу; становище його було гірше, ніж якби він опинився в клітці з розлюченими тиграми; шаленство цих двох божевільних, одурманених людей було нестримне.

— Ти хотів обвести нас круг пальця, зраднику! — Турідду знову вдарив його, але вже не так сильно. — Ми відвеземо тебе до Рима, а ти, тільки-но потрапиш туди, накажеш нас заарештувати. Адже ти саме це надумав, еге ж?

— Але ж ви — мої друзі, чому б я мав хотіти, щоб вас заарештували? — промовив капітан надзвичайно стримано й розсудливо, незважаючи на два удари і усвідомлення того, що може трапитися.

— Ти гадав, ми не зрозуміємо, та ми все зрозуміли, — сказав Турідду, але бити його далі не став. — Сьогодні ввечері я спостерігав за тобою і збагнув, що ти — наш ворог, і як тільки ми перейдемо лінію фронту, ти накажеш нас розстріляти. — Він розсміявся, але його сміх нагадував більше приступ конвульсивного кашлю.

Отже, ці двоє не такі вже й тупі, вони здогадалися, що він усе знає. Чого ж вони тепер від нього хочуть?

— Мені холодно, — озвалася Аделе, — ходімо вниз, до каміна.

У тому крихітному замку Мірамаре був салон із сяким-таким каміном, і Ентоні одразу зрозумів, які в них наміри.

— Вставай і сходь униз, — наказав Турідду.

Капітан Паані із закривавленими вустами відразу підвівся — божевільним треба підкорятися без перекорів.

— І ти теж роздягайся! — заверещала Аделе. — В своїй безсоромній наготі, з неприродними від наркотиків жестами, із зміненим голосом, вона була ще потворніша.

На капітанові Паані була лише вовняна майка та старомодні довгі підштанки. Він усе це скинув.

Вони відвели його вниз, на перший поверх, у незугарному каміні було повно дров, і вони палахкотіли так, що, здавалося, ось-ось займеться весь будинок.

— Сідай і пий.

Він сів і скривленими від болю губами випив півсклянки вишневого лікеру, який налила Аделе.

— Випий до дна.

Він випив до дна, а вони стояли перед ним у своїй потворній наготі, і, мабуть, саме це викликало в капітана Паані найбільшу огиду, бо мерзеннішого, ніж ця нагота, годі було собі й уявити, а особливо нагота Аделе, — вся шкіра в неї була якась брудна, всіяна плямами, груди обвислі, шкіра на них поморщена, як у старої баби; голова конвульсивно здригалась, і рудувато-чорняве волосся на ній ворушилося.

— Пий ще.

Він випив іще; це був чудовий, справжній німецький лікер, вони дістали його, мабуть, в гестапо, а він розумівся на добрих напоях, і якщо йому судилося вмерти, то він був не проти випити перед смертю доброго вишневого лікеру.

— А тепер кажи, куди подів гроші; якщо признаєшся, де вони, відпустимо, — промовив Турідду Сомпані, бретонець Жан Сенпуан, що виплив на поверхню Європи з шумовиння війни. — Ти хотів, щоб ми тебе відвезли до Рима, аби нас там потім зрадити. Ми це зрозуміли, але прощаємо тобі. Що ж, до Рима ми тепер не поїдемо, але ти маєш сказати, де сховав гроші; якось уночі ми тут усе обшукали, але нічого не знайшли. Якщо скажеш, відпустимо, а інакше тобі буде непереливки.

— Ми відпустимо його голого, — докинула вона, — не дамо йому одягу.

— Де гроші? — гримнув бретонець Жан Сенпуан.

— У мене більше немає грошей, вони вже давно всі вийшли, — відповів капітан Паані.

Турідду, кремезний і вже досить розтовстілий, ударив його пляшкою від лікеру по потилиці, і голова в капітана похилилась; тоді Аделе босою ногою копнула його в обличчя; такий удар дає навіть кращі результати, ніж коли б'ють черевиком; все обличчя Паані залила кров, бо великий палець ноги Аделе-Надії попав йому в праве око.

— Не бий пляшок! — загорлала вона. — І годі його духопелити, а то ще зомліє, а він має бути при тямі.

На жаль, капітан був дуже міцний і не зомлів; він був приголомшений, але при повній свідомості і бачив усе, що робила Аделе.

А вона стрибнула, просто-таки стрибнула з ногами на канапу, де лежала її сумка з начинням для плетіння; наче велика, огидна мавпа, вона з божевільною радістю стрибала по канапі навколо своєї сумки, і її тіло огидно тряслось у мерехтливому світлі від каміна; нарешті Аделе нахилилася й дістала з сумки жмут спиць для плетіння; і тоді капітан усе зрозумів.

Мавпа зіскочила з канапи; на столику перед каміном лежали шматки хлібної м'якушки; Аделе обліпила тупий кінець спиці м'якушкою, зробивши таке собі руків'я, тоді взялася за нього, встромила спицю у полум'я і, поки вона розжарювалася, сказала:

— А тепер говори, де гроші. Бретонець із захватом поглянув на неї.

— Куди ти збираєшся її встромити? В око? — Він засміявся істеричним сміхом, що нагадував кашель.

— Ні, так він знепритомніє, а то й помре.

— У гузно? — Жан Сенпуан, або ж Турідду Сомпані, знову закашлявся.

— Ні. — Вона теж закашлялась, у звірячій нестямі показуючи капітанові червону від жару спицю. — У печінку, якщо не скаже, де гроші.

— Чому в печінку? — здивувався бретонець, який, мабуть, не був ніяким бретонцем.

— Тому що так він мучитиметься, але не знепритомніє. Так робили в Югославії одному німецькому офіцерові. Тримай його! — І, поки Сомпані тримав капітана, піднесла до нього розжарену спицю, промовляючи: — Де гроші?

Звичайно, він би їм сказав, якби це могло щось змінити, але навіть якби він признався, де гроші, ці двоє все одно спровадили б його на той світ, ще й наплювали б на його листи до родини. Єдине, що йому залишалося, це зневажливо мовчати й уявляти собі, як вони скаженітимуть від люті, не витиснувши з нього жодної ліри.

— У мене немає грошей, — коротко сказав Ентоні, дивлячись, як спиця, що вже починала темніти, зникає в його правому боці; він не мав сили ні кричати, ні борсатись, лише простогнав: — Сюзанно!..

— Сюзанно, ох Сюзанно! — проспівала мавпа, конвульсивно посмикуючись усім тілом. — Ось я візьму ще одну спицю і ти скажеш, де гроші.

— Дивовижно, — сказав бретонець, міцно тримаючи капітана, хоч той уже не міг і не хотів чинити опір; захоплення Жана Сенпуана не мало меж.

— Де гроші? — спитала Аделе і, зробивши з м'якушки руків'я для наступної спиці, встромила її у вогонь.

Капітан Паані мовчав. Він не знепритомнів, але й не мав сили щось зробити; він тільки дивився одним оком, що в нього залишилось, і страждав.

— Він не помре, правда? — озвався бретонець; йому б не хотілося, щоб капітан зараз помирав.

— Ні, — відповіла Аделе, — навіть не зомліє. Хіба що спиця перетне якусь вену, і тоді може статися внутрішній крововилив. А так він не помре, він ще житиме навіть днів зо два чи зо три. — Розжареною спицею вона націлилась капітанові у правий бік. — Де гроші?

— Я не маю грошей. — Нестерпний біль пронизав усе його тіло.

Мавпа встромила у нього спицю й закашлялася; бретонець міцно тримав капітана, який сіпався з усієї сили.

— Де гроші?

Від болю розум у нього прояснів, ніби додалося сили.

— Я не маю грошей, — сказав Ентоні, дивлячись на потворну мавпу, що вже ліпила з м'якушки руків'я для третьої спиці; щоб примусити їх швидше порішити його, він погрозливо додав: — Якщо ви баритиметесь і не заберетеся з цього дому, вам кінець, мої друзі вже розшукують мене, вони можуть нагодитися сюди з хвилини на хвилину.

Ці погрози не були лише вигадкою. Рим, мабуть, уже підняв на ноги інші розвідувальні групи й загони; вони роблять усе, щоб його врятувати, і друзі, шукаючи його, справді могли прийти сюди.

І вони таки прийшли, але, на жаль, наступного дня; він усе ще сидів голий у кріслі, перед погаслим каміном; на столику все ще стояли тарілочки, а на них був хліб із чорного ринку, сама м'якушка, трохи

німецької ікри, половинка вичавленої цитрини, поруч — невідкоркована пляшка вишневого лікеру, шприц, устромлений у кількасотграмовий шматок сиру, і, також на тарілочці, пляшечка спирту з ватою.

Загін знайшов капітана ще живого, бо синьйорина Аделе Терріні з Ка' Таріно порадила своєму другові не вбивати його, а залишити живим, щоб він ще помучився.

Загін переніс його до будинку друзів, де був лікар; він вийняв з капітанового тіла три спиці, молячись, щоб внаслідок цього не сталася кровотеча. Кровотечі не сталося. Лікар зробив йому ін'єкцію морфію і влив глюкозу; завдяки цьому капітан Паані дожив аж до дня Водохреща, і в ті хвилини, коли діти у всіх визволених країнах одержували від батьків невеличкі подарунки, він помирав і, знаючи, що помирає, подумки прощався з дружиною Монікою і донькою Сюзанною.

Але перед тим, як померти, він устиг розповісти все про своїх "друзів" Аделе Терріні та Турідду Сомпані, і журналіст, який був у тому законі, зробив чимало знімків, сфотографував його ще живим і вже мертвим, сфотографував спиці з руків'ям із хлібної м'якушки і все, що згодом могло зацікавити історію; адже завжди знайдеться хтось такий, хто вірить в Історію. Листи капітана Паані до дружини обійшли багато гуманітарних організацій усієї Європи, а 1947 року їх одержали у вашінгтонських архівах, де вони пролежали понад десять років перед тим, як їх почали досліджувати.

10

Читаючи ці сторінки, Сюзанна Паані двічі зомліла; перший раз це сталося, коли вона читала батькові листи до матері; але дівчина швидко опритомніла і добре виплакалась в обіймах свого колеги. Вдруге вона знепритомніла, побачивши знімки; невідомий італійський журналіст, що зробив їх, може, й не належав до видатних фотографів, знімки не були бездоганні, але розгледіти на них можна було багато, навіть дуже

багато: в'язальні спиці, встромлені у правий бік голого чоловіка в агонії — батька Сюзанни Паані; геть забинтоване обличчя капітана на ліжку в домі друзів — з-під суцільних бинтів визирало лише одне око; знову три в'язальні спиці на тарілці; усе це для потреб історичного архіву.

Її друга непритомність тривала довше, а після того, як вона прийшла до тями, у неї стався шлунковий напад; вона затремтіла й позеленіла, потім попросила в колеги пробачення і, плачучи, запитала, як покарано тих двох мучителів. Тоді Чарлз показав їй останні сторінки досьє, яких вона ще не читала, і пояснив, що тих двох не покарано зовсім, бо в воєнній метушні ніхто вчасно не висунув звинувачення проти цих убивць. Розповідаючи про американського капітана, Історія, йдучи вслід за американськими військами, стверджувала таке: коли Вашінгтон висловив італійському урядові прохання відновити справедливість, воєнні злочини вже вийшли з моди, навіть тюрми вже спорожніли від колишніх воєнних злочинців, і від одного з відділів італійського міністерства юстиції надійшла надзвичайно ввічлива відповідь: скаргу, мовляв, прийнято і вживаються заходи для розслідування справи та підготовки процесу. Але зроблено так нічого й не було. Це означало, що тих двох під суд не віддано, а отже, ніякого вироку не винесено.

— А де вони тепер? — запитала Сюзанна в Чарлза. — Вони ще живі? Що вони роблять?

Чарлз дав їй прочитати ще один документ, датований липнем 1963 року й надісланий до історичного воєнного архіву у Вашінгтоні. Там повідомлялося, що Аделе Терріні й Жан Сенпуан, відомий під ім'ям Турідду Сомпані, все ще мешкають у Мілані — чому б вони мали міняти місце проживання? — на вулиці Боргоспессо, 18, де Жан Сенпуан має також адвокатську контору.

Її намір визрів швидко, вистачило й трьох днів — на четвертий день Сюзанна Паані вирішила помститися за батька. Вона попросила надати їй достроково літню відпустку і взяла в банку свої заощадження; шостого дня дівчина була вже в Мілані, у готелі "Палас", і телефонувала

до адвоката Сомпані — його номер значився у довіднику, адже кожен чесний громадянин може мати телефон, чи не так? Сюзанна пояснила йому, що вона — донька капітана Ентоні Паані (Паганіка) і що один із друзів її тата, який був разом із ним на війні, розповів їй про все те добре, що він, Сомпані, зробив для її тата, про його допомогу, про те, як він урятував тата в Болоньї; їй, мовляв, дуже хотілося б познайомитися з ним, адвокатом Сомпані, а також із синьйорою Аделе Терріні; вона, Сюзанна Паані, проводить в Італії відпустку, а до Мілана приїхала на ярмарок; їй справді було б дуже приємно особисто познайомитися з ним, а також із синьйорою Аделе Терріні; вони, мабуть, чимало зможуть розповісти їй про тата.

Бретонець нічого лихого не запідозрив; коли донька Ентоні Паані приїхала до нього з таким щирим захватом, то це тому, виходить, що про темний бік його взаємин з капітаном вона нічого не знає. Він зустрів її дуже сердечно, як старий дядько племінницю, приголубив її, Аделе теж обняла її; вони були вже зовсім старі і тому ще відразливіші. Аделі було майже п'ятдесят п'ять років, а наркотики і всілякі надуживання жінок не одмоложують; а йому було вже понад шістдесят, і життя в ньому гасло, не гасла тільки його підлота.

Вони поїхали з нею на ярмарок, де її цікавили справжні італійські вина різного розливу, а ці двоє на них зналися; Сюзанна слухала їхні розповіді, обоє говорили охоче, а Сомпані навіть міркував про те, як би вичавити цю помаранчу, що так несподівано впала йому до рук з Америки. Було б зовсім непогано мати друзів в Америці, отож вони кілька разів запрошували її в кіно і на сніданок чи на обід до "Бінаскіни". Цей заклад Сюзанні не сподобався, таке поєднання стайні й розкішного ресторану навіть відштовхувало її, але вона запевнила їх, що в захваті від "Бінаскіни", не сказавши, однак, чому: тому що вона побачила той канал, Альцайя Навільйо Павезе, і почала обмірковувати свій план.

Сім років Сюзанна працювала у кримінальному архіві Фінікса, заносячи до каталогів усі злочини, скоєні в Арізоні з 1905-го до 1934 року — від крадіжок пляшок з молоком до батьковбивств; теоретично

вона була обізнана в цих справах краще від багатьох злочинців, отож знала, як нелегко вбити двох людей одночасно; 1929 року, вона це добре пам'ятала, одна жінка вбила свого чоловіка та його коханку, і картина того вбивства тепер яскраво постала в її пам'яті.

Чоловік полюбляв їздити з коханкою до однієї місцевості поблизу Глоуба, на романтичні береги Солт-Рівер, і частенько зраджував свою дружину просто в машині серед напівдикої природи. Одержавши точну інформацію від розшукового агентства, жінка зробила ось що: позичила в сусіда машину, поїхала до Глоуба, де на тлі Солт-Рївер виднілася чоловікова машина, — вона стояла на самому березі у напрочуд мальовничому місці, — а тоді некваπно, обережно, не зробивши на кузові жодної подряпини, штовхнула ту машину в голубі крижані води Солт-Рівер. Все з'ясувалося аж через три роки і лише тому, що вона звірила свою таємницю одному чоловікові; той почав її шантажувати, погрожувати, що викаже, якщо вона не даватиме йому грошей, і коли грошей у неї не стало, він таки виказав її поліції.

Ця історія видалась Сюзанні вартою уваги; хоч Альцайя Навільйо Павезе — це не Солт-Рівер, а все ж у ньому досить води, щоб домогтися бажаного результату, крім того, їй сприяла та обставина, що адвокат Сомпані мав автомашину, але не любив її водити й охоче дозволяв Сюзанні сідати за кермо. За третій тиждень свого перебування у Мілані Сюзанна Паані прискіпливо вивчила кожну деталь, одного разу навіть сама вийшла з "Бінаскіни" і, прогулюючись уздовж Альцайя Навільйо Павезе, вирішила, що нещасливий випадок має статися поблизу цього чудернацького залізного містка — дивовижного поєднання стилів венеціанських мостів та Ейфелевої вежі, і то саме тому, що там можна відразу перейти на другий бік, на більшу дорогу, Страда статале № 35, де пожвавлений рух і де не важко буде сісти в попутну машину.

Один-єдиний раз вона завагалася, коли адвокат Сомпані та синьйорина Аделе Терріні — ця жінка все ще була незаміжня, синьйорина — повезли її до Чертоза ді Павіа і вона побачила намогильні статуї Беатріче д'Есте і Людовіка Мавра; Сюзанна ніколи не чула про

них, хоча й читала дещо з історії італійського мистецтва; зненацька вони постали перед нею у всій своїй невмирущій красі й урочистій величі, їй захотілося стати навколішки перед людиною, яка їх створила, вона прочитала, що це — Крістофор Солярі, вона нічого не знала про те, що авторові закидають надмірну вишуканість і деяку незграбність, і, стоячи навколішки, дівчина ладна була поцілувати йому руку за почуття, яке викликав у ній вигляд цих статуй і яке пройняло все її єство. Ось яке має бути життя: краса, молитва й урочистість, а не злочини й ненависть; їй спало на думку облишити свій намір і відразу повернутися до Фінікса, повернутися до свого колеги, купувати якнайбільше книжок про італійське мистецтво і забувати, забувати, забувати, забувати; одначе коли вона, відірвавши ще вологі від зворушення очі від Беатріче д'Есте та Людовіка Мавра, знову побачила огидні пики тих двох, Аделе Терріні й Турідду Сомпані, в неодмінних великих темних окулярах, які вони носили через викликану наркотиками світлобоязнь, побачила їхню сіру, зів'ялу шкіру на щоках, відчула їхню садистичну натуру, що виявлялась у кожному жесті, вона збагнула, що забути їй ніколи не пощастить. Ніколи.

Через два дні після того вони поїхали до "Бінаскіни" попоїсти; це був призначений нею день "Д". Все було дуже просто, вона добре все обміркувала; у кримінальному архіві можна багато чого навчитися. Наприкінці обіду, коли вони, отупілі від курчати з грибами, горгонзоли, печених яблук під солодким кремом, попивали бузинівку, вона підвелася, надягла пальто й кинула: "Піду надвір, викурю сигарету". Обоє вже знали цю її звичку: вона не могла курити у приміщенні. Курила вона багато, але тільки на відкритому місці, принаймні на балконі. "Я зачекаю вас біля машини". Вона робила так уже кілька разів: поївши, виходила надвір закурити, а вони залишалися ще трохи в приміщенні. Отож, як для людського ока, вона вийшла з ресторану й вирушила додому сама, а не з ними.

Вони надійшли, коли Сюзанна вже викурила дві сигарети; затишну, відлюдну стоянку перед "Бінаскіною" оточували високі стрункі дерева; в обох сонно злипалися очі, і вже в напівсні вони вмостилися на задньому

сидінні, а вона сіла за кермо. Від "Бінаскіни" до заздалегідь визначеного нею місця було не більше ніж півкілометра, і, доїхавши туди, вона сказала: "Вийду закурю, не люблю курити в машині". І досить було тільки трохи поштовхнути машину, щоб вона зсунулася в Альцайя Навільйо Павезе.

— Можна підійти до вікна? — спитала вона.

Вже світало, і їй здавалося, ніби вона чує щебіт пташок. Вони й справді щебетали, сховавшись у деревах на вулиці Джардіні.

— Ні, — мовив Маскаранті.

Вони були, правда, лише на другому поверсі, але якщо дівчина в розпачі викинеться з вікна, то однаково може загинути; все залежить від того, як вона впаде.

— Можна, — озвався Дука; такі моралісти, як вона, не накладають на себе рук.

Сюзанна непевно зупинилася.

— Можна, — кивнув головою Карруа.

Він промовив це батьківським тоном і батьківським жестом показав на вікно — мовляв, прошу, підходьте.

Отож вона підійшла до вікна, перлисто-білого у світанковому світлі.

— Я не маю наміру тікати. — Вона боязко осміхнулась і трохи вистромила назовні голову. Так, то справді щебетали пташки; панувала цілковита тиша, вулиці були безлюдні, на розі вулиці Джардіні чотири світлофори блимали жовтим світлом невідь-кому — адже нікого ніде не

було; здавалося, Мілан покинули всі, крім кількох пташок у деревах на вулиці Джардіні.

Дука дав їй трохи послухати, потім сказав:

— Ви запевняєте, що вбили Турідду Сомпані та Аделе Терріні?

— Так, мені вона заявила це саме, — промовив Карруа, ховаючи в долонях заспане обличчя.

Дівчина ствердно кивнула головою, сумно відійшла од вікна, від цього казкового весняного світанку в Мілані, й сіла на своє місце.

— І ви приїхали з Арізони <: юди, до Мілана, щоб здатися? — Дука не міг дати волю своїм нервам перед синьйориною, та ще й чужоземкою, адже чужоземці завжди уважно спостерігають за нами.

Дівчина звела на нього озі, відчуваючи в його голосі приховану лють, і сказала:

— Так.

Він узяв себе в руки й спитав:

— Чому? — Власне, він знав чому, але причина була така безглузда, що йому хотілрся почути підтвердження.

— Я зрозуміла, що помилялася. — Дівчина відповідала відверто, хоч усе тихішим і тихішим голосом. — Я не повинна була їх убивати.

Він не міг надавати їй ляпасів, не міг кричати, стріляти, тому знову запитав:.

— Чому?

Вона закліпала очима; це був незвичайний допит.

Тому що не можна вбивати, ніхто не має права сам визначати, іцо справедливо, а що ні.

Ага, он як, саме цього він од неї і сподівався: не можна самому визначати, що справедливо, а що ні; це закінчиться тим, що ми повбиваємо одне одного, хоч це, власне, теж непогана ідея. Йому захотілося зігнати на ній Свою злість.

— А хіба ви цього не знали — ще до того, як їх убивати?

Вона відповіла одразу, хоч і трохи розгублено:.

— Знала, але на це мене штовхнуло бажання помститися.

Дука встав, підійшов до дверей кабінету, потім, стоячи спиною до дівчини, Карруа й Маскаранті, закурив сигарету, глибоко затягнувся димом і нарешті видихнув; він сподівався, що зуміє опанувати себе, адже він був у кабінеті поліційного управління Мілана, поруч із такою поважною людиною, як Карруа, і не міг дозволити собі втратити рівновагу. Та стриматися він теж не зміг.

— Це не давало вам уночі спати, чи не так? — промовив він спокійно, не обертаючись; його лють була в самому цьому запитанні.

Вона, здавалося, зраділа, що Дука зрозумів її саме так, і коли він обернувся, щоб вислухати її, то побачив у її погляді спокійну, задоволену усмішку.

— Так, коли зробиш помилку, то не маєш спокою, аж поки її не виправиш. Дука повернувся до свого стільця і ще раз глянув на неї: так, вона має все, що повинна мати цілком порядна жінка, навіть більше — вона була втілена чистота і відповідала на його "чому" із втіленою порядністю; відповісти так не могла б навіть вихованка пансіону благородних дівчат.

Він саме збирався поставити їй ще одне запитання, але цієї миті ввійшов поліцейський і приніс щойно видрукуваний примірник "Корр'єре", який ще пахнув фарбою.

— Американці домоглися свого, — сказав Карруа. — М'яка посадка на Місяці.

У газеті був також репортаж про процес над грабіжниками з вулиці Монте-Наполеоне; усі вони твердили, що не винні; брати Бергамеллі, обвинувачені у цьому знаменитому пограбуванні й сфотографовані разом із своїми дружками на лаві підсудних, ламали комедію, сварилися кулаками в бік прокурора й кричали: "Як можна!" Усі підсудні сипали дотепами, іронізували, нечемно відповідали голові суду. "їх, мабуть, відпустять за браком доказів", — подумав Дука.

А оцю дівчину, яку він бачив перед собою, цю — ні, її не відпустять за браком доказів; їй, мабуть, дадуть не менше десяти років за навмисне вбивство двох людей; адже вона приїхала аж із Фінікса, щоб його скоїти; на суді вона не погрожуватиме кулаками прокуророві, а скаже: "Так, це я їх убила, з наміром, обдумавши кожну деталь". Слухаючи справи таких підсудних, як вона, присяжні можуть водночас розв'язувати кросворди.

Дука поставив їй запитання, яке збирався поставити вже давно:

— Чим ви доведете, що це ви вбили тих двох?

Адже було чимало божевільних, які приходили на вулицю Фатебенфрателлі й казали: "Це я вбив Джозуе Кардуччі". Потрібні докази.

Здавалось, вона, пропрацювавши сім років у кримінальному архіві, передбачила й це запитання.

— Вони тут, у кишенях мого пальта. Карруа розплющив очі трохи ширше.

— Авжеж, — сказав він Дуці, — вона заявила мені про це, щойно прийшла сюди. — З пальта, що лежало на письмовому столі, він дістав два білі конверти, досить великі й грубі. — Це мескалін-шість. — Він простягнув Дуці обидва конверти й жестом попросив у Маскаранті сигарету.

Дука відкрив один із цих паперових конвертів: у ньому виявився непрозорий пластиковий мішечок; з одного боку він був надірваний, і Дука побачив, що всередині лежать маленькі, завбільшки з поштову марку, пакетики, на яких чітко стояло: "Мескалін-6". Це був саме той мескалін, що його так гарячково шукав Клаудіно.

— Яким чином це опинилось у вас? — спитав він у Сюзанни Паані (Паганіки), дочки Тоні, капітана Ентоні Паані (Паганікй); йому було просто цікаво знати.

Дуже просто, пояснила вона, таке траплялося й доти, наприклад, коли вони з Аделе та Турідду їздили обідати в "Бінаскіну"; бувало, до них підходив якийсь синьйор і передавав Турідду Сомпані два таких конверти.

— Який вигляд мав той синьйор? — спитав Дука.

— Не дуже високий, але кремезний, вельми кремезний, — відповіла Сюзанна.

Це міг бути не хто інший як Ульріко Брамбілла.

— А потім?

— Адвокат Сомпані брав конверти й клав їх собі до кишені, — розповідала Сюзанна. — Але невдовзі передавав їх мені: мовляв, покладіть, будь ласка, оце до кишені свого пальта; конверти великі, і кишені мого піджака надто віддиматимуться.

— Отже, того вечора підійшов той кремезний синьйор, — сказав Дука. — Він залишив ці два конверти й пішов собі; тоді Сомпані передав конверти вам, щоб ви тримали їх у себе, аж поки не довезете їх додому, — не хотів, щоб відстовбурчувалися кишені його піджака. Так, по-вашому, все відбулося?

— Авжеж, саме так.

Сомпані передавав їй конверти, звичайно, зовсім не тому, що віддималися його кишені; такі вже правила гри: може трапитись непередбачений випадок, особливо в машині — якась сварка, приїжджає дорожня Поліція, і при вас можуть знайти наркотик; а краще, коли його знайдуть у когось іншого, хіба не так? А ви відповідаєте: я нічого не знаю, вперше бачу. Саме додержуючись цього правила, Джованна того вечора, коли прийшла до Дуки зашиватися, залишила в його помешканні валізку з автоматом; якби щось сталося, то краще, щоб зброю знайшли в доктора Дуки Ламберті, а не в машині Джованниній чи вдома у Сільвано Сольвере.

— Отже, ви хочете сказати, що після того, як зіпхнули машину в Навільйо, ці два конверти залишилися в кишені вашого пальта і ви забули про них?

— Так.

— А коли ви згадали про них?

— У Фініксі.

— І як же ви перевезли їх з Фінікса сюди, до Мілана?

— Ніяк, просто залишила їх у пальті.

— А що б ви сказали, якби на кордоні їх знайшли і затримали вас?

— Я приїхала сюди, до Мілана, повинитись. Я сказала правду, мені байдуже, хто мене заарештує, має значення лише правда.

Дука, зберігаючи на обличчі серйозний вираз, подумки роздратовано посміхнувся: чудово, Міжнародна організація боротьби з наркотиками з приємністю довідається, що можна двічі перетнути Атлантичний океан, туди й назад, маючи при собі кількасот грамів мескаліну-6, якщо тільки вистачить глузду не ховати його, а просто покласти до кишені пальта, перекинутого через руку.

Потім він, залишаючись із вигляду незворушним, розсміявся в душі ще дужче з переполоху, який зчинився через цей мескалін: богиня помсти прибуває аж із Фінікса, штат Арізона, вбиває двох зловмисників і повертається на батьківщину, не знаючи, що везе з собою мескалін; а через ці два пакети Клаудіо Вальтрага вбив спершу Сільвано, гадаючи, що той забрав їх собі, потім Ульріко Брамбіллу, певний, що вони в нього, нарешті дав себе заарештувати й своїми свідченнями вивів на чисту воду багатьох важливих персон. Як кажуть спортсмени, у товариському поєдинку з Сюзанною Паані диявол ганебно програв.

— У мене все, — промовив Дука й підійшов до вікна, за яким саме проїжджав трамвай.

Карруа наказав Маскаранті:

— Відведіть синьйорину.

— До побачення, — попрощалася Сюзанна Паані з Карруа. — До побачення, — обернулася вона до Дуки, трохи підвищивши голос.

— До побачення, — відповів Дука й легенько вклонився; до побачення, богине помсти, богине чистого серця й сумління, богине, яка прийшла визнати свою вину, щоб — адже так кажуть? — дістати заслужену покару.

— Їй можуть дати всі п'ятнадцять років, — озвався Карруа, коли Маскаранті вивів дівчину.

Дука знову подивився у вікно, за яким проїжджала перша вантажівка.

— Ось поглянь, — провадив Карруа. — На процесі вона наполягатиме на тому, що заздалегідь обдумала цей злочин, і ніхто, жоден адвокат не переконає її збрехати чи щось замовчати. Ні, вона скаже все, бо вона — дурепа, заплішена дурепа.

Дука обернувся й підійшов до письмового стола Карруа.

— Прошу тебе, не називай її дурепою, та ще й заплішеною. Вона зовсім не дурепа. — Він говорив напрочуд тихим голосом.

— Чому це я не повинен її так називати? — Карруа все дужче розпалювався. — Сиділа собі вдома, майже за п'ять тисяч кілометрів звідси, ніхто про неї нічого не знав, і вона не мала нічого спільного з цією зграєю. Уколошкати тих двох було святою справою, то чому ж вона повернулася сюди, щоб дістати від десяти до п'ятнадцяти років? Заради чого? Коли вона вийде з в'язниці, то матиме вже за сорок і буде

пропащою жінкою. Хіба я не маю підстав сказати, що вона дурепа? Я завжди це говоритиму.

— Ні, прошу тебе, не говори так. — Дука сів поруч із Карруа і дуже терпляче, напрочуд тихо промовив: — Невже тебе не тішить, що є такі люди, як вона? Ти б хотів, щоб усі були такі, як Сомпані чи Клаудіо Вальтрага?

— Авжеж, це мене тішить, але вона занапастить за ґратами найкращі роки свого життя і ні за що. Це надто безглуздо.

— Так, вона занапастить у в'язниці найкращі роки свого життя, — сказав Дука терпляче й нахилився до Карруа. — Але саме за це ти й повинен її поважати. Хто тобі більше до вподоби — Сюзанна Паані, гідна поваги, чи ота чорна вдова з Меленьяно, яка душить своїх новонароджених дітей?

Помовчавши, Карруа відповів:

— Звичайно, Сюзанна Паані, тільки не з'їж мене.

— Даруй, — мовив Дука й сів на незручний стілець; він був трохи втомлений.

— А що має означати оце? — сказав Карруа й сердито поглянув на Маскаранті, який уже повернувся. — Що має означати лист із Галілеєвим зреченням, яке ти мені прислав? Знаєш, я зовсім не розумію жартів і не збагну, що ти хотів цим сказати?

Дука обернувся до нього:

— Я хотів сказати, що мені потрібно п'ятдесят тисяч лір — як аванс у рахунок моєї платні. — Платні лягавого, виловлювача злодіїв та повій. Об одинадцятій з Інверіго приїжджає його сестра, племінниця й Лівія;

він хотів запросити їх на сніданок, а також купити їм якісь невеличкі подарунки.

— Але тебе ще не прийняли на роботу, — відповів Карруа, тоді підвівся, відчинив невеликий сейф під стіною і щось пошукав у ньому. — Підпиши, — сказав він Дуці, заповнивши бланк.

Дука взяв гроші; як тільки відчиняться крамниці, насамперед він купить собі сорочку, бо якщо Лоренца побачить його з оцими обтріпаними манжетами, то дуже засмутиться.

Карруа зиркнув на нього майже з ненавистю.

— Виходить, тепер ти наш колега. Дука поклав гроші до кишені.

— Дякую. Чи не міг би Маскаранті відвезти мене додому?

— Звичайно, синьйоре. — Карруа насмішкувато звернувся до Маскаранті: — Відвезіть нашого нового колегу додому.

Маскаранті підвівся. Уже біля дверей Дука сказав:

— Чи не зміг би ти щось зробити для неї? Хоча б щось? — Він говорив дуже несміливо.

— Що саме? — гаркнув Карруа.

— Я подумав, може, поки що тримати її окремо, не серед повій, — боязко запропонував Дука.

— А де я візьму їй окрему камеру, га? — сказав Карруа. — Наша клієнтура безперервно зростає, скоро ми триматимемо їх у дворі.

— Я подумав також, що ти міг би поговорити із слідчим, пояснити йому все як слід, — провадив Дука, — і подбати про адвоката. На твоє прохання за цю справу візьметься найкращий адвокат, не вимагаючи жодної ліри.

Карруа підвівся і глузливо загарчав, просто-таки загарчав:

— Дуко, я — рука закону і справедливості, у мене немає ні батька, ні матері. Хіба я міг зробити щось для тебе? Хіба ти не відсидів три роки за ґратами, дарма що ти — мій найкращий вихованець? І тепер я теж не можу зробити для неї нічого, анічогісінько, — завершив, він насмішкувато й гірко.

Це правда, вони не могли зробити для неї нічого, вони могли тільки поважати її.

І Дука мовчки вийшов.

Примітка

1

Назва популярної неаполітанської пісні.